

SOSIAALISTEN HAASTEIDEN YLISUKUPOLVISUUS JA SOSIAALINEN PÄÄOMA
LASTENSUOJELUN PALVELUTARPEEN ARVIOINNISSA

Sanni Kupiainen

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Maisterintutkielma

Huhtikuu 2020

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Sosiaalitieteiden koulutusohjelma
Tekijä/Författare – Author Sanni Kupiainen		
Työn nimi / Arbetets titel – Title Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuus ja sosiaalinen pääoma lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnissa		
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track sosiaalityö		
Työn laji/Arbetets art – Level Maisterintutkielma	Aika/Datum – Month and year Huhtikuu 2020	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 67
Tiivistelmä/Referat – Abstract		
<p>Tässä maisterintutkielmassa tarkastellaan sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta ja sosiaalisen pääoman roolia lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoissa. Tutkielmassa pyritään tutkimuskirjallisuuden ja -aineiston avulla avaamaan sitä, millaisia sosiaaliin suhteisiin liittyviä haasteita palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoissa esiintyy, ja millä lailla ne vaikuttavat perheiden elämään. Tutkielmassa ollaan kiinnostuttu myös siitä, millä lailla ja kenen toimesta sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta käsitellään yhteenvedoissa, miten sen koetaan vaikuttavan perheiden senhetkiseen tilanteeseen ja millä lailla se näkyy sosiaalityöntekijän arvioissa perheiden jatkotuen tarpeesta. Tutkielman tavoitteena on lisäksi tuoda näkyväksi sosiaalisen pääoman roolia sosiaalityöntekijän arvioissa perheiden tilanteesta ja lastensuojeluasiakkuuden tarpeesta. Tutkielman aiheeksi on valittu sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden ja sosiaalisen pääoman käsittely palvelutarpeen arvioinnissa siitä syystä, että sosiaalisen pääoman vahvistamisen ja varhaisen puuttumisen nähdään olevan suuressa roolissa sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden ehkäisemisessä.</p> <p>Ylisukupolvinen huono-osaisuus ja sukupolvelta toiselle siirtyvät sosiaaliset haasteet ovat ilmiöinä tärkeitä ja ajankohtaisia, sillä vaikka haasteiden ylisukupolvisuuden vaikutukset ihmisten hyvinvointiin on tiedostettu, on osoittautunut vaikeaksi löytää toimivia käytänteitä ja keinoja kierteen katkaisemiseksi. Ylisukupolvista huono-osaisuutta syntyy vanhempien omassa lapsuudessaan ja nuoruudessaan kohtaamien sosiaalisten ongelmien siirtyessä heidän lastensa elämään. Tällaisia sosiaalisia ongelmia ovat esimerkiksi työttömyys, toimeentulon haasteet, hoitamattomat päihde- ja mielenterveysongelmat sekä kouluttautumattomuus. Käsitellen tutkielmassani huono-osaisuutta sosiaaliin suhteisiin liittyvien haasteiden näkökulmasta, vaikka tiedostankin myös taloudellisten, terveydellisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutuksen huono-osaisuuden syntymiseen. Tutkielman kannalta tärkeä käsite on sosiaalinen pääoma, joka koostuu henkilön sosiaalisista taidoista sekä yhteisöistä, joihin henkilö kuuluu. Sosiaalista pääomaa kerrytetään sosiaalisissa suhteissa, ja sen vahvistaminen ehkäisee sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta. Sosiaalisten suhteiden tärkeys on paikannettu myös sosiaalityössä, jossa ollaan otettu käyttöön vuorovaikutusta korostava suhdeperustaisen sosiaalityön malli sekä perheenjäsenten ja lähiverkoston roolia vahvistava systeemisen sosiaalityön työmenetelmä.</p> <p>Tutkimuksen toimintaympäristönä toimii lastensuojelun sosiaalityö ja sen palvelutarpeen arviointi, sillä varhaisen puuttumisen roolia sosiaalityössä korostetaan yhä enemmän, ja lastensuojelun palvelutarpeen arviointi on useimmiten perheiden ensimmäinen kontakti lastensuojeluun. Palvelutarpeen arvioinnin aikana sosiaalityöntekijän tulee muodostaa näkemys kyseisen perheen haasteista ja siitä, hyötyisikö perhe lastensuojelun asiakkuudesta. Dokumentointi on tärkeä osa lastensuojelun työskentelyä, sillä ajantasaisella ja laadukkaalla kirjaamisella turvataan asiakkaiden ja työntekijöiden oikeusturva, mahdollistetaan tarkkojen suunnitelmien tekeminen ja siten helpotetaan kuormitusta haastavissa asiakastilanteissa. Tutkimuksen aineisto koostuu kirjallisista lastensuojelun dokumenteista, joten niitä analysoidessa on tärkeää ottaa huomioon, kenelle dokumentti on kirjoitettu, millaisia ennako-oletuksia kirjoittajalla on mahdollisesti ollut ja millaisia retorisia valintoja kirjoittaja on dokumentoidessaan tehnyt.</p> <p>Tutkielmassa ajattelun perustana toimivat kvalitatiivisen tutkimuksen reunaehtojen ja pyrkimysten lisäksi fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote sekä sosiaalinen konstruktionismi tieteenfilosofisena paradigmatena. Tutkielman aineistona toimii 30 kappaletta erään kaupungin lastensuojelun satunnaisesti valittua palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoa vuodelta 2015. Palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedo on noin 4-5 – sivuinen dokumentti, jossa käydään läpi perheen nykyinen tilanne, perheenjäsenten ja muiden tahojen näkemys tilanteesta sekä sosiaalityöntekijän arvio lastensuojelun asiakkuuden tarpeesta. Analyysimenetelmänä tutkielmassa käytetään teoriasidonnaista sisällönanalyysia, jonka pohjana toimivat ylisukupolvisuuden, sosiaalisten haasteiden ja sosiaalisen pääoman käsitteet. Aineisto analysoitiin poimimalla yhteenvedoista sisällönanalyysin avulla sanoja, lauseita tai lauseryymiä, jotka liittyivät joko perheenjäsenten ja lähipiiriin kuvaamiin erilaisiin sosiaalisissa suhteissa ilmeneviin haasteisiin, näiden sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuteen tai sosiaalityöntekijän arvioissa esiin nostettuihin sosiaalista pääomaa vahvistaviin tekijöihin.</p> <p>Sosiaaliset haasteet näyttäytyivät moninaisina perheiden elämässä, ja ne korostuivat erityisesti vanhemmuuden taitojen, vuorovaikutustaitojen sekä perheen sosiaalisten kontaktien näkökulmasta. Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta käsiteltiin 11 yhteenvedossa, ja se otettiin esiin aina perheenjäsenten toimesta. Ylisukupolvisuutta kuvattiin maksimissaan kolmen sukupolven välillä, ja erityisesti varhaislapsuudessa koetulla lähisuhdeväkivallalla ja kaltoinkohtelulla nähtiin olevan ylisukupolvinen vaikutus vanhemman ja myös lapsen käyttäytymiseen. Muita ylisukupolvisesti vaikuttavia sosiaalisia haasteita olivat tulosten mukaan rajut kasvatuskäytännöt ja fyysinen kurittaminen, päihteidenkäytön vaikutus vuorovaikutussuhteisiin, vanhemman oman lastensuojeluasiakkuuden vaikutus yhteistyökykyyn viranomaisten kanssa sekä rikollisen toiminnan vaikutus läheissuhteisiin. Haasteiden ylisukupolvisuutta kuvattiin useimmiten negatiivisesta näkökulmasta, mutta osa vanhemmista oli kääntänyt sen voimavaraksi ja tehnyt sitä välttääkseen isoja ratkaisuja elämässään. Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuus ei kuitenkaan näkynyt sosiaalityöntekijöiden arvioissa perheiden tuen tarpeesta. Sosiaalisen pääoman ja sitä vahvistavien tekijöiden rooli sen sijaan näyttäytyi sosiaalityöntekijöiden arvioinneissa runsaana. Sosiaalityöntekijät olivat paikantaneet tapaamisilla perheessä esiintyviä voimavaroja, joita he käyttivät päätöksentekonsa pohjana omassa arviossaan peilaamalla niitä perheissä esiintyvien sosiaalisten haasteiden vakavuuteen. Nämä sosiaalityöntekijöiden paikantamat voimavarat koskivat yhteenvedoissa sosiaalisia taitoja sekä yhteisöihin kuulumista. Johtopäätöksenä tutkimuksen tulokset toivat esiin sen, että palvelutarpeen arviointia tekevät sosiaalityöntekijät hyödyntävät perheiden sosiaalista pääomaa arviointinsa taustalla, mutta tarvittaisiin lisää tutkimusta siitä, millä lailla haasteiden ylisukupolvisuutta voitaisiin käsitellä ja hyödyntää lastensuojelussa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords		
Sosiaalityö, lastensuojelu, palvelutarpeen arviointi, ylisukupolvinen huono-osaisuus, sosiaaliset haasteet, sosiaalinen pääoma		

Sisällysluettelo

TIIVISTELMÄ

SISÄLLYSLUETTELO.....	3
1 JOHDANTO	4
2 KESKEISET AIEMMAT TUTKIMUKSET	6
3 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET JA KÄSITTEELLISET LÄHTÖKOHDAT	12
3.1 SOSIAALISTEN HAASTEIDEN YLISUKUPOLVISUUS JA SOSIAALINEN PÄÄOMA TUTKIMUSKOhteina	12
3.1.1 YLISUKUPOLVINEN HUONO-OSAISUUS ILMIÖNÄ.....	13
3.1.2 SOSIAALINEN PÄÄOMA KÄSITTEENÄ	15
3.1.3 SOSIAALINEN PÄÄOMA JA SOSIAALISTEN HAASTEIDEN YLISUKUPOLVISUUS	18
3.1.4 SUHDEPERUSTAINEN SOSIAALITYÖ	21
3.2 LASTENSUOJELU JA PALVELUTARPEEN ARVIOINTI TUTKIMUKSEN TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ	25
3.2.1 LASTENSUOJELUN PERUSTEHTÄVÄ	25
3.2.2 PALVELUTARPEEN ARVIOINTI OSANA LASTENSUOJELUTYÖSKENTELYÄ.....	27
3.2.3 LASTENSUOJELUN DOKUMENTOINTI	30
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	33
4.1 TUTKIMUKSEN METODOLOGINEN TAUSTA	33
4.2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	35
4.3 AINEISTO JA MENETELMÄT	37
4.4 EETTINEN POHDINTA	40
5 SOSIAALISTEN HAASTEIDEN YLISUKUPOLVISUUDEN JA SOSIAALISEN PÄÄOMAN KÄSITTELY PALVELUTARPEEN ARVIOINNIN YHTEENVEDOISSA.....	43
5.1 SOSIAALISISSA SUHTEISSA ILMENEVÄT HAASTEET PERHEENJÄSENTEN JA LÄHIPIIRIN NÄKÖKULMASTA	43
5.1.1 VANHEMMUUDEN HAASTEET JA LAPSEN SUHDE VANHEMPIIN	44
5.1.2 VUOROVAIKUTUSTAITOJEN KEHITTÄMÄTTÖMYYS.....	46
5.1.3 YHTEISÖN JA LÄHIPIIRIN TUEN PUUTE	48
5.2 SOSIAALISTEN HAASTEIDEN YLISUKUPOLVISUUS JA SEN KÄSITTELY YHTEENVEDOISSA.....	50
5.2.1 SOSIAALISTEN HAASTEIDEN YLISUKUPOLVISUUS YHTEENVEDOISSA	51
5.2.2 YLISUKUPOLVISTEN SOSIAALISTEN HAASTEIDEN VAIKUTUKSET PERHEIDEN ARJESSA.....	52
5.2.3 SOSIAALISTEN HAASTEIDEN YLISUKUPOLVISUUDEN VAIKUTUS SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ARVIOON	54
5.3 SOSIAALITYÖNTEKIJÄN NÄKEMYS SOSIAALISEN PÄÄOMAN ROOLISTA TUEN TARPEEN ARVIOINNISSA SOSIAALISTEN HAASTEIDEN YLISUKUPOLVISUUTTA KOHDANNEISSA PERHEISSÄ	54
5.3.1 SOSIAALISET TAIDOT.....	55
5.3.2 YHTEISÖJEN TUKI	57
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	58
KIRJALLISUUS.....	62

1 Johdanto

Tämä maisterintutkielma käsittelee ylisukupolvista huono-osaisuutta sosiaalisten haasteiden näkökulmasta ja pyrkii tuomaan esiin, millaisena ne näyttäytyvät lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tekemissä palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoissa. Ylisukupolvinen huono-osaisuus ja sosiaalisissa suhteissa ilmenevät haasteet ovat sosiaalityön ammattilaisille tuttuja ilmiöitä, sillä niitä kohdataan lähes jokaisella sosiaalialan sektorilla. Käsitän tutkielmassani ylisukupolvisen huono-osaisuuden tarkoittavan kaikkia niitä ihmisen arjessaan kohtaamia sosiaalista toimintakykyä heikentäviä haasteita, joita esiintyy perheessä useammassa sukupolvessa. Näkemykseni mukaan huono-osaisuus koostuu erilaisista taloudellisista, terveydellisistä, sosiaalisista ja kulttuurillisista haasteista, mutta käsittelen tutkielmassani ylisukupolvista huono-osaisuutta sosiaaliin suhteisiin vaikuttavien haasteiden näkökulmasta. Valitsin näkökulmaksi sosiaaliset haasteet siitä syystä, että ne näyttäytyivät aineistossa runsaina verrattuna muihin huono-osaisuuden osatekijöihin. Lisäksi koen, että muutkin huono-osaisuutta aiheuttavat tekijät kulminoituvat lopulta sosiaalisissa suhteissa ilmeneviin haasteisiin, mistä syystä niitä on tärkeä tutkia.

Ylisukupolvinen huono-osaisuus on kiinnostava ja relevantti ilmiö sen monimuotoisuuden vuoksi. Perheiden huono-osaisuus on hyvin monitahoista, ja ylisukupolvisuuden kierteen katkaisemiseksi on vaikea löytää yksiselitteistä ratkaisua. Ylisukupolvista huono-osaisuutta on tutkittu paljon ja sitä on käsitelty viimeisen vuosikymmenen aikana useissa pro gradu -tutkielmissa. Lisäksi ylisukupolvinen syrjäytyminen ja sen ehkäisy valittiin vuonna 2013 Helsingin yliopiston sosiaalityön tieteenalan sekä Heikki Waris -instituutin ja sen alla toimivan Praksis-toiminnan kolmivuotiseksi kehittämisteemaksi. Sen tärkeyden tiedostamisesta huolimatta on ollut vaikeaa löytää toimivia keinoja ja käytänteitä ylisukupolvisen huono-osaisuuden kierteen katkaisemiseksi. Lisäksi ylisukupolvisuus käsitteenä on lastensuojelun arjessa vähän käytetty, ja saattaa siitä syystä jäädä akuutimpien kriisien selvittelyn vuoksi taka-alalle. (Nousiainen, Petrelius & Yliruka, 2016, s. 3, 11–12.)

Koen, että sosiaalityöllä ja lastensuojelulla on olemassa käytäntöjä, palveluja ja toimintamalleja ylisukupolvisen huono-osaisuuden kanssa työskentelyyn, mutta niitä täytyy yhä kehittää toimivammiksi ja oikea-aikaisemmiksi, jotta huono-osaisuuden ylisukupolvistumiseen puuttumisesta tulisi systemaattisempaa ja tehokkaampaa. Ylisukupolvisen huono-osaisuuden problematiikassa on kyse myös laajemmasta sosiaalisesta ilmiöstä, ei niinkään yksittäisten ihmisten ja perheiden asioista tai ominaisuuksista. Huono-osaisuuden ylisukupolvistumiseen vaikuttavat

monet yhteiskunnalliset tekijät, joihin sosiaalityöntekijöiden on ammattinsa puolesta myös rakenteellisen sosiaalityön keinoin pyrittävä vaikuttamaan. Tällaisia yhteiskunnallisia tekijöitä ovat esimerkiksi mahdollisuuksien tasa-arvo ja sen puutteellinen toteutuminen koskien esimerkiksi kouluttautumista. (Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2016.)

Tämä tutkielma on kvalitatiivinen ja pohjautuu fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusotteeseen nojaten myös sosiaalisen konstruktionismin viitekehykseen. Tutkielman tavoitteena on käsitellä sosiaalisiin suhteisiin painottuvaa ylisukupolvista huono-osaisuutta varhaisen puuttumisen näkökulmasta ja tuoda esiin, millaisia sosiaalisia haasteita palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoissa esiintyy, ja millä lailla yhteenvedoissa otetaan puheeksi ja käsitellään sosiaalisten haasteiden mahdollista ylisukupolvisuutta. Varhainen puuttuminen on hieman kyseenalainen termi puhuttaessa mahdollisesti jo yli useiden sukupolvien siirtyneistä haasteista, mutta käsitän varhaisen puuttumisen tutkielmassani tarkoittavan ongelman tunnistamista, huomioon ottamista ja mahdollisimman varhaista puuttumista siitä hetkestä lähtien, kun perhe on päätenyt lastensuojelun palveluiden piiriin. Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden puheeksi ottamisen lisäksi olen kiinnostunut siitä, miten tapaamisella tuotettu tieto perheen haasteiden mahdollisesta ylisukupolvisuudesta vaikuttaa kirjallisen yhteenvedon perusteella sosiaalityöntekijöiden arvioon lastensuojelun asiakkuuden tarpeesta. Tarkoituksena on saatujen tulosten avulla selkiyttää sitä, millainen rooli palvelutarpeen arvioinnissa ylipäättään annetaan huono-osaisuuden ylisukupolvisuudelle sosiaalisten haasteiden näkökulmasta, vai sivuutetaanko se kokonaan työskentelyn lyhytkestoisuuden vuoksi.

Sosiaalisissa suhteissa ilmenee haasteiden lisäksi myös sosiaalista pääomaa, joka suojaa perheitä haasteiden ylisukupolvistumiselta. Sosiaalisella pääomalla tarkoitan tutkielmassani kaikkia niitä henkilöiden omaamia sosiaalisen kanssakäymisen taitoja, joiden avulla ihmiset pyrkivät kommunikoidaan ja tulemaan kuulluiksi. Sosiaalista pääomaa lisäävät myös kaikki ne yhteiskunnan sisällä olevat yhteisöt, joihin perheenjäsenet kuuluvat. Yhteisöihin kuuluminen luo henkilöille yhteenkuuluvuuden tunnetta, ja sillä on myös syrjäytymistä ehkäiseviä vaikutuksia. Olen tutkielmassani kiinnostunut sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden lisäksi myös sosiaalisen pääoman roolista sosiaalityöntekijöiden tekemissä arvioissa ja sen vaikutuksista lastensuojelun asiakkuuden alkamiseen. Erityisesti sosiaalisten haasteiden ylisukupolvistumista kohtaavissa perheissä sosiaalisen pääoman vahvistaminen on ensiarvoisen tärkeää, sillä sen avulla ylisukupolvisuuden kierrettä voidaan ehkäistä.

Ilmiönä ylisukupolvista huono-osaisuutta on tutkittu lastensuojelukontekstissa paljon, mutta esimerkiksi aiheesta tehdyt pro gradu –tutkielmat ovat keskittyneet lähinnä lastensuojelun

avohuollon ja sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden tai asiakkaiden näkökulmiin. Tietääkseni palvelutarpeen arvioinnin roolia ylisukupolvisen huono-osaisuuden ja sosiaalisten haasteiden tunnistamisessa ei olla vielä tutkittu. Palvelutarpeen arvioinnissa työskennellään perheiden kanssa, joilla ei ole vielä lastensuojelun asiakkuutta, mutta joista jokin taho on ilmaissut olevansa huolissaan esimerkiksi lastensuojeluilmoituksen kautta. Mikäli sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden riski kyettäisiin tunnistamaan jo työskentelyn varhaisessa vaiheessa, perheet osattaisiin ohjata heidän tarvitsemiensa palveluiden piiriin nopeammin ja palvelut voitaisiin räätälöidä perheille toimivammiksi. Lisäksi on mahdollista, että kyseisillä perheillä on aiempia kokemuksia lastensuojelun ja muiden palveluiden kanssa työskentelystä, ja uusi väliintulo voi herättää heissä erilaisia tunteita, kuten kyllästymistä, vihaa, pelkoa, turhautumista, katkeruutta tai pettymystä. Nämä esiin nousevat tunteet saattavat hankaloittaa työskentelyä, mutta tarjoavat myös mahdollisuuden reagoida asiakkaan tunteeseen ja saada aikaan muutosta asiakkaan elämässä. Mahdollisimman varhaisessa vaiheessa tarjotut ja oikein räätälöidyt palvelut ovat tässäkin mielessä asiakasystävällisin tapa työstää ylisukupolvisuuden problematiikkaa, sillä perheen haasteiden laadun todellinen tunnistaminen mahdollistaa vaikuttavan ja tehokkaan sosiaalityön toteuttamisen.

Tutkielma koostuu kuudesta luvusta, joista ensimmäinen on johdanto. Johdannon jälkeen luvussa kaksi tutustutaan sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuteen ja palvelutarpeen arviointiin liittyviin aiempiin tutkimuksiin. Kolmannessa luvussa avataan tutkielman teoreettisia ja käsitteellisiä lähtökohtia koskien ylisukupolvista huono-osaisuutta ja sosiaalisia haasteita, sosiaalista pääomaa ja lastensuojelun palvelutarpeen arviointia. Luvussa neljä käydään läpi tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset, avataan tutkimuksen toteutukseen sekä aineiston keruuseen ja analyysiin liittyneitä valintoja, sekä pohditaan tutkielman tekoon liittyviä eettisiä kysymyksiä. Luku viisi sisältää aineiston analyysin kautta muodostuneet tutkimustulokset, jonka jälkeen luvussa kuusi pohditaan analyysin tulosten tulkinnan myötä syntyneitä johtopäätöksiä sekä mahdollisia jatkotutkimuskohteita. Viimeisenä tutkielmasta löytyy luettelo lähdekirjallisuudesta.

2 Keskeiset aiemmat tutkimukset

Tässä luvussa esittelen ylisukupolvisuuteen, sosiaalisiin haasteisiin sekä palvelutarpeen arviointiin liittyvää aiempaa tutkimusta. Aluksi käyn läpi aiempaa sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuteen liittyvää kotimaista ja kansainvälistä tutkimusta. Tämän jälkeen siirrytään tarkastelemaan

lastensuojelun palvelutarpeen arviointia ja lastensuojelun asiakkuuden kriteerejä koskevaa kotimaista ja kansainvälistä aiempaa tutkimusta.

Ylisukupolvista huono-osaisuutta ja sosiaalisia haasteita ollaan käsitelty kotimaaisessa tutkimuksessa sosiaalisen selviytymisen käsitteen kautta. Anna Röngän (1999) tekemässä tutkimuksessa käsiteltiin sosiaaliseen selviytymiseen liittyviä haasteita ja niiden kasautumista sekä siihen johtavia kehityskulkuja. Tutkimuksessa havaittiin, että lapsuusiän riskitekijöillä, kuten perheen alhaisella sosioekonomisella asemalla, vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmilla sekä lapsen koulunkäynnin haasteilla oli vaikutusta aikuisiän sosiaaliseen selviytymiseen. Sosiaaliseen selviytymiseen liittyvät ongelmat kasautuivat tutkimuksen mukaan pitkän ajan kuluessa siten, että lapsuusiän kasautuneet riskitekijät välittyivät aikuisuuteen muuttaen aiemmin koettujen ongelmien seurauksia uudempien haasteiden syiksi. Nämä sosiaalisen selviytymisen kasautuneet haasteet ilmenivät miehillä usein ulospäin suuntautuvina käyttäytymisen ongelmina kuten väkivaltaisuutena, kun taas naisten kohdalla haasteet vaikuttivat enemmän sisäiseen ajatteluun ja esimerkiksi mielenterveysongelmiin. (Rönkä, 1999, s. 181–185.)

Sosiaalista selviytymistä ollaan tutkittu Suomessa myös vanhemman ja lapsen välisen suhteen ja sen vaikutusten näkökulmasta. Tutkimuksen mukaan hyvä vuorovaikutussuhde sekä äitiin että isään lisäsi selviytymisen edellytyksiä aikuisiällä. Hyvään vuorovaikutukseen kuvattiin kuuluvan luottamusta ja hyväksynnän kokemusta, kannustavaa, keskustelevaa ja kuuntelevaa ohjausta sekä kiinnostusta toisen asioista. Hyvässä vuorovaikutuksessa vanhempi pystyi lisäämään lapsen sosiaalista ja kulttuurista pääomaa näin tarjoten hänelle selviytymisen edellytyksiä myös tulevaisuudessa. Huono vuorovaikutussuhde erityisesti samaa sukupuolta olevan vanhemman kanssa ennusti heikompaa selviytymisen kokemusta aikuisuudessa. (Kärkkäinen, 2004.)

Kansainvälisesti tutkimusta on tehty esimerkiksi sosiaalisten taitojen ja psykososiaalisten haasteiden periytymisestä vanhemmilta lapsille. Kummankin vanhemman sosiaalisilla taidoilla ja vuorovaikutukseen liittyvillä tuntemuksilla havaittiin olevan vaikutusta lapsen sosiaaliseen kehitykseen. Tutkimustulosten mukaan erityisesti isän sosiaaliset taidot vaikuttivat vahvasti lapsen sosiaalisten kykyjen kehittymiseen aikuisuudessa. Äidin sosiaalisessa ympäristössään kokema yksinäisyys vuorostaan ennakoi lapsen kokevan yksinäisyyttä aikuisuudessa. Molempien vanhempien kokema ahdistuneisuus lisäsi lapsen todennäköisyyttä kokea ahdistuneisuutta aikuistuttuaan. Lisäksi alhaiset sosiaaliset taidot olivat yhteydessä yksinäisyyteen ja ahdistukseen molempien vanhempien kohdalla. (Burke, Wosidlo & Segrin, 2013, s. 77–91.)

Kansainvälisesti sosiaalisissa suhteissa esiintyviä haasteita ollaan tutkittu myös vanhemmuuden taitojen ja murrosikäisten nuorten aggressiivisen ja epäsosiaalisen käyttäytymisen näkökulmasta. Nuoren sosiaalisissa suhteissa ilmenevä haastava käyttäytyminen tutkitusti vaikuttaa hänen mahdollisuuksiinsa toimia aktiivisena yhteiskunnan jäsenenä tulevaisuudessa. Yhdysvalloissa tutkittiin tällaisen käytöksen yhteyttä vanhempien vanhemmuuden taitoihin. Tutkimustulosten perusteella sosiaalisissa suhteissa haasteita kohtaavien nuorten kohdalla murrosikä vaikutti poikkeuksellisen vahvalta sekä vanhemmilla oli vertailuryhmään nähden vähemmän valvontaa ja kontrollia nuoreen. Positiivisen vanhemmuuden mallia korostettiin kontrollin lisäämisen ohella epäsosiaalista käyttäytymistä ehkäisevänä tekijänä. Lisäksi tutkimuksessa nähtiin vanhempien tukemisen olevan suuressa roolissa murrosikäisten käytöshäiriöiden ehkäisemisessä. (Bares ym., 2011, s. 227–240.)

Pro gradu –tutkielmia ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta lastensuojelukontekstissa on sosiaalityön pääaineessa tehty monia. Esimerkiksi Eva-Maria Korhonen käsittelee sosiaalisten ongelmien ylisukupolvista siirtymistä lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta pro gradu –tutkielmassaan *Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen – Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulma* (2013). Tutkielman tuloksena löytyi erilaisia selittäviä ja suojaavia tekijöitä, jotka saattavat vaikuttaa huono-osaisuuden ylisukupolvisuuden riskiin. Näitä tekijöitä olivat vanhemmuuden voimavarat ja haasteet, vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus, yksilölliset tekijät lapsen kehityksessä, perheen tukiverkosto ja läheiset ihmissuhteet, avun saatavuus ja viranomaisten tuki sekä rakenteelliset ja yhteiskunnalliset tekijät. Korhosen pro gradussa nousee vahvasti esiin sosiaalista pääomaa vahvistavien elementtien rooli ylisukupolvisen huono-osaisuuden ehkäisemisessä.

Toinen, suhteellisen tuore opinnäytetyö koskien ylisukupolvista huono-osaisuutta lastensuojelussa on Oskari Savisaloon vuonna 2018 valmistunut pro gradu –tutkielma *Uhka vai mahdollisuus? – Lastensuojelun ylisukupolvisuuteen vaikuttavia tekijöitä vanhempien kuvaamina*. Savisalo käsittelee pro gradussaan Korhosen kanssa samoja teemoja suojaavista ja selittävästä tekijöistä, mutta lastensuojelun sijaishuollon asiakkaina olevien vanhempien ja huostaanoton näkökulmasta. Tutkimuksessa kävi ilmi, että vanhempien oma sijaishuoltotausta vaikuttaa heidän vanhemmuuteensa sekä positiivisesti että negatiivisesti. Savisaloon mukaan vanhemmat, joilla on omaa taustaa sijaishuollosta, omaavat vahvuuksia kuten sinnikkyys, reflektointikyky ja terveet elämänarvot. Näitä vahvuuksia ei kuitenkaan tietoisesti hyödynnetä tukipalveluiden suunnittelussa.

Huono-osaisuuden ylisukupolvisuuteen ollaan pyritty vaikuttamaan myös erilaisilla hankkeilla. Yksi näistä on SOS-lapsikylän Ylitse-hanke (2016–2018), jonka tarkoituksena oli vähentää ylisukupolvisia asiakkuuksia lastensuojelussa. Hanke oli Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskukseen (STEA) rahoittama, ja sen kohderyhmänä toimivat sijaishuollosta itsenäistyvät, jälkihuollon piirissä olevat tai jo 21 vuotta täyttäneet nuoret. Hankkeen tarkoituksena oli ylisukupolvisten asiakkuuksien ehkäisemisen lisäksi yhdessä ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden kanssa kehittää uusia tuki- ja palvelumuotoja sekä koota kasaan myös hankkeen jälkeen toimiva vapaaehtoisista koostuva resurssi. Hanke tavoitti yli 100 itsenäistyvää nuorta, ja järjesti kohderyhmälle 20 työpajaa, joissa käsiteltiin elämän käännekohtia ja tuen tarpeita. Lisäksi se pyrki auttamaan ylisukupolvisuuden ilmiön tunnistamisessa lastensuojelun ja perhepalveluiden toimintakentällä, ja sen aikana työstettiin sähköistä opasta, joka tarjoaisi ammattilaisille tietoa ylisukupolvisen huono-osaisuuden ilmiöistä sekä kokemusasiantuntijoiden näkemyksiä. Hankkeen myötä perustettiin myös mobiiliapplikaatio, jonka kautta itsenäistynyt nuori voi löytää jo aiemmin itsenäistyneen, koulutetun vertaismentorin itselleen. (SOS-Lapsikylä, 2018.)

Kotimaista tutkimusta lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnista ja asiakkuuden kriteereistä on tehty jonkin verran. Lastensuojelun asiakkaaksi määrittäminen on tutkimusten mukaan monimuotoinen prosessi, joka korostaa sosiaalityöntekijän työn erityisyyttä. Sosiaalityöntekijä pyrkii arviota tehdessään tekemään intuitiivisen tulkinnan perheen tilanteesta hyödyntäen tietoaan, tunteitaan ja moraalikäsitystään päätöksenteon pohjana. Tämän tulkinnan aikaansaaminen edellyttää yhteistyötä eri tahojen kanssa erilaisilla kentillä, joiden haasteet ja mahdollisuudet sosiaalityöntekijän tulee ymmärtää. (Heino, 1997, s. 353–381.) Lastensuojelun kentällä ollaan tutkittu myös lastensuojelun asiakkuuden alkamista ja syitä siihen. Tutkimuksessa vanhemmat nimesivät lastensuojeluasiakkuuden syiksi useimmiten omat puutteensa, epäonnistuneet valintansa ja voimattomuutensa selvitä arjen haasteista. Myös toimeentulo-ongelmat, työttömyys ja haasteet parisuhteessa nähtiin lastensuojeluasiakkuuden taustalla olevina tekijöinä. (Rajavaara, 1992, s. 108–115.) Lapseen ja nuoreen liittyviä asiakkuuden alkamisen taustatekijöitä olivat toisen tutkimuksen mukaan huonot välit vanhempiin, koulunkäyntivaikeudet, fyysinen ja psyykkinen terveys sekä kehitysviivästymät (Heino, 2007, s. 4).

Uudempaa kotimaista tutkimusta on tehty muun muassa lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutuksista vanhempien näkökulmasta, sekä sosiaalityöntekijöiden tiedoista ja taidoista lastensuojelutarpeen arvioinnissa. Lastensuojelun alkuarviointi vaikutti vanhemman kokemukseen tietoisuuden lisääntymisestä lapsen tilanteesta. Vanhemmat kokivat alkuarvioinnin jälkeen tiedostavansa omat

voimavaransa ja perheen muutoksen tarpeet paremmin, ja kokivat saavuttaneensa yhteisen näkemyksen sosiaalityöntekijän kanssa. Sosiaalityöntekijältä edellytettiin tutkimuksen mukaan asiakassuhdeorientoitunutta ja voimavaraorientoitunutta työskentelyotetta näiden vaikutusten saavuttamiseksi. Muita alkuarviointityöskentelyn vaikutuksia edistäviä tekijöitä olivat esimerkiksi tapaamisten suurempi määrä ja alkuarviointia koskevan yhteenvedon antaminen perheelle. Tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijän tulee hyödyntää voimavaroihin keskittynyttä työskentelyä sekä keskittyä luomaan hyvä suhde asiakkaaseen, sillä nämä tekijät lisäsivät alkuarvioinnin vaikuttavuutta. (Hietamäki, 2015.)

Kansainvälistä tutkimusta hyödyntääkseen on ymmärrettävä eri maiden lastensuojeluiden rakenteelliset ja toiminnalliset erot. Ilmiötä käsittelevissä tutkimuksissa käytettiin monia eri termejä koskien lastensuojelun alkuarviointia, kuten ”assessment”, ”initial assessment”, ”investigation”, ”front-door of local authority children’s services” ja ”front-line child welfare”. Tämä vaikeutti kokonaiskuvan muodostamista kansainvälisestä alkuarviointitutkimuksesta, sillä ilman laajempaa tuntemusta kunkin maan sosiaalipalveluiden organisoinnista on vaikea verrata eri maiden alkuarviointeja koskevia tutkimuksia keskenään. Näen kuitenkin kaikkien termien tarkoittavan jonkinlaista alkuvaiheen työskentelyä ja lastensuojelutarpeen arviointia, ja siten soveltuvan mukaan tutkielmaani.

Yhdysvalloissa lastensuojelun alkuarviointia ollaan tutkittu riskiarvioinnin ja riskiarviointimenetelmien kautta. Standardoituja riskiarviointimenetelmiä ollaan alettu käyttää lastensuojelussa ympäri maailmaa 1990-luvulta lähtien. Riskiarvioinniksi voidaan laskea sellaiset arviointimenetelmät, joissa analysoidaan kaltoinkohtelutapahtumien todennäköisyyttä ja vakavuutta. Esimerkiksi Eileen Munron (2002, s. 84–106) riskiarviointimallissa ”the stages of assessing risk” kartoitetaan ensin, mitä on tapahtunut tai tapahtumassa, jonka jälkeen arvioidaan, mitä voi tapahtua ja kuinka todennäköistä se on. Tämän jälkeen pohditaan, voiko kyseessä oleva tilanne tai käytös jatkua, ja kuinka ei-toivottavaa sen jatkuminen on. Kyseisen arvion pohjalta tehdään kokonaisvaltainen riskiarviointi uhasta ja sen vakavuudesta. Riskiarviointimallien on todettu kehittävän intuitiivista päätöksentekokykyä tarjoamalla analyyttisen mallin päätöksenteon pohjaksi. (Mt.) Riskiarviointimallit ovat kuitenkin saaneet myös kritiikkiä tutkijoilta. Ronald Hughes ja Judith Rycus (2007, s. 85–116) ovat tutkineet riskiarviointien toimivuutta kaltoinkohdeltujen lasten lastensuojelutarpeen arvioinnissa Yhdysvalloissa. Heidän mukaansa käytössä olevat riskiarviointimallit eroavat suuresti toisistaan verrattaessa niiden laajuutta ja tarkoituksiperiä, ja niiden käyttämä termistö ja menetelmät ovat epäjohdonmukaisia ja epäselviä.

Tutkimuksen mukaan ne eivät myöskään kehittä tarkkuutta tai johdonmukaisuutta sosiaalityöntekijöiden päätöksenteossa.

Myös Australiassa ollaan tehty tutkimusta riskiarviointimenetelmien käyttämisestä. Philip Gillingham ja Cathy Humphreys (2009, s. 2598–2616) toivat tutkimuksessaan ilmi, ettei riskiarviointimenetelmiä käytetä alkuperäistarkoituksensa mukaisesti, ja joissain tilanteissa niiden käyttö jopa heikensi sosiaalityöntekijöiden ammatillista kehittymistä. Tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijät tekivät päätöksiä koskien lapsen turvallisuutta kotona sekä alkuarvioinnin tarpeellisuutta ja kiireellisyyttä jo ennen riskiarviointimallin täyttämistä loppuun asti, ja usein sähköiset kirjaukset järjestelmään tehtiin vasta, kun niiden kirjaamista edellytettiin esimerkiksi jonkin päätöksen perustelemiseksi. Myöskään johdonmukaisuus alkuarviointien teossa ei lisääntynyt riskiarviointimallin myötä, mistä syystä niiden avulla ei pystytty löytämään eniten avun tarpeessa olevia lapsia ja perheitä.

Karen Broadhurst ym. (2010, s. 352–370) esittelivät tutkimuksessaan brittiläistä lastensuojelua ja alkuarvioinnin prosesseja ohjaavien standardoitujen organisatoristen menettelyjen sekä tietoteknillisten, prosesseja ohjaavien ohjelmistojen vaikutusta alkuarvioinnin laatuun. Tutkimustulosten mukaan keinot suojella lapsia ja tukea perheitä olivat ristiriidassa tietoteknillisten ohjeiden ja niihin liittyvien suorituskäytäntöjen kanssa. Esimerkiksi alkuarviointia ohjaavat aikarajoitukset pakottivat työntekijät tekemään nopeita ratkaisuja perustuen parhaimmillaan vain yhteen tapaamiseen, ja erityisesti nuoria oli tutkimuksen mukaan välillä vaikea tavoittaa aikarajojen puitteissa. Myös ohjelmistossa valmiina olevat monimutkaiset arviointilomakkeet aiheuttivat työntekijöille vaikeuksia taltioida omaa työskentelyään. (Mt.) Ruotsissa taas ollaan tutkittu alkuarvioinnin päätöksenteon kriteerejä, ja huomattu, että arvioidessaan jo valmiiksi niukkojen resurssien käyttämistä ja palveluiden saamista korkean työpaineen alla sosiaalityöntekijät keskittyivät lähinnä asiakkaiden pitämiseen poissa lastensuojelun asiakkuudesta. Sosiaalityöntekijöiden oman harkintavallan voidaan institutionaalisessa kontekstissa ajatella olevan rationaalinen tapa hallita organisatorisia rajoituksia ja rajoitettuja resursseja. (Östberg, 2012, s. 63–80.)

Palvelutarpeen arviointeihin kohdistuneita sosiaalityön pro gradu –tutkielmia on tehty myös jonkin verran. Liisa Jokisen vuonna 2017 valmistunut pro gradu –tutkielma *Argumentointi lasten palvelutarpeen arvioinnin asiakirjoissa* toi esiin argumentoinnin teoriaa hyödyntäen, millaisia perusteluja ja johtopäätöksiä lastensuojelun sosiaalityöntekijät tekivät yhteenvetojen perusteella perheiden tilanteista ja tuen tarpeista. Jokisen mukaan palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoissa

sosiaalityöntekijät muodostivat johtopäätöksiään samalla normittaen hyvää vanhemmuutta ja lapsuutta. Jokisen mukaan johtopäätösten pääpaino oli ratkaisuehdotuksissa, ja sosiaalityöntekijät perustelivat tekemiään päätöksiä hyödyntämällä palvelutarpeen arvioinnin aikana esiin nousseita perheen voimavaroja sekä kuormittavia tekijöitä. Jokinen kuitenkin kritisoi, ettei tätä voimavarojen ja kuormittavien tekijöiden sekä vaihtoehtoisten ratkaisuehdotusten punnintaa ollut eksplisiittisesti luettavissa yhteenvedoista.

Myös Heidi Wuorion pro gradu –tutkielma *Asiakkaan valikoinnin kriteerit palvelutarpeen arvioinnissa – Sosiaalisten ongelmien tulkintatyön ja rajatyön näkökulmia perhepalveluihin ja lastensuojeluun* (2018) käsitteli palvelutarpeen arviointeja ja asiakkuuden kriteerejä. Wuorion mukaan palvelutarpeen arvioinnissa asiakkuuden kriteerejä arvioitiin lasten ja vanhempien ongelmien, perheen tarvitseman tuen sekä sosiaalityöntekijän kokeman huolen näkökulmasta. Wuorio toi esiin, että tiettyjen sosiaalisten ongelmien katsottiin liittyvän lastensuojelun asiakkuuteen, ja yhdessä ongelman vakavuusasteen kanssa tämä vaikutti osaltaan sosiaalityöntekijöiden päätöksentekoon. Lisäksi organisaation rakenne ja palveluiden saanti vaikuttivat asiakkuuden kriteereihin, sillä saadakseen tiettyjä palveluita perheen oli kuuluttava lastensuojelun asiakkuuteen. Wuorio painotti kuitenkin tutkimustulostensa perusteella asiakkuuden kriteerien joustavuuden olevan tärkeä tekijä palvelutarpeen arvioinnissa.

3 Tutkimuksen teoreettiset ja käsitteelliset lähtökohdat

3.1 Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuus ja sosiaalinen pääoma tutkimuskohteina

Tutkielman käsitteellisinä lähtökohtina toimivat ylisukupolvisten sosiaalisten haasteiden ja sosiaalisen pääoman käsitteet. Sosiaalisiksi haasteiksi käsitän tutkielmassani kaikki sosiaalisissa suhteissa esiintyvät, sosiaaliin taitoihin liittyvät kanssakäymisen haasteet. Tällaisia haasteita ovat esimerkiksi vanhemmuuteen sekä vanhemman ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat, persoonallisuuden piirteisiin tai neuropsykologisiin diagnooseihin liittyvät vuorovaikutustaitojen haasteet sekä läheisverkoston tai muun tuen puutteen aiheuttama sosiaalisten kontaktien olemattomuus ja yhteiskunnasta syrjäytyminen. Sosiaalisella pääomalla tarkoitan taas yksilön sosiaalisia taitoja ja yhteisön jäsenyyksiä, jotka lisäävät yksilön hyvinvointia ja mahdollistavat täysipainoisena yhteiskunnan jäsenenä toimimisen. Sosiaaliset haasteet vähentävät

yksilön käytössä olevaa sosiaalista pääomaa, kun taas sosiaalisen pääoman vahvistamisella voidaan pyrkiä ehkäisemään sosiaalisia haasteita ja niiden ylisukupolvisuutta.

Vaikka olen tutkielmassani keskittynyt huono-osaisuuden sosiaaliseen ulottuvuuteen ja sosiaalisessa kanssakäymisessä esiintyviin haasteisiin, koen tärkeänä kuitenkin avata ensin käsitystäni ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta ilmiönä. Lisäksi avaan lyhyesti myös muita huono-osaisuutta aiheuttavia tekijöitä, joita ovat esimerkiksi talouteen, terveyteen tai sivistyskasvatukseen liittyvät haasteet. Näkemykseni mukaan nämä vaikuttavat vahvasti sosiaalisissa suhteissa esiintyviin haasteisiin ja toimivat niitä taustoittavina tekijöinä, mistä syystä rooli on tärkeä huomioida myös sosiaalisista haasteista puhuttaessa. Ylisukupolvisen huono-osaisuuden käsitteen määrittelyn ja huono-osaisuuden muiden osatekijöiden lyhyen esittelyn jälkeen avaan tarkemmin sosiaalisen pääoman käsitettä ja sen yhteyttä sosiaalisten haasteiden ylisukupolvistumiseen. Lopuksi esittelen suhdeperustaisen sosiaalityön menetelmää, jossa pyritään huomioimaan sosiaalisten suhteiden tärkeys sosiaalityössä sekä systeemisen sosiaalityön mallia, jossa perheen lähipiiri ja sosiaalinen ympäristö otetaan mukaan työskentelyyn tukemaan perhettä.

3.1.1 Ylisukupolvinen huono-osaisuus ilmiönä

Näkemykseni mukaan huono-osaisuus on laaja käsite, johon kuuluu monenlaisia sosiaalisia, taloudellisia, terveydellisiä ja kulttuurillisia haasteita. Huono-osaisuus voidaan määritellä objektiivisesti mitattaviksi hyvinvoinnin vajeiksi, joihin yritetään vaikuttaa erilaisilla sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä (Kainulainen & Saari, 2013, s. 22). Huono-osaisuutta aiheuttavat erilaiset sosiaaliset ongelmat ihmisten elämässä, jotka vähentävät ihmisten sosiaalista toimintakykyä ja saattavat tästä syystä aiheuttaa yhteiskunnasta syrjäytymistä. Esimerkkinä tällaisista sosiaalisista ongelmista ovat esimerkiksi työttömyys ja toimeentulo-ongelmat, kouluttautumistason alhaisuus, päihteiden liikakäyttö sekä erilaiset hoitamattomat mielenterveysongelmat. Huono-osaisuuden mittarina toimivat useasti näihin sosiaalisiin ongelmiin liittyvät tilastot, kuten käytettävissä olevat tulot, tulonsiirrot tai päihde- ja mielenterveyspalveluiden käyttö. Huono-osaisuuden syntymiseen on todettu vaikuttavan monet erilaiset sosioekonomiset tekijät, sekä myös yksilön vaikuttamattomissa olevat yllättävät tapahtumat, kuten esimerkiksi onnettomuudet tai elämäntilanteen äkilliset muutokset. (Kainulainen & Saari, 2013, s. 23–24.) Huono-osaisuudesta saattaa helposti muodostua kasautunutta, mikä tarkoittaa sitä, että sosiaalisista ongelmista kärsivät henkilöt kokevat monia sosioekonomisia vajeita samanaikaisesti (Kauppinen, Saikku & Kokko, 2010, s. 236–237).

Ylisukupolvisesta huono-osaisuudesta puhutaan silloin, kun vanhempien lapsuudessaan ja nuoruudessaan kokemat sosiaaliset ongelmat ja hyvinvoinnin vajeet siirtyvät heidän lapsilleen. Lapsiperheköyhyys, lasten sijoittaminen kodin ulkopuolelle ja huostaanottojen määrä ovat kasvaneet 1990-luvun laman jälkeisessä Suomessa, ja erityisesti pienten lasten kohdalla näihin tilanteisiin liittyvät usein vanhempien henkilökohtaiset haasteet. Lapsuuden perhetaustalla on tutkitusti yhteys myöhemmässä elämässä koettuun hyvinvointiin, ja lapsuuden perheessä koetut kuormittavat tekijät voivat saada aikaan hyvin kauaskantoisiakin vaikutuksia ihmisen elämässä. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2016.) Hyvinvoinnin perusta luodaan jo lapsuudessa, jolloin perimä, kasvuolosuhteet ja yhteiskunta muokkaavat ihmisestä omanlaisensa kokonaisuuden. Lapsuudessa omaksutaan erilaisia sosiaalisia, kulttuurisia, henkisiä ja aineellisia voimavaroja, jotka vaikuttavat kuormittavien tekijöiden kokemiseen ja käsittelytaitoon sekä sitä kautta syrjäytymiskehityksen suuntaan. (Vähäkylä, 2011.)

Yksittäisten huonojen hetkien kokeminen lapsuudessa ei vielä saa aikaiseksi laajempia hyvinvoinnin vajeita tai yhteiskunnasta syrjäytymistä, mutta pitkittyessään ja kasautuessaan sosiaaliset ongelmat vaikuttavat monin tavoin perheiden elämään, voimavaroihin, vanhemmuuteen sekä sosiaalisiin suhteisiin niitä heikentävästi. Usein nämä heikentyneet voimavarat vaikuttavat myös lasten elinolosuhteisiin, ja kasvattavat riskiä näiden sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuudelle. Lapsuuden elinolosuhteilla on vaikutusta myöhemmässä elämässä koettuun terveydentilaan, hyvinvointiin ja terveystäytymiseen, mutta vielä on olemassa suhteellisen vähän tutkimustietoa siitä, kuinka ja miten näiden asioiden välinen yhteys hahmottuu ihmisen elämänsä aikana. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2016.)

Vaikka ylisukupolvinen huono-osaisuus näyttäytyy tutkimustiedon valossa laajana ja ihmisen elämää määrittelevänä ilmiönä, näen kuitenkin, että siihen suhtautumisella on valtava vaikutus siitä selviytymiseen. Ajattelen Kainulaisen ja Saaren (2013, s. 22–25) tavoin, että sosiaalisten ongelmien kokonaisvaltaisuuteen vaikuttaa myös se, miten ihminen suhteuttaa itsensä huono-osaisuuteen ja kokeeko hän sen määrittävän hänen identiteettiään. Perheenjäsenten oma kokemus siitä, ettei heidän huono-osaisuutensa määritä heitä ihmisinä, vaikuttaa positiivisesti perheen todennäköisyyteen katkaista ylisukupolvisen huono-osaisuuden kierre. Myös yhtäläisiä tuloja saavat henkilöt voivat kokea hyvinvointinsa eri lailla; esimerkiksi eläkeläinen tai opiskelija voivat olla tyytyväisiä tuloihinsa ja omaan hyvinvointiinsa, kun taas saman verran palkkatyöstä saava voi kokea oman hyvinvointinsa puutteelliseksi. Huono-osaisuuden moniulotteinen arviointi edellyttää objektiivisen huono-osaisuuden lisäksi myös subjektiivisen huono-osaisuuden tutkimusta.

Ylisukupolvisen huono-osaisuuden ehkäisemiseksi ollaan pyritty löytämään ratkaisuja jo pidemmän aikaa. Haasteena ylisukupolvisen huono-osaisuuteen pureutumisessa on ollut se, että suomalainen palvelujärjestelmä on eriytynyt ja perheiden sosiaalisia ongelmia ollaan hoidettu erillisinä ilmiöinä useissa eri palveluissa, mistä syystä kokonaiskuva perheiden tilanteista on puuttunut. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2016.) Ylisukupolvisuuden kierrettä ovat pitäneet yllä myös kohtuuttomat yhteiskunnalliset rakenteet, kuten asumisen ja koulutuksen epätasa-arvo, palveluiden saamattomuus ja vaikeus käsitellä perheiden elämäntilanteita kokonaisvaltaisesti sekä palvelujärjestelmän monimutkaisuus ja rajoittavuus. Tähän vaikuttaa vahvasti myös poliittinen päätöksenteko, sillä organisaatioiden ja palvelurakenteiden tavoitteet ja samalla myös reunaehdot ja rajoitteet päätetään poliittisella tasolla. (Nousiainen, Petrelius & Yliruka, 2016, s. 3–11.)

Ylisukupolvista huono-osaisuutta voidaan tutkimusten mukaan myös ehkäistä, ja yksi tällainen huono-osaisuuden ylisukupolvistumista ehkäisevä työskentelytapa on kohdata perhe ja heidän vaikeutensa kokonaisuutena. Lisäksi tutkimuksissa korostuu varhaisen tuen merkitys ja perheiden tuen tarpeen laaja selvittäminen erityisesti koskien vanhemmuutta ja lasten selviytymistä arjessa. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2016.) Myös ylisukupolviselta huono-osaisuudelta suojaavien tekijöiden lisäämistä, oikea-aikaista työskentelyä mahdollistavaa palvelujärjestelmää ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin pureutuvaa poliittista päätöksentekoa korostetaan ylisukupolvisen huono-osaisuuden ehkäisystä keskusteltaessa. (Nousiainen, Petrelius & Yliruka, 2016, s. 3–11.)

3.1.2 Sosiaalinen pääoma käsitteenä

Tässä alaluvussa esittelen ensin ajatteluani ohjanneen Pierre Bourdieun pääoman käsitteen, joka avaa huono-osaisuuteen vaikuttavia osatekijöitä niin taloudellisesta, sosiaalisesta kuin kulttuurisesta näkökulmasta. Koen tämän tärkeäksi, sillä huono-osaisuuden muut osatekijät taustoittavat näkemykseni mukaan myös sosiaaliin haasteisiin liittyvää huono-osaisuutta. Tämän jälkeen syvennyn tarkemmin kuvaamaan käsitystäni sosiaalisesta pääomasta ja sen rakentumisesta, sekä siihen liittyvästä sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuudesta.

Huono-osaisuuteen ja sen ylisukupolvistumiseen vaikuttavat monenlaiset biologiset, psykososiaaliset ja sosioekonomiset tekijät (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2016). Olen muodostanut omaa näkemystäni huono-osaisuudesta Bourdieun pääoman käsitteen kautta. Bourdieu jakaa teoksessaan *The Forms of Capital* (1968) pääoman kolmeen alaluokkaan: taloudelliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen pääomaan. Näitä pääomia voidaan ajatella erilaisina resursseina, ja mitä enemmän näitä resursseja perheessä on, sitä paremmin vanhemmat pystyvät tukemaan lastensa

kasvua ja kehitystä ja varmistamaan heidän pärjäämisensä myös tulevaisuudessa (Vauhkonen ym., 2017, s. 502). Tutkielmassani rajaan aineiston tarkastelun sosiaalisen pääoman ja sosiaalisten suhteiden haasteiden kontekstiin, vaikka ymmärrän myös taloudellisen ja kulttuurisen pääoman vaikuttavan perheiden tilanteisiin. Käsitän taloudelliseen pääomaan kuuluvan Maritta Törrösen (2012, s. 38–39) tavoin työnteon mahdollisuuden ja toimeentulon, fyysisen ja psyykkisen terveyden sekä riittävät asumisolosuhteet. Kulttuurisen pääoman taas ymmärrän koostuvan kasvatuksen, koulutuksen ja harrastusten myötä varhaislapsuudessa muodostuneesta sivistystaustasta, sekä siihen sisältyvän myös yksilön näkemyksen omista vaikutusmahdollisuuksistaan. (Bourdieu, 1984, s.1; Hyypä, 2004; Törrönen, 2012, s. 39–40.) Koen näiden pääomien osatekijöiden vaikuttavan vahvasti perheiden kokemaan huono-osaisuuteen ja omalta osaltaan rajoittavan tai mahdollistavan sosiaalista kanssakäymistä ja sosiaalisen pääoman muodostumista.

Tutkielmassani keskityn Bourdieun pääomista ainoastaan sosiaaliseen pääomaan ja siihen liittyviin sosiaalisiin haasteisiin. Sosiaalisen pääoman tärkeys oivallettiin 1980–90-luvulla, kun työelämässä alkoi korostua vuorovaikutuksellinen johtaminen ja sosiaalisten taitojen merkitys yrityksen menestykselle (Kajanoja, 2009, s. 73). Petri Ruuskasen (2002, s. 5) mukaan sosiaalinen pääoma tarkoittaa yksilön sosiaalisiin suhteisiin kuuluvia ulottuvuuksia, kuten sosiaalisia verkostoja, luottamusta ja erilaisia normeja, joiden avulla voidaan edistää yksilöiden välistä sosiaalista kanssakäymistä ja toimintojen yhteensovittamista. Sosiaalisen pääoman avulla yksilö kykenee edistämään omien tavoitteidensa toteutumista ja samalla ylläpitämään oman yhteisönsä hyvinvointia.

Myös Robert Putnam näkee sosiaalisen pääoman koostuvan sosiaalisista normeista, verkostoista ja luottamuksesta. Putnamin mukaan sosiaalista pääomaa esiintyy tiiviissä ja tasaveroisissa, maantieteellisesti rajatuissa yhteisöissä, ja jota ilmenee sosiaalisen yhteisön historiallisesti vakiintuneissa käytänteissä. Putnam on myöhemmin lisännyt määritelmäänsä myös yksilöiden vastavuoroisuuden tärkeyden. (Putnam ym., 1993, s. 163–185; Putnam, 2000, s. 19.) Bourdieu (1986, s. 248–252) taas määrittelee sosiaalisen pääoman olevan ryhmäjäsenyyden aikaansaamien resurssien kokonaisuus. Ryhmän jäsenyys tarjoaa yksilölle sosiaalista pääomaa, jonka kautta myös luottamus yksilöiden välillä kasvaa. Bourdieun mukaan ryhmän yhteenkuuluvuutta ja keskinäistä arvostusta ylläpidetään symbolisesti, eikä yksilö voi vapaasti kasata itselleen sosiaalista pääomaa. Yksilön on mahdollista hallita sosiaalista pääomaa sekä muodostaa ja hyödyntää arvostussuhteita ja sosiaalisia verkostoja vain sosiaalistumisen kautta syntyvän erojen ja samanlaisuuksien ymmärtämisen sekä niiden kunnioittamisen avulla.

James Colemanin (1988, s. 98–111) näkemyksen mukaan sosiaalinen pääoma koostuu monista eri tekijöistä, jotka liittyvät sosiaaliseen rakenteeseen, ja joiden tehtävänä on helpottaa tässä rakenteessa toimivia toimijoita. Nämä toimijat voivat olla joko yksittäisiä henkilöitä tai eri organisaatioita, ja sosiaalinen pääoma realisoituu näiden toimijoiden välisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä. Sosiaalinen pääoma on samaan aikaan resurssi yksilön tarkoitukselliselle toiminnalle, että yhteisön vaikuttamisen väline. Sosiaalinen pääoma koostuu Colemanin mukaan kolmesta eri muodosta: sosiaalisiin rakenteisiin sisäänkirjoitetusta vastavuoroisuudesta ja luottamuksesta, ylläpidettyjen ihmissuhteiden myötä saadun informaation hyödyntämisestä päätöksenteossa ja tavoitteiden toteuttamisessa, sekä sosiaalisten yhteisöjen normeista, jotka tarvittaessa edellyttävät kollektiivisen edun priorisoimista oman lyhyen tähtäimen edun sijasta ja joiden rikkomisesta voidaan myös rangaista. Ruuskanen (2012, s. 12) kuitenkin kritisoi Colemanin näkemystä sosiaalisesta pääomasta, sillä Coleman näkee sosiaalisen rakenteen pelkästään yksilöä hyödyttävänä tekijänä, eikä havaitse sen mahdollista rajoittavuutta, mikäli yksilön omat tavoitteet ovat ristiriidassa yhteisön normien kanssa. Lisäksi Ruuskanen on eri mieltä siitä, ettei Coleman ota tarpeeksi huomioon sosiaalisiin suhteisiin sisältyviä valta-asetelmia tai eturistiriitoja, jotka saattavat vaikuttaa yhteisön sosiaaliseen pääomaan.

Olen muodostanut oman näkemykseni sosiaalisesta pääomasta hyödyntäen yllä mainittuja sosiaalisen pääoman määrittelyjä. Käsitän tutkielmassani sosiaalisen pääoman tarkoittavan kaikkia niitä sosiaalisen kanssakäymisen taitoja, joita yksilö omaa ja käyttää hyödykseen päivittäisessä vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Näkemykseni mukaan sosiaalista pääomaa kerryttävät myös perheiden elämässä olevat sosiaaliset yhteisöt, jotka sisältävät luottamusta ja erilaisia sosiaalisia normeja. Nämä yhteisöt voivat toimia yksilöille tukevana voimana, mahdollistaa yhteenkuuluvuuden tunteen ja tarjota vastavuoroisia ja tasavertaisia sosiaalisia kontakteja. Sosiaalisen pääoman puute voi johtaa pahimmillaan yhteisöistä ja yhteiskunnasta syrjäytymiseen, ja tästä syystä näen sosiaalisen pääoman vahvistamisen olevan suuri vaikuttava tekijä sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden ehkäisyssä.

Ihminen tarvitsee sosiaalisia taitoja pärjätäkseen yhteiskunnassa. Luodakseen ja ylläpitääkseen toimivia ja intiimejä ihmissuhteita ihmisen on osattava erilaisia sosiaalisia taitoja, kuten esimerkiksi vastavuoroiseen keskusteluun, konfliktien selvittämiseen tai kritiikin käsittelyyn vaadittavia taitoja. Ihmisen on myös opittava luottamaan ja tarvittaessa tukeutumaan toisiin ihmisiin selvittääkseen yhteiskunnassa. Puutteelliset sosiaaliset taidot ovat tutkitusti yhteydessä yksinäisyyteen, mielenterveysongelmiin ja sosiaaliseen syrjäytymiseen, sillä sosiaalisen kanssakäymisen haasteet

voivat aiheuttaa sosiaalisten tilanteiden ahdistusta ja pelkoa sekä lopulta niihin osallistumisen välttämistä kokonaan. (Burke, Woszidlo & Segrin, 2013, s. 77–91.) Sosiaalisen syrjäytymisen ennaltaehkäisyä mietittäessä on otettava huomioon syrjäytymisen erilaiset muodot, kuten koetun ja tilastoidun sekä hetkellisen ja ylisukupolvisen syrjäytymisen erot. (Suurpää, 2009, s. 4.) Ennaltaehkäisyyn kannalta tärkeää on myös yksilö- ja perhekohtaisesti räätälöidyn tuen tarjoaminen, sillä syrjäytymiskulkuja on niin monta erilaista kuin on ihmistä ja perhettäkin, eivätkä yleiset syrjäytymisen ehkäisymallit toimi joka tilanteessa. (Heino & Säkkinen, 2011, s. 39.)

3.1.3 Sosiaalinen pääoma ja sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuus

Sosiaalisissa suhteissa esiintyvien haasteiden ylisukupolvisuuteen vaikuttavat erilaiset sosiaalisen pääoman elementit yksilöissä ja heidän välisissä suhteissaan. Esimerkiksi vanhemmuustyyllillä, opituilla vuorovaikutustaidoilla sekä lapsen persoonallisuuden piirteillä on vaikutusta sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuteen. Lisäksi sosiaalista pääomaa kerryttävät yhteisön jäsenyydet, joiden ylisukupolvista vaikutusta sosiaalisiin haasteisiin voidaan havainnoida läheisverkoston osallisuuden sekä viranomaiskontaktien näkökulmasta. Näillä tekijöillä voi olla suojaavia tai selittäviä vaikutuksia perheen kokemien sosiaalisten haasteiden siirtymisessä sukupolvelta toiselle.

Vanhemmuus on keskeisessä roolissa lapsen sosiaalisen pääoman kehittymisen kannalta, sillä sosiaalista pääomaa kerryttävien taitojen oppiminen alkaa jo varhaislapsuudessa (Pulkkinen, 2003, s. 35–38). Vanhemmilta opitaan erilaisia arvoja ja asenteita sekä käyttäytymis- ja toimintamalleja, jotka voivat joko edistää tai haitata lapsen sosiaalisen pääoman kehittymistä ja yhteiskuntaan sopeutumista (Vauhkonen ym., 2017, s. 501–503). Lapsen varhaislapsuudessa tapahtuvaa sosiaalisen pääoman kehittymistä voidaan kutsua sosiaaliseksi alkupääomaksi. Sosiaalinen alkupääoma karttuu lapsille aktiivisesti kasvatuksen tuloksena sekä passiivisesti lähiympäristön vaikutuksesta. Lapsen alkupääomaan vaikuttavia tekijöitä ovat erilaiset kasvatusympäristössä opitut arvot ja normit, oman sosiaalisen verkoston ja muiden yhteisöjen tarjoama tuki sekä luottamuksen syntyminen lapsen ja hänelle läheisten ihmisten välille. Lasten kasvatusympäristöjen ja vanhempien vanhemmuuden taitojen erilaisuuden vuoksi lapset saavat käyttöönsä erivahvuista sosiaalista alkupääomaa, joka osaltaan vaikuttaa lapsen kykyyn tulevaisuudessa kerryttää itselleen sosiaalista pääomaa ja kohdata sosiaalisia haasteita. (Pulkkinen, 2003, s. 35–38.)

Turvallisen vanhemmuuden roolin puuttuminen tai asianmukaisen hoidon ja huolenpidon vaille jääminen vanhemman omassa lapsuudessa voi aiheuttaa haasteita yhteiskunnallisesti hyväksytyn

vanhemmuuden kehittymiselle. Tämä saattaa ilmetä vanhemman kyvyttömyytenä tarjota lapselle turvallinen kasvuympäristö tai asettaa lapselle tämän tarvitsemia rajoja. (Vanhanen ym., 2016, s. 65.) Lisäksi oman elämänhistorian ja sen varrella koettujen negatiivisten tunnekokemusten ja rajoitteisten itsetulkintojen käsittelemättä jättäminen näyttäytyy riskitekijänä vanhemmuuden haasteiden ylisukupolvisuuden kannalta, sillä se estää toimintamallien muuttamisen mahdollisuuden, pitkittää perheiden vaikeita elämäntilanteita ja mahdollistaa haitallisten käyttäytymismallien siirtymisen vanhemmalta lapselle (Nousiainen ym., 2016, s. 14).

Vanhemmuuden taidot vaikuttavat lasten ja nuorten sosiaalisen pääoman vahvistumisen lisäksi myös heidän omaan vanhemmuuteensa tulevaisuudessa, sillä tutkimusten mukaan vanhemmuuden taidot ja haasteet siirtyvät sukupolvelta toiselle sosiaalisen oppimisen kautta (Belsky, Conger & Capaldi, 2009, 1201–1204).

Vanhemmuuden haasteiden ylisukupolvista siirtymistä voidaan ehkäistä tukemalla vanhemmuutta oikea-aikaisesti, vahvasti ja riittävän pitkäkestoisesti (Mielenterveysseura, 2007, s. 15). Riittävän tuen lisäksi vanhemmuuden haasteiden ylisukupolvistumista ehkäiseviä tekijöitä ovat vanhempien halu pyrkiä lapsilähtöiseen vanhemmuuteen ja omilta vanhemmilta saadut vähäisetkin turvallisen vanhemmuuden mallit (Korhonen, 2013, s. 74–76). Vanhemmuuden haasteiden ylisukupolvisuuden kierteen katkaisemiseksi vanhempi tarvitsee positiivisia ja kannustavia läheissuhteita ympärilleen, joiden tuella pystyy reflektoinnin kautta tiedostamaan ja luomaan ymmärrystä omien lähtökohtien tuomista haasteista ja sitä kautta työstämään omia toimintamallejaan (Belsky, Conger & Capaldi, 2009, 1201–1204).

Vanhemmilla on suuri rooli myös varhaislapsuudessa opittujen vuorovaikutustaitojen kehittymiseen. Vuorovaikutus rakentuu vastavuoroisessa sosiaalisessa kanssakäymisessä, jonka aikana vaikutetaan toisiin ihmisiin ja tullaan itseen vaikutetuksi. Toimiva vuorovaikutus edellyttää kykyä ilmaista itseään, kuunnella ja arvostaa toista sekä hyväksyä erilaisia näkemyksiä. Erilaisia vuorovaikutuksen keinoja ovat esimerkiksi väittely, faktan kertominen, vitsailu ja lohduttaminen. Nämä keinot edellyttävät vuorovaikutukselta tunnetaitojen hallintaa vuorovaikutuksen kontekstin mukaisesti. (Talvio & Klemola, 2017.) Sukupolvien välinen vuorovaikutus tuo tilanteeseen omat haasteensa, ja vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus edellyttää tutkitusti osapuolilta kunnioitusta, vastuuta, vastavuoroisuutta ja joustavuutta (Brubaker & Brubaker, 1999, s. 5–15). Vanhempien vuorovaikutustaidot vaikuttavat lasten sosiaalisiin taitoihin, ja sosiaalisesti lahjakkaiden vanhempien lapset omaavat tutkitusti itseen keskivertoa paremmat vuorovaikutustaidot (Burke ym., 2013, s. 77–91).

Vuorovaikutustaitojen lisäksi myös vanhemman ja lapsen välisellä suhteella on vaikutus lapsen sosiaaliseen kehitykseen. Hyväksi koetulla vanhempi-lapsi -suhteella sekä kodin positiivisella ilmapiirillä on vahva vaikutus lapsen persoonalliseen ja sosiaaliseen kehitykseen (Mustonen ym., 2013, s. 25). Tutkimusten mukaan henkilöt, joilla on lapsuudessa ollut hyvä suhde omiin vanhempiinsa ja jotka ovat kokeneet vanhempien kannustavan heitä, ovat tulevaisuudessa lahjakkaampia sosiaalisissa tilanteissa (Pulkkinen, 1977, 180–181). Myös lähiverkoston aikuisiin muodostuneilla positiivisilla vuorovaikutussuhteilla voi olla korjaava vaikutus sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden kannalta (Vanhanen ym., 2016, s. 66).

Lapsen persoonallisuuden piirteet vaikuttavat myös sosiaalisten haasteiden ylisukupolvistumiseen. Nykytutkimuksen mukaan lapsen persoonallisuuden perusrakenteet muodostuvat jo lapsuudenperheissä ennen seitsemää ikävuotta (Mielenterveysseura, 2007, s. 15). Tietyillä persoonallisuuden piirteillä on tutkittu olevan vaikutusta sosiaalisten haasteiden syntymiseen ja pitkittymiseen. Esimerkiksi ulospäin suuntautuneisuus, sosiaalisuus, hyvä itsetunto ja positiivinen elämänasenne vaikuttavat lapsen selviytymismalleihin ja auttavat luomaan toimivia sosiaalisia suhteita. (Korhonen, 2013, s. 66–69, 76–81.) Vanhemmuuden taidoilla on suuri rooli persoonallisuuden piirteiden vahvistumisen tai laimentumisen kannalta, ja erityisesti lapsen itsetunnon kehittämisessä vanhemmilta saadut kehu ja kannustus ovat erittäin tärkeässä osassa. Tiettyjä persoonallisuuden piirteitä pidetään usein hyväksyttävämpinä eri sukupuolten kohdalla, ja vanhempien onkin tärkeää rohkaista lastensa itsetuntoa vahvistamalla heidän sosiaalisten haasteiden kohtaamista tukevia persoonallisuuden piirteitään sukupuolesta huolimatta. (Vauhkonen ym., 2017, s. 501–503.)

Läheisverkoston tuki on tärkeä tekijä erityisesti sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta kohdanneiden perheiden elämässä. Esimerkiksi emotionaalisen tuen, käytännön avun ja taloudellisen tuen tarjoaminen ovat keinoja, joilla lähipiiriin kuuluvat perheenjäsenet ja ystävät pystyvät tukemaan perheitä ja lisäämään heidän sosiaalista pääomaansa. (Pelkonen, Tanskanen & Danielsbacka, 2015, s. 6–8.) Läheisverkoston ihmiset ovat myös lapsille tärkeä tuki, ja mikäli lapsi joudutaan sijoittamaan pois oman perheensä luota, arvioidaan lastensuojelussa ensin lähipiirin mahdollisuus ottaa lapsi hoitoonsa (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2019). Läheisverkoston vaikutus perheen elämään voi olla joko sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta selittävä tai siltä suojaava. Samoja sosiaalisia haasteita paikannetaan usein myös perheen lähipiiristä, mistä syystä läheiset voivat toimia vertaistukena, mutta myös tiedostamattaan tukea sosiaalisen haasteen ylisukupolvistumista. Lisäksi läheisverkoston painostus ja puuttuminen vanhempien

kasvatusmalleihin saattavat vaikuttaa negatiivisesti vanhempien johdonmukaisuuteen kasvattajina. (Korhonen, 2013, s. 66–69.) Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta selittävät myös perheen suhteet lähiympäristöön ja sen yhteisöihin. Usein näköalattomuuden ja toimintamahdollisuuksien kaventumisen tunteet liittyvät ylisukupolvisiin kokemuksiin eriarvoisuudesta, osattomuudesta ja yhteisöistä syrjäytymisestä. (Nousiainen ym., 2016, s. 15.) Lastensuojelun näkökulmasta yksi suurimmista läheisverkostoon liittyvistä sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta selittävistä tekijöistä on perheen verkoston puuttuminen kokonaan.

Yhä useammin perheiden sosiaalisten suhteiden haasteet edellyttävät lähipiirin tuen lisäksi tai sen puutteesta johtuen myös viranomaisten tarjoamia tukipalveluita. Viranomaispalvelut lisäävät perheen sosiaalista pääomaa mahdollistamalla sen tueksi erilaisia resursseja. Viranomaisten tuen puute tai sen saamisen pitkittyminen ovat yhteydessä avuttomuuden tunteeseen, negatiiviseen suhtautumiseen avun pyytämistä kohtaan sekä tukitoimien välttelyyn. Pahimmillaan tämä kierre johtaa sosiaaliseen syrjäytymiseen ja yhteiskunnan tukien ulkopuolelle joutumiseen. (Korhonen, 2013, s. 69–73.) Lapsuudessa koettu luottamuspuula viranomaisia kohtaan tai lapsuudenkodissa esiintynyt vaikenemisen kulttuuri usein vaikeuttavat luottamuksen muodostamista viranomaistahojen kanssa, mikä saattaa aiheuttaa haluttomuutta ottaa viranomaisten tarjoamaa tukea vastaan (Vanhanen ym., 2016, s. 65).

Näiden edellä mainittujen tekijöiden lisäksi myös rakenteellisilla ja yhteiskuntapoliittisilla ratkaisuilla on vaikutusta sosiaalisen pääoman kertymiseen ja sosiaalisten haasteiden ylisukupolviseen ehkäisemiseen. Suomi on hyvinvointivaltio, jossa poliittisilla ratkaisuilla mahdollistetaan ja rajataan ihmisten taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia valintoja. Nämä valinnat liittyvät henkilöiden oman toiminnanohjauksen lisäksi myös heidän malliinsa toimia kasvattajina lapsilleen. Sosiaalisen perimän kannalta on tärkeää, että hyvinvointivaltio pyrkii turvaamaan kansalaisilleen yhtäläiset mahdollisuudet kouluttautua, käyttää terveydenhuollon palveluita sekä saada apua välttämättömän toimeentulon turvaamiseksi. Nämä taustatekijät mahdollistavat sosiaalisen pääoman kerryttämisen ja ehkäisevät tällä tavoin sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta. (Mielenterveysseura, 2007, s. 16–18; Väärälä, 2003, s. 82.)

3.1.4 Suhdeperustainen sosiaalityö

Ylisukupolvisten sosiaalisten haasteiden ehkäisemiseksi ja sosiaalisen pääoman vahvistamiseksi tarvitaan vuorovaikutussuhteiden tärkeyden tunnustavaa sosiaalityötä ja ihmisen huomioimista

osana hänen sosiaalisia verkostojaan. Sosiaalityön kentällä ollaankin viimeisen vuosikymmenen aikana tarkasteltu sekä toimivan vuorovaikutussuhteen luomista sosiaalityöntekijän ja perheen välisenä työskentelyn edellytyksenä, että myös perheen lähipiirin ja sosiaalisen ympäristön vaikutusta perheen tilanteeseen ja sosiaalisiin haasteisiin. Seuraavaksi esittelen suhdeperäisen sosiaalityön ja systeemisen työskentelymallin luomia mahdollisuuksia sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden ehkäisyyn.

Suhdeperustainen sosiaalityö (engl. relationship-based social work) perustuu ajatukseen siitä, että sosiaalityötä tehdään vuorovaikutuksessa asiakkaan ja työntekijän välillä. Sosiaalityöntekijän on pyrittävä luomaan asiakkaan kanssa luottamuksellinen ja vastavuoroinen keskusteluyhteys, jossa molemmat osapuolet toimivat tiedon tuottajina ja vastaanottajina ja etsivät yhdessä ratkaisua asiakkaan kokemuksiin haasteisiin. (Ruch, Turney & Ward, 2010, s. 7–22.) Tämä edellyttää sosiaalityöntekijältä kykyä poistua omasta tietämisen positioistaan. Tasavertaisen ja vastavuoroisen vuorovaikutussuhteen luominen edellyttää faktojen tietämisen sijaan yhteistä ymmärrystä tilanteesta ja työskentelyn tavoitteista, minkä jälkeen on mahdollista lähteä yhteistyössä etsimään ratkaisuja asiakkaiden tilanteisiin. (Mönkkönen, 2018.) Suhdeperustaiseen sosiaalityöhön kuuluvia elementtejä ovat esimerkiksi joustavat työskentelymallit, konkreettinen asiakkaiden arkeen tarjottava tuki sekä matalalla kynnyksellä saatavat, riittävän pitkäkestoiset ja tarvittaessa intensiiviset palvelut (Nousiainen, Petrelius & Yliruka, 2016, s. 13–15).

Työntekijän ja asiakkaan välinen vuorovaikutus ja tiedonmuodostus voivat rakentua kolmella tavalla: asiantuntijakeskeisesti, asiakaskeskeisesti tai dialogisesti. Asiantuntijakeskeisessä vuorovaikutuksessa työntekijä pyrkii yksin määrittelemään asiakkaan tilanteen ja tuen tarpeen jättämättä asiakkaan omille tulkinnoille ja toiveille tilaa. Asiakaskeskeisessä vuorovaikutuksessa asiakkaan omat näkemykset tulevat huomioiduiksi hyvinkin kokonaisvaltaisesti, mutta työntekijän oma rooli vastuunkantajana ja vaikuttajana saattaa jäädä takaa-alalle. Dialogisen vuorovaikutuksen nähdään olevan asiakkaiden tilanteiden työstämisen kannalta ideaalein vuorovaikutuksen tapa, sillä siinä osapuolet vastavuoroisesti ja tasapuolisesti määrittävät asiakkaan tilannetta ja etsivät ratkaisuehdotuksia yhdessä. Dialogisessa vuorovaikutuksessa on siten tilaa kummankin vuorovaikutuksen osapuolen asiantuntijuudelle. Tiettyä vuorovaikutuksen tapaa ei kuitenkaan ole lähes koskaan mahdollista ylläpitää koko kohtaamisen ajan, vaan ne vaihtuvat ja niitä vaihdetaan keskustelun kulusta riippuen. (Mönkkönen, 2018.)

Tutkimusten mukaan sosiaalisten haasteiden ylisukupolvinen ehkäiseminen edellyttää joustavia ja

ihmissuhdeperustaisia toimintamalleja ja työskentelytapoja, jotka nojaavat vastavuoroiseen vuorovaikutukseen ja luottamuksen syntymiseen asiakkaan ja työntekijän välille (Nousiainen, Petrelius & Yliruka, 2016, s. 13–15). Sosiaalityöntekijöiden tulee pyrkiä luomaan asiakkaisiinsa vuorovaikutussuhde, joka tukee luottamuksen syntymistä ja siten yhteisten tavoitteiden saavuttamista. Vuorovaikutussuhteen syntymistä säätelevät kuitenkin institutionaaliset ja yhteiskunnalliset rakenteet, jotka luovat sosiaalityöntekijälle painetta korostaa omaa ammatillista tietäjän positiotaan vuorovaikutuksessa sekä pyrkiä kustannustehokkaisiin ratkaisuihin asiakkaiden tilanteiden helpottamiseksi jättäen vuorovaikutussuhteen luomisen toissijaiseksi tekijäksi. Lisäksi sosiaalityöntekijä on aina valta-asemassa suhteessa asiakkaaseen, mikä osaltaan myös hankaloittaa tasavertaisen vuorovaikutussuhteen muodostamista. Sosiaalityöntekijän on toimittava vuorovaikutussuhteessa myös kontrolloivana elementtinä, ja jotkut työtehtävät edellyttävät hyvinkin vahvaa puuttumista asiakkaiden elämään. Tämä voi aiheuttaa asiakkaissa negatiivisia tunnereaktioita sosiaalityöntekijää kohtaan ja vaikuttaa vuorovaikutussuhteen laatuun. (Mönkkönen, 2018.) Myös muut asiakkaan elämäkokemukset saattavat asenteiden ja käytöksen muodossa luoda haasteita luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen syntymiselle. Lisäksi sosiaalisten suhteiden kompleksisuus ja yksiselitteisten ratkaisujen puute asiakkaiden haasteiden helpottamiseksi saattavat aiheuttaa sosiaalityöntekijöille epävarmuuden ja joskus ahdistuksenkin tunteita, jotka voivat tiedostamattomina vaikuttaa vuorovaikutukseen asiakkaan kanssa. (Ruch, Turney & Ward, 2010, s. 7–22.) Dialogisen ja tasavertaisen vuorovaikutussuhteen luominen asiakkaan kanssa vaatii sosiaalityöntekijältä vahvaa ammatillisuutta, hyviä vuorovaikutustaitoja sekä inhimillisyyttä (Talvio & Klemola, 2017).

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tasavertaisen ja luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen ylläpitämisen lisäksi on tärkeää kiinnittää huomiota myös asiakkaan omaan lähipiiriin ja sen sisäiseen vuorovaikutukseen, sillä vanhempien vuorovaikutussuhteella lähiympäristöön sekä muihin yhteisöihin on ylisukupolvinen yhteys lapsen kykyyn toimia vuorovaikutuksessa näiden tahojen kanssa. Perheiden toimintakulttuurissa ja perheenjäsenten vuorovaikutuksessa lähipiirin kanssa voi olla huomattavissa erilaisia tapoja, sääntöjä, ja piileviä ristiriitoja, jotka vaikuttavat perheiden sosiaalisiin haasteisiin ja niiden ylisukupolvisuuteen. Tästä syystä sosiaalityön ja erityisesti lastensuojelun tulisi pyrkiä tarkemmin havainnoimaan myös perheenjäsenten välisiä sekä lähipiiriin kuuluvien henkilöiden välisiä vuorovaikutussuhteita. (Nousiainen, Petrelius & Yliruka, 2016, s. 13–15.) Lisäksi lähipiiriin saattaa kuulua myös perhettä tukevia henkilöitä, joiden roolia perheiden sosiaalisten haasteiden helpottamisessa ei olla työskentelyn aikana ymmärretty hyödyntää.

Lastensuojelussa on viime aikoina noussut vahvasti esiin systeemisen lastensuojelun malli, joka on lähtöisin Lontoon Hackneysta. Malli päätettiin Suomessa ottaa osaksi Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa (LAPE), ja sitä lähdettiin alkuvuodesta 2018 pilotoimaan useissa eri kunnissa. (Aaltio & Isokuorti, 2019, s. 9–14.) Systeemisen toimintamallin tavoitteena on tuoda lastensuojelun työskentelyyn systeemisen perheterapian periaatteita ja käytäntöjä. Systeemisen työskentelyn perusperiaatteena on auttaa lasta hänen omassa elinympäristössään ja systeemissään, jonka kanssa hän on jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja joka vaikuttaa myös hänen sosiaalisiin haasteisiinsa. Systeeminen työote perustuu työntekijän ja asiakkaan väliseen kohtaavaan ja luottamukselliseen vuorovaikutussuhteeseen sekä asiakkaan ja hänen systeeminsä osallistamiseen heidän tilanteensa ratkaisemiseksi. Systeemisyydessä hyödynnetään erilaisia perheterapeuttisen, narratiivisen, dialogisen ja ratkaisukeskeisen terapian oppeja suhteutettuna lastensuojelun kontekstiin sekä korostetaan moniammatillisen toimijuuden ja asiakkaan roolia tiedonmuodostuksessa. (Fagerström, 2016, s. 3–13.) Systeemiseen toimintamalliin kuuluvat systeemiset tiimit, jotka koostuvat konsultoivista sosiaalityöntekijöistä, johtavista sosiaalityöntekijöistä, perheterapeuteista sekä koordinaattoreista. Tiimien systeemiin viikkokokouksiin voidaan kutsua myös asiakkaita. (Aaltio & Isokuorti, 2019, s. 9–14.)

Tutkimusten mukaan Hackneyn mallin toteuttaminen on tuottanut korkeatasoista työskentelyä lastensuojelussa. Mallin tuloksena työntekijöiden ajan perheiden kanssa on koettu lisääntyneen ja työnteon on koettu muuttuneen nautinnollisemmaksi ja palkitsevammaksi. Työntekijät ovat systeemisen mallin käyttöönoton jälkeen luottaneet paremmin omaan arviointikykyynsä ja saaneet tilanteiden arvioimiseksi tarvittavan kollegiaalisen tuen, mikä on osaltaan näkynyt stressin vähenemisenä. Myös väkivallan uhan asiakkaiden taholta on koettu vähentyneen Hackneyn mallin mukaisen työskentelyn myötä. Keskeisinä tekijöinä näiden tulosten aikaansaamisessa on nähty olevan pienikokoisina tiimeinä työskentely, vastuun jakaminen muiden tiimin työntekijöiden välillä sekä asiakkaita koskevan reflektion suuri määrä. Jotta Hackneyn malli voisi toimia Suomessa, olisi lastensuojelussa kuitenkin vähennettävä radikaalisti asiakasmääriä, jotta mallin tyyppinen intensiivinen työskentely olisi mahdollista. Tämä edellyttäisi vahvempaa peruspalveluiden roolia sosiaalisten haasteiden työstämisessä. (Fagerström, 2016, s. 3–13.)

Kuten yllä esittelin, vuorovaikutustaidot ovat suuressa roolissa sosiaalityöntekijän työskentelyssä. Niiden avulla luodaan tasavertainen ja luottamuksellinen suhde asiakkaaseen sekä muodostetaan yhteinen ymmärrys perheen tilanteesta. Suhdeperustainen sosiaalityö vaatii sosiaalityöntekijältä paljon, mutta myös tarjoaa välineen työskennellä asiakkaan kanssa myös silloin, mikäli työntekijä ja

asiakas ovat erimielisiä esimerkiksi jonkun rajaustoimenpiteen tarpeellisuudesta. Myös perheen vuorovaikutussuhteita läheisverkostoon on tärkeää tutkia, sillä ne voivat tuoda esiin sosiaalisiin haasteisiin vaikuttavia tekijöitä ja potentiaalisia auttavia käsiä. Nämä kaikki tekijät vaikuttavat osaltaan asiakkaiden sosiaalisen pääoman kertymiseen ja ylisukupolvisten sosiaalisten haasteiden ehkäisemiseen.

3.2 Lastensuojelu ja palvelutarpeen arviointi tutkimuksen toimintaympäristönä

Seuraavassa luvussa esittelen tutkimukseni toimintaympäristönä toimivaa lastensuojelua ja siihen kuuluvaa palvelutarpeen arviointia. Jotta voidaan tutkia sosiaalisia haasteita palvelutarpeen arvioinnin konseptissa, on tärkeää ensin ymmärtää palvelutarpeen arvioinnin rooli lastensuojelun työskentelyssä sekä siihen vaikuttavat tekijät. Lisäksi koen tärkeänä käsitellä myös lastensuojelun dokumentointia ja sen luomia reunaehtoja tutkielmani aineistolle. Aloitan kuvaamalla lastensuojelun perustehtävää, jonka jälkeen avaan palvelutarpeen arvioinnin sisältöä ja roolia lastensuojelussa. Viimeisenä avaan lastensuojelun asiakirjoihin liittyvän dokumentoinnin haasteita.

3.2.1 Lastensuojelun perustehtävä

Lastensuojelu on yksi vanhimmista yhteiskunnallisesti säädellyistä toimijoista. Alun perin sen tehtävänä on ollut katovuosina ja sodan aikaan turvata lähinnä köyhien, orpojen ja hylättyjen lasten hyvinvointi. Lastensuojelun historiassa on ollut moninaisia vaihteita, joissa on noussut esiin erilaisia osattomuuden muotoja ja myös erilaisia keinoja ratkaista niitä. (Bardy & Heino, 2012, s. 62–63.) Lastensuojelu on kuitenkin muotoutunut ajan saatossa toiminnaksi, jonka tarkoituksena on lasten kasvuoloihin vaikuttamalla edistää heidän hyvinvointiaan ja osallistua kasvatusta tukevien palveluiden kehittämiseen. Lastensuojelun tehtävänä on myös turvata lapsi- ja perhekohtainen lapsen suojeleminen. (Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2019.)

Nykypäivän lastensuojelun reunaehdot ja toimintamallit on määritelty Lastensuojelulain (417/2007, 1 §, 2 §, 4 §). Lain tehtävänä on turvata lapsille oikeus monipuoliseen ja tasapainoiseen kehitykseen, turvalliseen kasvu- ja elinympäristöön sekä erityiseen suojeluun. Ensimmäinen vastuu näiden turvaamisesta on lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla, mutta viranomaisten on tuettava vanhempia tässä tehtävässä ja tarjottava heille oikea-aikaisia ja toimivia palveluita ja tukitoimia. Lastensuojelu on velvoitettu lain mukaan ehkäisemään perheiden ongelmia ja puuttumaan niihin riittävän ajoissa. Lastensuojelulaki määrittää myös ne edellytykset, joiden pohjalta lapsi voidaan tarvittaessa sijoittaa kodin ulkopuolelle määräajaksi tai pitkäaikaisesti. (Mt.) Lastensuojelulain

lisäksi lastensuojelun toimintaa määrittää myös Lapsen oikeuksien sopimus, joka on hyväksytty YK:ssa vuonna 1989. Sopimuksen hyväksyneiden valtioiden tulee mahdollisimman kattavasti käyttää voimavaroja lapsen oikeuksien toteuttamiseksi. Näitä oikeuksia ovat muun muassa oikeus huolenpitoon, suojeluun ja osallistumiseen. Myös YK:n Lasten oikeuksien sopimuksessa lapsista huolehtimisen ajatellaan ensisijaisesti olevan vanhempien tehtävä, mutta tapahtuvan usein vastavuoroisesti vanhempien ja yhteiskunnan yhteistyössä. (Bardy & Heino, 2012, s. 63.)

Lastensuojelun määritellään lastensuojelulain (417/2007, 3 §, 4 §, 6 §) mukaan tarkoittavan sekä lapsi- että perhekohtaista lastensuojelua, jota toteutetaan asiakassuunnitelman ja avohuollon tukitoimien kautta. Lastensuojelulaissa lapsi määritellään alle 18-vuotiaaksi ja nuori 18–20 -vuotiaaksi. Lastensuojelun tukitoimet ja muut toimenpiteet pyritään aina ensisijaisesti toteuttamaan avohuollon tukitoimien kautta tilanteen edellyttämässä laajuudessa. Lastensuojeluun kuuluvat kuitenkin myös vahvemman puuttumisen toimenpiteet, kuten kiireellinen sijoitus ja huostaanotto. Täten lastensuojelua ovat myös huostassapidon aikainen sosiaalityö eli sijaishuollon sosiaalityö, sekä huostaanoton päättymisen jälkeinen sosiaalityö, jota kutsutaan jälkihuollon sosiaalityöksi. (Mt.) Lastensuojelun ohella kunnat ovat velvoitettuja järjestämään niin kutsuttua ehkäisevää lastensuojelua. Ehkäisevä lastensuojelu ei edellytä lastensuojelun asiakkuutta, vaan sitä toteuttavat kunnissa peruspalvelut kuten koulu, päivähoito, nuorisotyö, neuvolat sekä muu sosiaali- ja terveystoimi. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2019.)

Lastensuojelun asiakkuudessa olevalle lapselle on määritettävä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, jonka tulee olla sosiaalihuollon ammattihenkilöstä annetun lain (817/2015) mukainen henkilö. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä tulee olla käytössään tarvittava moniammatillinen asiantuntijuus päätöksenteon pohjaksi ja asiakassuunnitelman tekemiseksi. Lastensuojelussa päätöksenteko ja tarvittavien tukitoimien arvioiminen voi olla haastavaa, ja sen tueksi saatetaan tarvita esimerkiksi oikeudellista, terveydenhuollollista sekä muuta lapsen kehityksen ja kasvun tuntevaa asiantuntemusta. (Lastensuojelulaki 417/2007, 14 §.) Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävä on usein toimia eräänlaisena koordinaattorina, joka kokoaa koolle tarvittavat asiantuntijat ja ammattilaiset keskustelemaan lapsen ja perheen tilanteesta. Tässä koordinoimisessa avustavat sosiaalialan ammattikorkeakoulun käyneet sosiaaliohjaajat tai ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon omaavat erityissosiaaliohjaajat, jotka tuovat työskentelyyn oman ammattitaitonsa ja käytännön kokemuksensa. (Bardy & Heino, 2012, s. 62–65.) Haastavimpia tilanteita varten lastensuojelussa on olemassa moniammatillinen asiantuntijaryhmä, joka auttaa

lapsen sosiaalityöntekijää erityisesti sijaishuoltoa ja huostaanottoa koskevissa kysymyksissä (Lastensuojelulaki 417/2007, 14 §).

Lastensuojelun päätöksenteossa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen etua punnittaessa ja toimenpiteitä arvioitaessa on huomioitava monenlaisia tekijöitä. Lapsella on oltava mahdollisuus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä läheisiin ihmissuhteisiin. Lisäksi lapsen oikeus hänen kehitystasoaan vastaavaan huolenpitoon ja valvontaan sekä hellyyteen ja ymmärrykseen on turvattava. Sosiaalityöntekijän on myös varmistettava lapselle turvallinen kasvuympäristö sekä varmistettava hänen henkisen ja ruumiillisen koskemattomuutensa toteutuminen. Toimenpiteitä arvioitaessa on otettava huomioon lapsen kielellinen, kulttuurillinen ja uskonnollinen tausta, ja varmistettava, että lapsella on mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Lisäksi on tarvittaessa mahdollistettava nuoren itsenäistyminen ja huolehdittava siitä, että hän saa tarvittavat valmiudet vastuullisena aikuisena toimimiseen. (Lastensuojelulaki 417/2007, 4 §.) Lapsen edun arvioiminen ei aina ole helppoa, sillä perheellä saattaa olla erilainen käsitys siitä, millaiset toimenpiteet olisivat lapselle hyväksi. Tämän dilemman kanssa työskentelemiseksi sosiaalityöntekijällä täytyy olla erityistä herkkyyttä ja sensitiivisyyttä ihmisten elämäntilanteita kohtaan. (Lastensuojelun keskusliitto, 2016.) Lastensuojelussa toimitaan aina pienimmän puuttumisen periaatteen mukaan, mutta mikäli lapsen tilannetta ei pystytä avohuollon tukitoimin edistämään, on lapselle järjestettävä viipymättä hänen tarpeidensa mukainen sijaishuoltopaikka (Lastensuojelulaki 417/2007, 4 §).

3.2.2 Palvelutarpeen arviointi osana lastensuojelutyöskentelyä

Tutkimuksen toimintaympäristönä toimii lastensuojelun palvelutarpeen arviointi. Lastensuojelun asiakkuuden tarvetta arvioidaan, kun jokin taho ilmaisee huolensa lapsen hoidosta ja huolenpidosta, lapsen olosuhteista tai lapsen omasta käyttäytymisestä. Tiettyjen ammattikuntien edustajat, kuten poliisit, opetustoimi, päivähoito, sosiaali- ja terveydenhuolto sekä seurakunta ovat velvollisia tekemään ilmoituksen viipymättä ja salassapitosäännöksistä huolimatta, mikäli heillä työtehtävässä herää huolta jostain yllämainitusta asiasta. (Lastensuojelun keskusliitto, 2016.)

Lastensuojeluilmoituksen sijaan on myös mahdollista tehdä sosiaalihuoltolain 35 §:n mukainen yhteydenotto sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi, mutta tämä edellyttää ilmoituksen tekemistä yhdessä perheen kanssa. Myös odottavasta äidistä voidaan tehdä ennakollinen lastensuojeluilmoitus, mikäli on oletettavissa, että lapsi tulee tarvitsemaan lastensuojelun palveluita heti synnyttyään. (Lastensuojelulaki 417/2007, 25 §–27 §; Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 35 §.)

Kun sosiaalityöntekijä saa tietoonsa lapsen, jolla mahdollisesti on lastensuojelun tarve, hän arvioi ensin kiireellisten lastensuojelutoimenpiteiden, kuten kiireellisen sijoituksen tarvetta. Lisäksi sosiaalityöntekijä käynnistää tilanteessa sosiaalihuoltolain 36 §:n mukaisen palvelutarpeen arvioinnin ja arvioi samalla myös lastensuojelun tarvetta, ellei tämä ole ilmeisen tarpeetonta. Arviointi on aloitettava viimeistään seitsemän arkipäivän kuluttua huoli-ilmoituksen saapumisesta, ja se on suoritettava loppuun kolmen kuukauden sisällä arvioinnin aloituksesta. Arvioinnin aikana sosiaalityöntekijä tapaa perhettä erilaisissa kokoonpanoissa ja selvittää, millaiset lapsen kasvuolosuhteet ovat ja ovatko vanhemmat tai muut lapsen kasvatuksesta huolehtivat henkilöt kykeneviä vastaamaan lapsen hoidosta ja huolenpidosta. Arviointi tehdään sen edellyttämässä laajuudessa, ja sosiaalityöntekijä saa tarvittaessa olla yhteydessä muihin viranomaisiin ja lapselle läheisiin ihmisiin palvelutarpeen arvioimiseksi. (Lastensuojelulaki 417/2007, 26 §; Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 36 §, 41 §.)

Palvelutarpeen ja lastensuojelutarpeen arviointi tehdään yhteistyössä lapsen ja perheen kanssa. Vaikka selvitys on kestoltaan lyhyt, sen aikana luodaan myös asiakassuhdetta ja pohjaa mahdolliselle lastensuojelun jatkotyöskentelylle. Tästä syystä on tärkeää, että arviointitapaamisilla pyritään kunnioittamaan asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja kuuntelemaan hänen mielipiteensä ja näkemyksensä asioista. Asiakkaalle täytyy selvittää hänen oikeutensa ja velvollisuutensa, sekä mahdolliset vaihtoehtoiset palvelut ja niiden valitsemisen vaikutukset arviointiprosessiin. Asiakkaan osallistaminen ei kuitenkaan ole mahdollista, mikäli joku perheenjäsenistä tai koko perhe ei suostu yhteistyöhön eikä osallistu arviointitapaamisille. Näissä tilanteissa lapsen tilannetta voidaan selvittää muiden viranomaisten ja lapselle läheisten ihmisten kautta. Perhettä tulee kuitenkin tiedottaa kaikista arviointiin liittyvistä asioista ja sen tuloksista. (Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2019.)

Kun palvelutarpeen ja mahdollisen lastensuojelutarpeen arviointi on tehty, siitä koostetaan yhteenveto, joka lähetetään asiakkaalle arvioinnin päätyttyä. Yhteenvedosta käy ilmi, onko henkilö tai perhe tuen tarpeessa, ja onko tarvittava tuki tilapäistä vai pitkäaikaista. Sen lisäksi yhteenveto sisältää selvityksen perheen tilanteesta ja tuen tarpeen laadusta, sekä sosiaalityöntekijän arvion asiakkuuden edellytyksistä ja omatyöntekijän tarpeesta. Yhteenvedoon tulee kirjata auki myös asiakkaan näkemys tilanteestaan ja tuen tarpeestaan. Perheiden ollessa tilapäisessä tuen tarpeessa on tärkeää, että perhe saa oikea-aikaista ja riittävää tukea mahdollisimman nopeasti. Kun avun tarve on jatkuvaa, on tehtävä pidempiaikainen suunnitelma ja tarjottava perheelle palvelut tavoitteiden

saavuttamiseksi. Mikäli tuen tarve muodostuu pitkäaikaiseksi ja pysyväksi, on perheelle järjestettävissä palveluissa tärkeää korostaa niiden jatkuvuutta. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 37 §, 38 §.)

Palvelutarpeen arvioinnin tekeminen vaatii sosiaalityöntekijältä monenlaista sekä tiedollista että sosiaalista osaamista. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden lastensuojelutarpeen arvioinnissa nähdään rakentuvan hallinnollisen osaamisen, tiedonmuodostuskyvyn, asiakassuhdetaitojen sekä auttamisvalmiuksien varaan. Sosiaalityöntekijät hyödyntävät arviointityössä niin teoreettista, empiiristä kuin proseduurillista tietoa, mutta painottavat myös henkilökohtaisen tiedon, tunteiden, sekä työn- ja elämäkokemuksen vaikutusta arvion tekemiseen ja asiakassuhteen luomiseen. Nämä tiedon lajit ovat myös usein vuorovaikutuksessa keskenään ja niitä hyödynnetään limittäin toistensa kanssa. (Jaakkola, 2016.) Lastensuojelun asiakkuuden tarpeen arvioimiseksi työntekijöiden on keskusteltava asiakkaiden kanssa lastensuojeluilmoituksissa esiin nousseista huolenaiheista. Kasvun ja kehityksen riskitekijöiden puheeksi ottaminen voi olla vaikeaa erityisesti yhteistyön varhaisessa vaiheessa. Työntekijät joutuvat tasapainottelemaan omien toimintamahdollisuuksiensa ja aikarajojensa kanssa miettiessään, milloin ja miten ottaa huoli puheeksi perheen kanssa ilman, että yhteistyömahdollisuudet tulevaisuudessa huomattavasti kapenevat. (Erikson & Arnkil, 2009, s. 1)

Huolen puheeksi ottamisen on erityisesti työskentelyn lyhyen keston vuoksi tapahduttava jämäkästi mutta kunnioittavasti. Sosiaalityöntekijöiden tueksi on kehitetty huolen puheeksiottamisen menetelmä, johon kuuluu kolme vaihetta. Ensimmäisen vaiheen aikana työntekijä selventää itselleen, mistä hän on perheen tilanteessa huolissaan, kuinka suuri huoli on ja mitä tapahtuu, jos huolta ei oteta puheeksi. Toisessa kohdassa työntekijä pyrkii ennen tapaamista asettumaan vanhempien asemaan ja miettimään, millaista apua perhe voisi haluta työntekijältä ja voisiko perhe kokea työntekijän ajatukset uhkaavina. Työntekijä myös ennakoi palaverin kulkua, huolen puheeksi ottoa ja omia puheeksioton tapojaan ja pohtii, millaisia voimavaroja perheessä on ja miten niitä voitaisiin hyödyntää huolen poistamisessa. Kolmannessa vaiheessa työntekijä reflektoi tapaamisen jälkeen, miten tapaaminen sujui ja saiko työntekijä ilmaista huolensa ja herätettyä toivotun reaktion perheessä. (Erikson & Arnkil, 2009, s. 12–18.)

Huoli on helpompi ottaa puheeksi, mikäli keskitytään perheen haasteiden sijasta työntekijän subjektiiviseen kokemukseen huolesta ja sen poistamiseen. Työntekijä voi korostaa, että hänen huolensa on noussut hänen saamiensa tietojen, tunteiden ja velvoitteiden perusteella, ja hän tarkastelee perheestä tekemiään havaintoja oman kokemuksensa ja koulutuksensa pohjalta.

Työntekijä voi myös korostaa huolen potentiaalista kasvua tulevaisuudessa ja varhaisen puuttumisen merkitystä. Huoli on myös helpompi ymmärtää, mikäli työntekijällä on konkreettisia esimerkkejä huolen ilmentymisestä. Usein saapunutta lastensuojeluilmoitusta käsitellään palvelutarpeen arviointia tehtäessä, ja sen pohjalta on hyvä lähteä käsittelemään perheessä olevia konkreettisia huolenaiheita. Yksi keino luoda luottamusta perheen ja työntekijän välille on positiivisten tekijöiden mukaan ottaminen ja voimavaroihin keskittyminen. Perheenjäsenen on helpompi tuntee kohtaaminen tasavertaiseksi ja tuomitsemattomaksi, kun haasteiden ja huolien lisäksi korostetaan myös mahdollisuuksia ja uskoa tilanteiden paranemiseen. Myös rauhallinen puhetapa, asiakkaan silmiin katsominen ja asioiden puhuminen suoraan kiertelyn sijaan helpottavat myös huolen vastaanottamista. (Erikson & Arnkil, 2009, s. 1, 11–24.)

3.2.3 Lastensuojelun dokumentointi

Yksi lastensuojelutyöhön kuuluva välttämätön osa-alue on dokumentointi. Sosiaalityöntekijöillä ja muilla lastensuojelun työntekijöillä on velvollisuus dokumentoida työtään, ja nämä dokumentit auttavat sosiaalityöntekijää lastensuojelutyön suunnittelussa ja arvioinnissa mahdollistamalla aiemmin sovittuihin asioihin palaamisen. Ajantasainen asiakasdokumenttien kirjaaminen helpottaa kuormitusta haastavissa asiakastilanteissa ja vapauttaa aikaa muulle ajattelutyöskentelylle. (Kääriäinen, Leinonen & Metsäranta, 2006, s. 9.) Lisäksi asiakasdokumentit toimivat myös asiakkaan ja työntekijän oikeusturvana, ja siksi Suomen lainsäädäntö määrittelee ohjeistukset ja säännöt asiakirjojen tuottamiseen ja hallintoon (ks. Hallintolaki (434/2003), Henkilötietolaki (523/1999), Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sekä Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999)). Näillä laeilla pyritään turvaamaan asiakirjoissa mainittujen tietojen todenperäisyys, tarpeellisuus ja virheettömyys, dokumenttien tietoturallinen säilyttäminen sekä asiakkaan oikeus asiakirjoihin ja informointiin häntä koskevien tietojen käsittelystä. Asianmukainen dokumentointi turvaa ammattilaisten ja asiakkaiden luottamuksellisen suhteen ja yksityisyyden suojan. Laadukkaan dokumentoinnin rooli korostuu entisestään silloin, kun niillä perustellaan esimerkiksi tiettyjä toimenpiteitä tai päätöksiä. (Kääriäinen, 2006, 45–50; Kääriäinen, Leinonen & Metsäranta, 2006, s. 11–15.)

Sosiaalityön asiakasdokumentteja on aiemmin kritisoitu siitä, että niiden perusteella ei pystytä luomaan todenmukaista kuvaa asiakkaan tilanteesta. Monien mielestä niihin ei tarpeeksi kirjoiteta auki sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisiä ristiriitoja eikä myöskään työn tarkoitusperiä. (Kääriäinen, 2006, s. 47.) Kritiikkiä on saanut myös useamman asiakastietojärjestelmän rakenne,

joissa uusimmat asiakirjat näkyvät ensin ja kokonaiskuvan saamiseksi asiakirjoja on selattava käänteisessä järjestyksessä. Lopusta alkuun luettaessa lukija tietää koko ajan enemmän kuin mitä kirjoittaja on tiennyt, ja ymmärrys tilanteesta muodostuu eri lailla kuin kronologisessa aikajärjestyksessä aikaansaatu tulkinta. (Kääriäinen, Leinonen & Metsäranta, 2006, s. 25.) Lisäksi asiakasdokumentteja on kritisoitu siitä, että niihin kirjoitetaan tapahtumista vain työntekijän mielestä olennainen sisältö, ja siksi kontrasti näiden asiakirjojen ja asiakkaan elämässä tapahtuvien asioiden välillä voi tuntua suurelta. Kaikki sosiaalityöntekijän päätöksiä tehdessään käyttämästä tiedosta ei myöskään välttämättä lue asiakasdokumenteissa, sillä asiakirjoihin pyritään kirjaamaan vain olennaiset asiat. Sosiaalityöntekijä kuitenkin kuulee ja näkee tapaamisillaan myös paljon muutakin informaatiota, jota käyttää päätöstenteon pohjana. On harhaanjohtavaa ajatella, että asiakirjoista paljastuisi koko asiakkaan elämä, lähinnä ainoastaan välähdyksiä ja vaiheita sen varrelta. Tästä syystä on tärkeää, ettei asiakirjoja lähde tulkitsemaan oman näkemyksen kautta, vaan suhtautuu niihin tekstinä, jonka tosiasiallinen informaatio lukee sen sisältämissä lauseissa, ei rivien välissä. (Kääriäinen, 2006, s. 47.)

Asiakastekstejä analysoitaessa on tärkeää myös ottaa huomioon se, että tekstit on kirjoitettu tiettyä tarkoitusta varten. Asiakirjatyyppejä on erilaisia, ja niiden kirjoitusta ovat ohjanneet tietyt tarkoitukset ja tehtävät. Toiset asiakirjatekstit ovat muodollisempia kuin toiset, ja dokumentteja usein kirjoitetaan valmiiksi ajatellen sitä, mihin niitä mahdollisesti tullaan tulevaisuudessa käyttämään. Esimerkiksi sosiaalityöntekijän muistiinpanojen sisältö on usein vähemmän muodollista ja asiakkaan äänen kanssa keskustelevaa, kun taas sosiaalityöntekijän päätöksissä edellytetään lähinnä työntekijän arviota tilanteesta ja siitä, miksi kyseinen päätös on lapsen edun mukaista tehdä. (Kääriäinen, 2006, s. 47–49.) Lisäksi asiakasdokumentit nojaavat usein aiempiin asiakirjoihin tai lakiteksteihin, eikä niiden kirjoittaja koskaan pysty täysin irrottautumaan muista teksteistä. Dokumenttien sisällön todellinen ymmärtäminen vaatii paljon taustatietoa tilanteesta, eikä niiden perusteella voida esittää täysin valideja tulkintoja perheen kokonaistilanteesta. (Kääriäinen, Leinonen & Metsäranta, 2006, s. 10.)

Asiakirjatekstit sisältävät jo valmiiksi tiettyjä asenteita, odotuksia, oletuksia ja tunteita, joita työntekijällä on ollut sitä kirjoittaessaan. Näihin ennako-oletuksiin vaikuttavat ammatilliset käytännöt, ympärillä vallitseva kulttuuri, aikakausi sekä lukijakunta. Myös tietyt retoriset valinnat ja ilmaukset vaikuttavat siihen, millaisen kuvan tekstistä saa. (Kääriäinen, 2006, s. 47–49.) Kirjoittaessaan asiakasdokumentteja sosiaalityöntekijä tekee myös valintoja sen suhteen, mitä valitsee kirjoittaa asiakirjoihin ja mitä jättää sieltä pois. Nämä valinnat edellyttävät vahvaa eettistä

pohdintaa siitä, mitä dokumentteihin on asianmukaista kirjoittaa ja mitä jättää pois. Myös työntekijöiden tyyliä kirjoittaa ovat erilaisia, ja joidenkin tekstit ovat lyhyitä ja ytimekkäitä, kun taas toiset kirjoittavat kuvailevammin ja laveammin. Näihin molempiin tapoihin sisältyy mahdollisuuksia ja riskejä. (Laaksonen ym., 2011, s. 38–39.) Sosiaalityöntekijät tekevät näitä valintoja tiedostetusti tai tiedostamatta, ja on tärkeää ymmärtää, että valintojen tekeminen sisältää myös tietynlaista valtaa ja vastuuta. Retoriset valinnat ovat myös keino osoittaa omaa ammattitaitoaan ja tietämystään. Asiakasdokumentteja analysoitaessa onkin osattava katsoa näiden retoristen valintojen, kirjallisten prosessien ja ympäröivien tekijöiden läpi. (Kääriäinen, 2006, s. 47–49; Kääriäinen, Leinonen ja Metsäranta, 2006, s. 10.)

Vaikka teksteihin ei täysin saada kuvattua kaikkien osapuolten mukaista näkemystä todellisista tapahtumista sekä asiakkaan ja työntekijän välisestä vuorovaikutuksesta, on kuitenkin olemassa keinoja, joilla asiakasasiakirjojen kirjoittamisen ammatillista osaamista voi vahvistaa. Tekstin kontekstuaalisuuden korostaminen ja sen sitominen tiettyyn aikaan ja paikkaan helpottavat kiinnittämästä liikaa huomiota tulevaisuuteen ja sen mahdollisiin tulkintoihin, ja mahdollistavat myös työprosessin näkyvyyden ja arvioinnin. Tekstistä on tärkeää tehdä yksityiskohtaista ja moniäänistä, sekä tuoda esiin myös asiakkaan ja erityisesti lapsen näkemys tilanteesta kuitenkin asettamatta asiakasta täysin vastakkaiselle puolelle työntekijän kanssa. Ristiriitaisten tietojen ja näkemysten näkyviin kirjoittaminen on keino sietää epävarmuutta suhteessa oman ammatillisen osaamisen esiin tuomiseen. Tämä koskee asiakkaiden eriävien näkemysten lisäksi myös työntekijän itsensä tai hänen yhteistyökumppaneidensa ristiriitaisten mielipiteiden esiin kirjoittamista. (Kääriäinen, Leinonen & Metsäranta, 2006, s. 20–23.) Asiakasdokumenttien tulee olla selkeällä kielellä kirjoitettuja, ja jotta asiakkaalle muodostuu konkreettinen ja ymmärrettävä kuva tarvittavista toimenpiteistä. On tärkeää pyrkiä kirjoittamaan selkeää kieltä ja välttää liiaksi käyttämästä ammattisanastoa, jotta myös asiakas pystyy ymmärtämään hänestä kirjoitettujen dokumenttien sisällön. Asiakkaan voi myös ottaa mukaan asiakirjojen laatimiseen kirjoittamisprosessin läpinäkyvyyden lisäämiseksi. (Laaksonen ym., 2011, s. 52.)

Koen lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnin yhteenvetoja tekevien sosiaalityöntekijöiden dokumentointitaitojen olevan tärkeässä osassa, sillä tämä yhteenveto on usein perheen tulevan vastuusosiaalityöntekijän ensimmäinen dokumentti, josta hän saa tietoa perheestä ja heidän tilanteestaan. Tämän informaation pohjalta sosiaalityöntekijällä herää ajatuksia perheestä sekä mahdollisista palveluista ja tukitoimista, joista perhe voisi hyötyä. On kuitenkin tärkeää muistaa tarkastella palvelutarpeen arvioinnin yhteenvetoja myös kriittisesti, sillä kuten aiemmin mainitsin,

sosiaalityöntekijä on yhteenvedoa tehdessään myös valinnut käyttää tietynlaisia retorisia keinoja ja sanavalintoja. Tämä on tärkeää pyrkiä tiedostamaan ja ottamaan huomioon palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedojen analysointivaiheessa.

4 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa tuon esiin tutkimukseen toteutukseen liittyviä tutkimusteknisiä valintoja.

Ensimmäinen alaluku koskee tutkimuksen metodologista taustaa, ja siinä esittelen tutkielmaani ohjaavaa tutkimustraditiota sekä tieteenfilosofista paradigmaa. Toisessa alaluvussa esittelen tutkimusaiheeni ja tutkimuskysymykseni tarkemmin. Kolmannessa alaluvussa kuvaan tutkimuksen aineiston analyysia ja siinä käytettäviä menetelmiä, ja neljännessä luvussa käsittelen tutkimukseen liittyviä eettisiä valintoja.

4.1 Tutkimuksen metodologinen tausta

Tutkimukseni on laadullinen ja sen avulla pyritään käsitteellistämään huono-osaisuutta ja siihen liittyviä sosiaalisissa suhteissa esiintyviä haasteita. Tutkimusta tehdessäni olen pyrkinyt kuvaamaan ja tulkitsemaan ilmiötä ilman, että mahdolliset omat asenteeni ja ennakkoluuloni vaikuttavat tulkintoihin. Tämä edellyttää omien ennakkokäsitysten tiedostamista ja työskentelyä niiden sivuuttamiseksi. Tutkimukseeni liittyy tekstimuotoinen aineisto, joka on valmiiksi tuotettu. Tutkimukseni otanta on suhteellisen pieni, millä pyrin varmistamaan ilmiön mahdollisimman laadukkaan kuvauksen ja tulkinnan. Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan laadullisen tutkimuksen eri vaiheet kietoutuvat toisiinsa eikä niitä ole helppo erottaa toisistaan; tutkimustulosten tulkinta kulkee koko tutkimuksen läpi ja saattaa joskus muuttaa alkuperäistä tutkimusasetelmaa. Tämänkin tutkielma sai lopullisen muotonsa vasta aineiston analyysin jälkeen. Pyrin aineistoa tulkitsemalla löytämään uusia hypoteeseja, en niinkään vahvistamaan aiempia oletuksia tutkimuksen tuloksista. Tutkimukseni tulokset ovat laadullisen tutkimuksen tapaan aikaan ja paikkaan sidottuja.

Perustan ajatteluani laadullisen tutkimuksen piirteiden ja pyrkimysten lisäksi myös fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusotteeseen. Fenomenologisen filosofian mukaan kyseisen perinteen keskeisimpiä tutkimuskohteita ovat ihmiskäsitys ja tiedonkäsitys, joista ensimmäinen on kiinnostunut ihmisestä tutkimuskohteena ja toisessa pyritään selvittämään tiedon luonnetta sekä sen inhimillisyyttä. Fenomenologisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita elämismailmasta ja

ihmisen suhteesta omaan elämismaailmaansa. Tätä suhdetta voidaan tutkia kokemuksellisuuden ja elämyksellisyyden kautta. Fenomenologisen tutkimusperinteen mukaan tutkimuksen kohteena voidaan pitää kokemuksellisuutta, mutta koska kokemus muotoutuu erilaisten merkityksien kautta, joita ihmisen ja hänen elämysmaailmansa väliset ilmiöt ihmisessä herättävät, ovat tosiasiallisena tutkimuskohteena lopulta kokemuksen sijaan merkitykset. Fenomenologisen tradition mukaan ihmisen toiminnan ajatellaan olevan intentionaalista, ja että sitä ohjaavat merkitykset, joita ihmisen suhde todellisuuteen on täynnä. Nämä merkitykset syntyvät niissä yhteisöissä, joissa ihminen kasvaa ja joihin hän elämänsä aikana kuuluu. Täten fenomenologisessa filosofiassa ajatellaan, että ihminen on pohjimmiltaan yhteisöllinen, eikä ole tarkoitettu toimimaan yksin. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, s. 34).

Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimustraditio kuuluu lisäksi laajempaan hermeneuttiseen perinteeseen. Hermeneuttinen tutkimusperinne tuo fenomenologiseen ajattelutapaan mukaan tulkinnan tarpeen. Hermeneutiikkaan liittyy vahvasti ymmärtämisen ja tulkinnan teoria, jonka avulla pyritään löytämään tutkittavasta ilmiöstä ja sen tulkinnasta erilaisia sääntöjä. Näiden sääntöjen avulla voidaan päätellä jotain tehdyn tulkinnan paikkansapitävyydestä. Hermeneuttisessa ymmärryksessä on kyse ilmiöiden merkitysten ja niiden pohjalla olevien aiempien ymmärrysten oivaltamisesta. Näihin aiempiin ymmärryksiin perustuu kaikki käsittämämme ja tulkitsemamme tieto, ja niiden päälle rakennamme uusia merkityksiä. Tätä kehämäistä rakennetta kutsutaan hermeneuttiseksi kehäksi. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, s. 34–35.)

Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusperinne siis tavoittelee tutkittavan ilmiön käsitteellistämistä ja sitä kautta merkityksen esiintuomista ja tulkintaa. Se pyrkii lisäämään ihmisten tietämystä ja tuomaan näkyviksi asioita, jotka ovat esimerkiksi tottumuksen vuoksi muuttuneet itsestäänselvyyksiksi tai joita ihminen arkipäivässään kokee, mutta ei tietoisesti ajattele.

Fenomenologis-hermeneuttista tutkimusperinnettä voidaan kutsua myös tulkinnalliseksi tutkimukseksi, sillä sen tutkimat ilmiöt vaativat niiden avaamiseksi ja käsitteellistämiseksi tulkintoja tutkittavan koko maailmankuvasta. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, s. 34–35, 91–104.)

Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa sopii mielestäni tutkimukseni tavoitteeseen, vaikka toisen henkilön tuottamasta, tekstimuodossa olevasta aineistosta ei välttämättä pystytty tavoittamaan ihmisten kokemuksia samalla lailla kuin esimerkiksi itse kerätyn haastatteluaineiston avulla pystyttäisiin. Koen kuitenkin, että yhteenvedoista on mahdollista tutkielman edellyttämässä laajuudessa tehdä tulkintoja eri osapuolten kokemuksesta siitä, millaisena perheen tilanne osapuolten silmin näyttäytyy.

On tärkeää ottaa huomioon, että sosiaalityöntekijä on yhteenvedoa kirjoittaessaan tehnyt valintoja sen suhteen, mitä asioita on päätynyt yhteenvedoon kirjoittamaan ja millaisia sanavalintoja on käyttänyt. Myös itse tapaamisella on muodostettu yhteistä ymmärrystä puhutun kielen avulla asiakasperheen ja lastensuojelun työntekijöiden välisessä kohtaamisessa ja vuorovaikutuksessa. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan valitsevat sanavalinnat ja kielenkäyttö vaikuttavat siihen, millainen käsitys tilanteesta eri osapuolille muodostuu. (Laaksonen ym., 2011, s. 38–39.) Mikäli asiakas tarvitsee tulkkia, on yhteisen näkemyksen muodostaminen astetta vaikeampaa kuin omalla äidinkielellä käyty keskustelu. Sanavalintojen lisäksi perheiden elämässä olevat yhteiskunnalliset rakenteet ja sosiaaliset suhteet vaikuttavat perheiden tilanteiden ja elämäntarinan muotoutumiseen sellaiseksi, kuin se sillä hetkellä on.

Tästä päästään siihen, että yhtenä tämän tutkielman tieteenfilosofisena paradigmana, eli tutkimuksessa jaetut uskomukset, arvot ja tekniikat sisältävänä taustaolettamuksena, voidaan pitää sosiaalista konstruktionismia. Sosiaalinen konstruktionismi tarkoittaa ajatusta siitä, että ihmisen sosiaalinen todellisuus rakentuu kielellisessä kanssakäymisessä muiden ihmisten kanssa. Kielellinen käänne 1960–70-luvulla on keskeisesti liittynyt konstruktionismin syntyyn, sillä sen jälkeen tutkimuksellista mielenkiintoa alettiin kohdistaa yhä enemmän kielen käyttöön. Kielen ajatellaan olevan tilannesidonnaista, käyttäjästä riippuvaa ja suhteellista, mutta sosiaalisen elämän kannalta todella merkityksellistä. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan kieli ja jaetut merkitykset eivät kykene tavoittamaan absoluuttista totuutta, sillä todellisuudesta voidaan konstruoida erilaisia versioita, tarinoita ja kertomuksia. Sen mukaan tiedon ajatellaan syntyvän sosiaalisissa prosesseissa, jolloin tieto ja sosiaalinen toiminta kuuluvat vahvasti yhteen. Sosiaaliset konstruktionistit ovat myös kriittisiä itsestäänselvyyksiä kohtaan ja ymmärtävät kaikkien käsitteiden ja sitä kautta ymmärryksemme historiallis-kulttuurisuuden. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006.) Tätä tutkielmaa tehdessäni olen myös lähtenyt siitä ajatuksesta, että asiakkaiden ja työntekijöiden tilanteesta konstruoitu versio on heidän ymmärryksensä todellisuudesta, enkä ole tutkielmassani sitä kyseenalaistanut.

4.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkielmaa ohjaaviksi tutkimuskysymyksiksi muodostuivat seuraavat kysymykset:

1. Millaisia sosiaalisissa suhteissa ilmeneviä haasteita lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoissa esiintyy?

2. Millä lailla yhteenvedoissa käsitellään sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta?
3. Millaisena sosiaalisen pääoman rooli näyttäytyy sosiaalityöntekijän arvioissa sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta kohdanneiden perheiden tuen tarpeesta?

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuoda näkyviin lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoissa esiintyviä sosiaaliin suhteisiin vaikuttavia haasteita, niiden mahdollisen ylisukupolvisuuden käsittelyä sekä sosiaalisen pääoman roolia sosiaalityöntekijän tekemässä arviossa ylisukupolvista huono-osaisuutta kohdanneiden perheiden tilanteista ja tuen tarpeista. Palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedot ovat keskimäärin 4-5 sivun mittaisia tekstejä, joihin arvioinnin tehneet sosiaalityöntekijät kirjaavat tapaamisten perusteella kuvauksen perheen tilanteesta lasten, vanhempien ja muiden perheen kanssa tekemisissä olevien läheisten ja viranomaisten näkökulmasta. Lisäksi yhteenvedosta löytyvät sosiaalityöntekijän näkemys perheen tilanteesta ja tuen tarpeesta sekä jatkosuositus työskentelylle.

Tutkielmassa pyrin tuomaan esiin, millaisia sosiaaliin suhteisiin kulminoituvia haasteita perheissä kohdataan, ja millä lailla niiden nähdään vaikuttavan perheen elämään. Tarkoitukseni on tutkia sosiaalisessa kanssakäymisessä esiintyviä haasteita perheenjäsenten ja heidän lähipiirinsä kokemusten kautta, sillä he omaavat ainutlaatuista tietoa omasta tilanteestaan ja sen aiheuttamista haasteista. Olen kiinnostunut myös yhteenvedoissa esiintyvistä sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuudesta ja siitä, miten laajasti ja kenen toimesta yhteenvedoissa käsitellään vanhempien omassa lapsuudessaan ja nuoruudessaan kokemien sosiaalisten suhteiden haasteiden vaikutusta nykypäivään. Lisäksi pyrin tuomaan näkyväksi, missä määrin haasteiden ylisukupolvisuuden esiin nostaminen vaikuttaa sosiaalityöntekijän arvioon perheen tilanteesta ja lastensuojelun asiakkuuden tarpeesta.

Palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoissa esiintyy sosiaalisissa kohtaamisissa ilmenevien haasteiden lisäksi myös sosiaalista pääomaa kerryttäviä vahvuuksia ja voimavaroja. Tutkielmassani käsittelen myös siitä, millä lailla perheiden sosiaalinen pääoma tulee näkyväksi sosiaalityöntekijän arvioissa näiden sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta kohdanneiden perheiden tilanteesta ja jatkotuen tarpeesta. Perheenjäsenten sosiaalinen pääoma vaikuttaa tutkitusti sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuteen sitä ehkäisevästi, mistä syystä näen tärkeäksi tarkastella myös sosiaalisen pääoman painoarvoa sosiaalityöntekijän näkökulmasta.

4.3 Aineisto ja menetelmät

Tutkimukseni aineisto koostuu 30 kappaleesta lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoja. Valitsin tutkimukseeni yhden Etelä-Suomessa sijaitsevan kaupungin, jonka lastensuojelusta hankin tutkimusta varten tarvittavat palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedot. En tutkielmassani mainitse kyseistä kaupunkia nimeltä, koska en koe sen esiin nostamisen tuovan tutkimukseeni mitään lisäarvoa. Mielestäni kyseisen kaupungin nimeämättä jättäminen suojelee palvelutarpeen arvioinneissa esiintyvien asiakkaiden ja työntekijöiden identiteettejä. Kyseinen kaupunki valikoitui tutkimukseeni siitä syystä, että se on asukasluvultaan Suomen mittakaavassa keskivertoa suurempi, mikä takaa mahdollisimman laajan ja monipuolisen aineiston. Valitsin kyseisen kaupungin tutkimukseeni myös siksi, että sen toimintatavat ja asiakastietojärjestelmä olivat itselleni tuttuja, sillä olen työskennellyt kyseisen kaupungin lastensuojelussa. Tästä syystä minun oli helppo lähestyä kyseistä kaupunkia ja pyytää sieltä tutkimukselleni yhteyshenkilöä.

Aineistoksi valikoitui yhteensä 30 kappaletta satunnaisesti valittuja kyseisen kaupungin lastensuojelun palvelutarpeen arviointiyksiköiden tekemiä palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoja vuodelta 2015. Palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedo on noin 4-5 sivua pitkä dokumentti, jossa kuvataan lähtötilanne, perheen taustatiedot, lapsen, vanhemman ja muiden tahojen näkemykset perheen tilanteesta sekä sosiaalityöntekijän arvio perheen tilanteesta ja tarvittavasta tuesta. Arvioinneista muodostunut aineisto oli yhteensä 154 sivua pitkä, tosin yhteenvedojen viimeiset sivut saattoivat olla vajaita sivuja. Otantatapana käytin satunnaisotantaa vuoden ajanjaksolta, sillä tarkoituksena oli, että kerätty aineisto olisi mahdollisimman heterogeeninen sisältäen yhteenvedoja eri vuodenajoilta, eri työntekijöiltä sekä myös mahdollisimman monipuolisesti erilaisiin sosiaalisiin haasteisiin liittyvistä tilanteista. Valitsin aineiston rajaukseksi vuoden 2015 siitä syystä, että tutkimusaineistosta rajautuisivat pois kaikki mahdolliset palvelutarpeen arvoinnit, joiden tekemisessä olen mahdollisesti itse ollut mukana. Aineistosta jätettiin pois myös sellaisten perheiden palvelutarpeen arvoinnit, joiden vastuusosiaalityöntekijänä tai työparina olen toiminut, jottei mahdollista tunnistamisen riskiä syntyisi. Lisäksi vuoden 2015 jälkeen kyseisen kaupungin palvelutarpeen arvioinnin järjestämisessä tapahtui rakenneuudistus, joka vaikutti palvelutarpeen arviointien tekemiseen ja mahdollisesti niiden laatuun. Myös kyseisen kaupungin asiakastietojärjestelmässä on tapahtunut vuoden 2015 jälkeen muutoksia, jotka ovat muokanneet palvelutarpeen arvioinnin rakennetta. Näistä syistä halusin rajata aineistoni koskemaan aikaa ennen näitä kyseisiä muutoksia.

Tutkimussuunnitelman valmistuttua hain kyseiseltä kaupungilta tutkimuslupaa, jonka saatuani olin yhteydessä yhteyshenkilöni kyseisen kaupungin sosiaalitoimessa. Yhteyshenkilöllä oli hankaluuksia tutkimussuunnitelman mukaisen palvelutarpeen arvioista tehdyn tietokannan hankkimisessa, joten yhteyshenkilö joutui yksitellen tulostamaan satunnaisesti kyseisellä ajanjaksolla töissä olleiden työntekijöiden tekemiä palvelutarpeen arvioiden yhteenvetoja 30 kappaletta. Tästä syystä tutkielma valmistui alun perin suunnitellusta aikataulusta myöhässä. Valittu aineisto anonymisoitiin ennen tutkijalle toimittamista. Anonymisoinnilla tarkoitan tässä tutkielmassa sitä, että aineistosta poistettiin siinä esiintyvien henkilöiden nimet, sosiaaliturvatunnukset, osoitteet ja muut mahdolliset tunnistetiedot. Lisäksi arvioinnin tehneiden työntekijöiden tiedot poistettiin aineistosta. Analyysivaiheen ajan säilytin aineistoa kotonani lukollisessa kaapissa, johon ei ole pääsyä muilla kuin itselläni. Analyysin valmistuttua deletoin tulostetun aineiston kyseisen kaupungin sosiaalitoimen tietosuojaraskakoriin.

Aineiston analysointi tapahtui sisällönanalyysin keinoin. Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen analyysimuoto, jonka avulla voidaan tulkita erilaisia dokumentteja objektiivisesti ja systemaattisesti. Sisällönanalyysin tarkoituksena on saada tiivistetysti ja yleisessä muodossa kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Tämän jälkeen tutkijan on itse tehtävä omat johtopäätöksensä aineistosta. Sisällönanalyysi tapahtuu kolmessa vaiheessa, joista ensimmäinen on aiheen redusointi eli pelkistäminen, toinen aineiston klusterointi eli ryhmittely sekä kolmas aineiston abstarointi eli käsitteellistäminen. Aineiston pelkistämisen myötä voidaan saada myös määrällistä dataa aineistosta, ja sisällönanalyysissa usein määrällinen ja laadullinen analyysi kulkevat käsi kädessä. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, s. 91–116.)

Valitsin analyysimenetelmäkseni sisällönanalyysin, sillä sen avulla voidaan löytää aineistosta merkityskokonaisuuksia ja syy-seuraussuhteita liittyen sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden käsittelyyn. Analyysitavaksi valitsemani sisällönanalyysi sopii myös hyvin fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen, sillä sen avulla voidaan tehdä tulkintoja erilaisista kirjallisista aineistoista, käsitteellistää aineistossa esiin nousseita ilmiöitä sekä tuoda esiin tiedostamatonta tietoa ilmiöstä. Tutkimusta tehdessä on kuitenkin otettava huomioon, että tutkimuksen metodologiset sitoumukset, tutkijan omat ennakkokäsitykset sekä aiemmista tutkimuksista opittu tieto aiheesta osittain johdattavat analyysia tiettyyn suuntaan ja näin vaikuttavat analyysin muodostumiseen. (Tuomi & Sarajärvi, 2009, s. 91–104.)

Tässä tutkimuksessa sisällönanalyysi tapahtui teoriasidonnaisesti. Teoriasidonnaisessa sisällönanalyysissä hyödynnetään aineiston analyysissä jotain tiettyä lähtökohtaa, teoriaa tai mallia, joka voisi tukea aineistosta tehtyjä tulkintoja tai antaa niille uutta näkökulmaa. Täten aineiston analyysi ei synny pelkästään aineiston pohjalta nousseista huomioista, vaan näitä huomioita ohjaa ennalta valittujen käsitteiden kehikko. (Eskola, 2001.) Analyysiani ohjasivat sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden sekä sosiaalisen pääoman käsitteet, jotka suuntasivat ajatteluani ja rajasivat aineiston analyysia kohti tiettyä päämäärää. Käsitteiden ohjaava vaikutus tutkielmani tuloksiin on tärkeä huomioida, eikä tästä syystä analyysini ollut täysin aineistolähtöistä.

Toteutin tutkielmani analyysin lukemalla aineistoni läpi useaan otteeseen. Aineiston analyysin ensimmäisessä vaiheessa pyrin etsimään aineistosta lauseen osia, kokonaisia lauseita tai lauseryymiä, joissa käsiteltiin perheiden sosiaalisissa suhteissa esiintyviä haasteita. Paikansin lisäksi aineistosta kohtia, joissa kuvailtiin kyseisten sosiaalisten haasteiden vaikutusta ja niiden herättämiä tunteita perheenjäsenten ja lähipiirin näkökulmasta. Kirjasin sosiaalista vuorovaikutusta ja siihen liittyviä haasteita koskevat löytöni erilliseen analyysitiedostoon omalle sivulle. Tämän vaiheen koin tärkeäksi tutkielmani ensimmäisen tutkimuskysymyksen kannalta, sillä sen avulla sain käsityksen siitä, millaisia sosiaalisia haasteita aineistoni palvelutarpeen arvioinnit sisältävät ja millaisina perheet kyseiset haasteet kokivat.

Tämän jälkeen ryhdyin paikantamaan aineistosta lauseen osia, lauseita tai lauseryymiä, joissa esiintyisi mainintoja sosiaalisista haasteista, jotka ovat jatkuneet perheessä yli sukupolvien. Pyrin löytämään aineistosta myös kuvailua haasteiden ylisukupolvisuuden vaikutuksista perheen arkeen ja perheenjäsenten välisiin sosiaalisiin suhteisiin. Paikannettuani sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisia jatkumoa koskevat kohdat aineistostani kirjasin ne erilliseen analyysitiedostoon omalle sivulle. Kävin myös läpi sosiaalityöntekijän tekemät arviot sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta käsitelleistä yhteenvedoista, ja pyrin tuomaan näkyviin, millä lailla sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuus vaikutti sosiaalityöntekijän arvioon perheen tilanteesta ja lastensuojelun asiakkuuden tarpeesta. Lopuksi kirjasin löydökseni samaiseen analyysitiedostoon.

Viimeisessä analyysin vaiheessa keskityin ainoastaan sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta kohdanneiden perheiden palvelutarpeen arvioinnin yhteenvetoihin. Kävin kyseiset yhteenvedot läpi vielä uudelleen tarkoitukseni löytää lauseen osia, lauseita tai lauseryymiä, jotka liittyivät ylisukupolvisia sosiaalisia haasteita kohdanneiden perheiden sosiaaliseen pääomaan ja siihen liittyviin vahvuuksiin sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Tarkoitukseni oli paikantaa, millä lailla

sosiaalityöntekijät hyödyntävät ja millaisen painoarvon he antavat näille sosiaalisen pääoman osatekijöille arvioidessaan ylisukupolvistuneita sosiaalisia haasteista kohdanneiden perheiden tilannetta ja lastensuojeluasiakkuuden tarvetta. Kirjasin lopuksi löydökseni omaan analyysitiedostoon.

Näin analyysin valmistumisen jälkeen suurimmaksi haasteeksi tutkielman teossa koin sen, ettei pelkistä tekstimuotoisista yhteenvedoista täysin pystytä tulkitsemaan, mistä asioista tapaamisilla on keskusteltu ja kuka on ottanut minkäkin asian puheeksi. Koin tämän vaikeudeksi erityisesti sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden käsittelyn kohdalla. Osassa yhteenvedoista oltiin kirjoitettu auki sosiaalityöntekijän kysymykset kokonaan, kun taas osassa kysymyksen esittämistä tuotiin ilmi sanoilla ”kysyttäessä” tai ”pyydettyä kertomaan”. Välillä yhteenvedoissa ei tuotu ollenkaan esiin, oliko työntekijä tilanteessa kysynyt kysymystä perheeltä, vai olivatko perheenjäsenet aloittaneet keskustelun aiheesta omatoimisesti. Myöskään sosiaalityöntekijöiden vastauksia perheenjäsenten puheenvuoroihin ei oltu avattu yhteenvedoissa. Nämä sosiaalityöntekijöiden keskustelutapojen, retoristen keinojen sekä kirjoitustyylien eroavaisuudet vaikuttivat yhteenvedoihin ja siten myös analyysini luotettavuuteen. Tästä syystä koin ainoaksi vaihtoehdokseni sen, että pyrin välttämään tulkintojen tekemistä aineistosta ja kuvasin ainoastaan yhteenvedoissa kirjallisena esiintyviä kuvauksia perheiden tilanteista ja heidän kokemistaan haasteista.

Lisäksi yhteenvedoista kävi ilmi, että niissä on tietty tietojärjestelmän rajoittama maksimipituus, joten joitain keskusteluja on myös voitu jättää tilanpuutteen vuoksi kirjallisesta yhteenvedosta pois. Tarkempaa keskustelua olisi voinut analysoida tutkimalla tapaamisilta kirjoitettuja muistiinpanoja, mutta tällöin tutkielman aineistosta olisi tullut liian laaja. Myöskään muistiinpanojen perusteella ei välttämättä pystytä täysin jäljittämään keskustelun kulkua, sillä yhtä lailla niiden kirjoittamisessa on käytetty erilaisia kirjoitusteknisiä valintoja. Lisäksi Outi Jaakkolan (2016) mukaan lastensuojelun työprosessien eriytyminen on ohjannut palvelutarpeen arviointia toteuttavia sosiaalityöntekijöitä rajaamaan arviointitapaamisilla tapahtuvaa keskustelua asiakasprosessien sujuvoittamiseksi, mikä vaikuttaa myös asiakkaan mahdollisuuksiin kertoa laajemmin kokemuksiaan perheen sosiaalisista haasteista ja niiden mahdollisesta ylisukupolvisuudesta. Tämä fakta on myös otettava huomioon tutkimuksen tuloksia arvioitaessa.

4.4 Eettinen pohdinta

Tämä tutkielma tehtiin noudattaen Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) asettamia, hyvän tieteellisen käytännön edellytyksiä. Ohjeiden mukaisesti sitouduin noudattamaan tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja, joihin kuuluvat esimerkiksi rehellisyys sekä yleinen tarkkuus ja huolellisuus koskien koko tutkimustyötä, aineiston käsittelyä ja tulosten esittämistä. Käytin tutkimuksessani tieteellisten tutkimuskriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä tutkimus-, tiedonhankinta- ja analyysimenetelmiä avoimesti ja vastuullisesti. Tutkimusta varten hankittiin tutkimuksen toteutuspaikkana toimivalta kaupungilta tutkimuslupa, jonka myötä sain luvan tutustua palvelutarpeen arviointiyksikön tekemiin yhteenvetoihin valitsemansa kaupungin lastensuojelussa. Hyödyntäessäni muiden tekemiä teoksia ja tutkimuksia annoin niille niiden ansaitsemansa arvon ja viittasin toisten julkaisuihin asianmukaisesti. Kunnioitin parhaani mukaan myös tutkittavien tietoturvaa ja keräsin, säilytin ja deletoin käyttämäni aineiston asianmukaisesti. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2012, s. 6–7.)

Vertasin myös tutkimusasetelmaa Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi* –ohjeistuksen mukaisiin tutkimustilanteisiin, joissa edellytetään eettistä ennakkoarviointia. Eettisessä ennakkoarvioinnissa otetaan huomioon esimerkiksi sellaiset tutkimusasetelmat, joissa tutkittavan fyysiseen koskemattomuuteen puututaan, tutkimuksessa esitetään tutkittavalle poikkeuksellisen voimakkaita ärsykeitä tai tutkittavalla on mahdollisuus traumatisoitua tutkimukseen liittyvistä asioista. Tämän tutkielman tutkimusasetelma ei täyttänyt mitään eettisen ennakkoarvioinnin edellyttävää kohtaa, eikä tutkimusasetelma muutenkaan aiheuttanut neuvottelukunnan ohjeiden mukaista eettistä ristiriitaa. Tutkimusasetelma myös noudatti kaikkia kolmea ihmistieteisiin liittyvää eettistä perusperiaatetta, jotka ovat tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyyden ja tietosuojan ylläpitäminen. Näiden periaatteiden mukaisesti rekisteri- ja asiakirja-aineistojen kohdalla ei tarvitse pyytää asiakkaan suostumusta heistä tehdyn kirjallisen aineiston käyttöön tutkimustarkoituksessa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2009.) Tämä mainittiin myös kyseisen kaupungin sosiaali- ja terveystoimen tekemässä lastensuojelun informointi-asiakirjassa, joka perustuu Euroopan Unionin yleiseen tietosuoja-asetukseen 2016/679.

Se, että olen itse työskennellyt kyseisen kaupungin lastensuojelussa, herätti minussa kysymyksiä koskien tutkimusaineistossa esiintyvien asiakkaiden ja työntekijöiden anonymiteettiä. Aineiston valinnassa on käytetty runsaasti eettistä harkintaa, sillä sen ulkopuolelle on rajattu sellaiset yhteenvedot, jotka voisivat aiheuttaa itselleni eettisen ristiriidan. Tällä tarkoitan sellaisia

yhteenvedoja, joiden tekemisessä olen itse ollut mukana. Lisäksi olen rajannut ulkopuolelle sellaiset perheet, joiden vastuutyöntekijänä olen toiminut asiakkuuden alkamisen jälkeen, sillä näissä tapauksissa olisi mahdollisuus asiakkaiden tunnistamiseen yhteenvedosta. Tutkimusaineisto anonymisoitiin ennen sen analyysia, ja kaikki sekä asiakkaiden että työntekijöiden tunnistetiedot deletoitiin aineistosta ennen sen tutkijalle luovuttamista. Itselleni tutkittavien anonymiteetti on tärkeä prioriteetti ja anonymisointi varmistaa sen, etteivät mahdolliset omat tietoni tai ennakkoodotukseni tietystä perheestä tai työntekijästä pääsisi vaikuttamaan analyysiini. Myöskään lopullisesta analyysistä ei ole mahdollista tunnistaa perheitä tai yhteenvedon tehneitä työntekijöitä, ja esimerkiksi käytetyissä lainauksissa henkilöiden nimet on muutettu.

Pohdin pitkään myös aineiston aikarajausta ja sitä, miten se mahdollisesti vaikuttaisi tutkielman eettisyyteen. Aineiston aikarajauksella pyrittiin aineiston laajuuden lisäksi varmistamaan, ettei aineistoon päätyisi palvelutarpeen arviointeja, joissa olen itse ollut osallisena. Lisäksi aineiston rajausta määritti kyseisen kaupungin lastensuojelun palvelurakenteessa vuoden 2015 jälkeen tapahtuneet rakenteita ja tietojärjestelmää koskevat muutokset, joka vaikuttivat palvelutarpeen arviointien toteuttamiseen. Aineistoni aikarajaus on tehty koskemaan palvelutarpeen arviointeja ennen näitä kyseisiä muutoksia, jotta nämä organisaation uudistukset eivät olisi ehtineet vaikuttaa tutkimuksessa käytettäviin palvelutarpeiden arviointeihin ja aineisto olisi mahdollisimman tasalaatuista. Aineisto on valittu täysin satunnaisesti, jotta itselläni ei olisi vaikutusvaltaa siihen, millaisia tapauksia tutkielmaani ottaisin. Aineisto on säilytetty tietoturvallisesti tutkijan kotona lukitussa kaapissa, ja myös aineiston analyysin jälkeen hävitetty asianmukaisesti tietoturvasuojatulle paperijätteelle tarkoitettuun roskakoriin.

Pyrin itse suhtautumaan sensitiivisesti ja herkkyydellä saamaani aineistoon, sillä palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedot käsittelevät asiakkaiden elämäntilanteita, vaikken suoranaisesti asiakkaiden kanssa ollutkaan tekemisissä tutkimuksen aineiston kirjallisen luonteen vuoksi. Eräs eettinen kysymys liittyen palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedojen tai muiden lastensuojelutyössä tuotettujen kirjallisten dokumenttien suhteen koskee valtaa. Kun tutkitaan lastensuojelun asiakkaana tai sen kanssa tekemisissä olevien lasten ja perheiden tapaamisilla tuottamaa tietoa, on otettava huomioon myös mahdolliset kysymykset vallasta ja kontrollista sekä lapsen tiedon suhteesta asiantuntijatietoon. Ajattelen Inkeri Eskosen ym. (2006) tavoin, että vuorovaikutus on aina sidottu kontekstiinsa, joten lastensuojelukontekstin vaikutusta tiedon muodostukseen ei voida täysin sulkea pois.

Myös ammattilaisen ja lapsen välisessä vuoropuhelussa usein annetaan merkityksiä nimenomaan lastensuojelun tärkeiksi määrittämille asioille. Näissä kohtaamisissa on valmiiksi olemassa erilaisia puhuja-asemia, jotka määrittävät niitä velvollisuuksia ja oikeuksia, joita näiden roolien ottajalle on keskustelussa tarjolla. Tapaamisissa valta tulee näkyviin useimmiten juuri näiden puhuja-asemien kautta, ja ne joko rajaavat tai mahdollistavat tapaamisessa tapahtuvaa vuorovaikutusta. Usein instituutioissa on olemassa myös vakiintuneita toimintatapoja, joita kutsutaan vuorovaikutuskäytännöiksi. Myös nämä käytännöt on tärkeä pystyä paikantamaan, jotta voidaan ymmärtää, millaisista tekijöistä tilanteissa tehdyt ratkaisut muodostuvat. Aikuisilla asiantuntijoilla on tapaamisissa lähtökohtaisesti paljon valtaa, mutta heillä on myös keinoja helpottaa lasta ja perhettä kertomaan asiansa madaltamalla valtasuhteiden epäsymmetriaa esimerkiksi tilankäytöllä tai positiivisella ele- ja kehonkielellä. (Eskonen ym., 2006, s. 21–22, 39–43.)

5 Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden ja sosiaalisen pääoman käsittely palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoissa

Seuraavaksi esittelen aineiston analyysin avulla aikaansaadut tulokset. Ensimmäinen alaluku koskee yhteenvedoissa esiintyviä sosiaalisissa suhteissa ilmeneviä haasteita, joita on kuvattu perheenjäsenten sekä lähipiiriin kuuluvien henkilöiden näkökulmasta. Toisessa alaluvussa käsitellään sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta sekä sen vaikutusta sosiaalityöntekijän arvioon lastensuojeluasiakkuuden tarpeesta. Kolmannessa alaluvussa käydään läpi sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ylisukupolvisia sosiaalisia haasteita kohdanneiden perheiden sosiaalista pääomaa vahvistavista voimavaroista ja niiden roolista tuen tarpeen arvioimisessa. Saatujen tulosten esittelyn jälkeen seuraa johtopäätöksiä ja jatkotutkimusehdotuksia koskeva viimeinen luku.

5.1 Sosiaalisissa suhteissa ilmenevät haasteet perheenjäsenten ja lähipiirin näkökulmasta

Kuten aiemmin teoreettisessa osuudessa olen tuonut esiin, ihmisen on osattava erilaisia sosiaalisia taitoja luodakseen ja ylläpitääkseen toimivia ihmissuhteita ja pärjätäkseen yhteiskunnassa. Analysoidessani palvelutarpeen arvioinnin yhteenvetoja esiin nousi monenlaisia sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyviä haasteita, jotka vaikeuttivat perheiden elämää ja aiheuttivat erilaisia tunteita perheenjäsenissä. Nämä sosiaaliset haasteet olen jakanut neljään kategoriaan:

vanhemmuuden taitoihin sekä lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen, vuorovaikutustaitojen kehittymiseen sekä yhteisön ja lähipiirin rooliin liittyviin haasteisiin. Nämä kategoriat kuvaavat erilaisia sosiaalisen kanssakäymisen osa-alueita, joita yhteenvedoissa esiintyi ja joiden sisältämien haasteiden kuvattiin vaikeuttavan perheiden elämää. Seuraavaksi esittelen näihin kategorioihin liittämiäni sosiaalisia haasteita ja niiden vaikutuksia perheenjäsenten ja lähipiirin näkökulmasta.

5.1.1 Vanhemmuuden haasteet ja lapsen suhde vanhempiin

”Äiti ohjaa poikia lähinnä fyysisesti, esim. nyhtämällä haalarista, ottamalla käsivarresta kiinni ja ’retuuttamalla’.”

”Äiti kertoi kysyttäessä, että hänen käsittääkseen isän ja Julian (nimi muutettu) välit ovat huonot. Äiti kertoi, että isän meno on mennyt aikanaan niin hurjaksi, että hän ei ole voinut ajatella pitävänsä isään yhteyttä.”

”Isä tiuskii Niinalle (nimi muutettu) ja usein Niina pahoittaa mielensä isän tylyydestä ja jää päiväkotii itkemään.”

Vanhemmuuden taidot sekä suhde lapsen ja vanhemman välillä vaikuttavat vahvasti lapsen kehitykseen ja kykyyn oppia sosiaalisia taitoja myöhempää elämää varten. Yhteenvedoissa keskusteltiinkin vanhemmuudesta ja siihen liittyvistä haasteista runsaasti. Vanhempien käyttämät kasvatustaidot vaikuttivat olevan suuressa roolissa perheen kokemien sosiaalisten haasteiden näkökulmasta, ja niihin liittyvästä tietämyksestä, arvomaailmasta, kodin säännöistä sekä rangaistusmenetelmistä kysyttiin useasti sosiaalityöntekijöiden toimesta. Suurimpana kasvatustaitoihin liittyvänä haasteena yhteenvedoissa näyttäytyi ikätasoisten ja kohtuullisten rangaistusten asettaminen, sillä vanhemmat usein kuvasivat toisen vanhemman käyttävän liian rajuja kuritustoimenpiteitä tai nöyryyttäviä rangaistusmenetelmiä lapsiin. Tämä oli yhteenvedojen perusteella selkeästi yhteydessä lasten negatiiviseen kokemukseen itsensä ja kyseisen vanhemman välisestä suhteesta. Yhteenvedoissa vanhemmuuteen liittyvänä sosiaalisena haasteena kuvattiin olevan myös vanhempien ristiriitaiset näkemykset kasvatuksesta, mitkä johtivat usein vanhempien määrittämien sääntöjen erilaisuuteen ja siten lapsen hämmentymiseen ja sääntöjen vastustamiseen. Vanhemmat kuvasivat tästä aiheutuneen riitoja sekä vanhempien kesken, että vanhemman ja lapsen välillä. Kasvatustaitojen ylläpitoon vaikutti myös vanhempien jaksaminen, sillä väsyneet tai esimerkiksi masennukseen sairastuneet vanhemmat eivät kokeneet pystyvänsä olemaan vahvassa vuorovaikutuksessa lastensa kanssa ja ylläpitämään sovittuja sääntöjä.

Lisäksi vanhemmilla ja lähipiirillä, kuten lähisukulaisilla tai esimerkiksi varhaiskasvatuksen työntekijöillä, oli huolta vanhempien kyvystä tarjota perushoitoa ja turvallinen kasvuympäristö lapsille. Vanhemmat ja lähipiiri kuvasivat puutteita perushoidossa usein likaisina vaatteina, kodin sotkuisuutena sekä kodista löytyvien asioiden sopimattomuutena lapsiperheisiin. Sotkuisuus ja puutteellinen hygienia vaikuttivat lasten kaverisuhteisiin negatiivisesti ja aiheuttivat jopa kiusaamista. Kuitenkin perushoidon ylläpitämistä suurempana huolena erityisesti lähipiiriin kuuluvat henkilöt toivat esiin vanhemman kykenemättömyyden tarjota lapselle emotionaalista tukea. Lähipiiri ilmaisi yhteenvedoissa huolensa vanhemman ailahtelevuudesta, aggressiivisesta puheesta lasta kohtaan, kyvyttömyydestä lohduttaa lasta sekä liian fyysisestä ohjaamisesta siirtymätilanteissa. Lähipiiri saattoi kuvata vanhempien vanhemmuutta jopa sanoilla ”kylmä” ja ”kova”. Emotionaalisen vanhemmuuden puute aiheutti yhteenvedojen perusteella lapsissa heikkoa itsetuntoa ja he kokivat, ettei heillä ole vaikutusvaltaa perheessä tai mahdollisuutta tuoda esiin omia tunnetilojaan tai toiveitaan. Myös vanhemmat tunnistivat itsessään näitä piirteitä ja kokivat suurta pettymystä itseensä niiden vuoksi.

Vanhemman ja lapsen välinen suhde on varhaislapsuuden tärkein vuorovaikutussuhde, ja yhteenvedoissa nousivatkin vahvasti esiin vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutussuhteen haasteet. Suurimpina haasteina koettiin olevan luottamuksen puute ja lapsen kokemus siitä, ettei voi puhua vanhemmille omista huolistaan. Luottamuksen ja keskusteluyhteyden puutteen koettiin usein johtuvan joko vanhempien omista haasteista, jotka estivät vuorovaikutussuhteen ylläpidon, tai lapsen kokemuksesta siitä, ettei vanhempi välitä hänestä tai huomioi hänen tarpeitaan tarpeeksi arjessa. Tämä vaikutti perheenjäsenten mukaan siihen, että suhde vanhemman ja lapsen välillä koettiin etäiseksi. Eroperheissä sekä vanhemmat että lapset tuottivat huolta siitä, ettei lapsi syystä tai toisesta pystynyt tapaamaan toista vanhempaansa tarpeeksi, mistä syystä lapsi ei lopulta edes halunnut tavata kyseistä vanhempaa. Myös yhteisen tekemisen puute koettiin perheiden mielestä vuorovaikutussuhdetta heikentäväksi asiaksi, sillä lapsen ja vanhemman yhteisten hetkien koettiin mahdollistavan luottamuksellisen keskustelun ja omista asioista kertomisen vanhemmalle. Uusioperheessä vuorovaikutukseen liittyvä sosiaalinen haaste perheissä oli roolien haku lasten ja vanhempien uusien puolisoitten välillä, joka aiheutti välillä isojaakin yhteenottoja perheissä.

Yhteenvedoista kävi siis ilmi, että haasteet vanhemmuuden taidoissa sekä suhteessa vanhemman ja lapsen välillä aiheuttivat perheenjäsenissä ja lähipiirissä monenlaista huolta. Erityisesti kasvatusten menetelmien rajuus, kykenemättömyys tarjota lapselle riittävää perushuolenpitoa sekä emotionaalisen vanhemmuuden puute koettiin yhteenvedoissa haastavina tekijöinä perheiden

arjessa. Vanhemman ja lapsen välisen suhteen ristiriitoihin vaikutti eniten luottamuksen ja keskusteluyhteyden puute, joka johtui useimmiten riittämättömästä ajasta yhdessä.

5.1.2 Vuorovaikutustaitojen kehittymättömyys

”Äiti pohti, että Joonas (nimi muutettu) ei osaa ilmaista omaa tahtoaan puhumalla, vaan alkaa huitomaan.”

”Perheessä oli huolta Nikon (nimi muutettu) kotona olevista rajuista riidoista, äidin käyttäytymisestä riitatilanteissa sekä Nikon aggressiivisesta käyttäytymisestä koulussa.”

”Emma (nimi muutettu) tuntuu epäilevän omia kykyjään ja taitojaan ja mm. jättäytyy ryhmässä pois aktiviteeteista kun ei usko pärjäävänsä.”

Perheenjäsenten ja lähipiirin kuvaamat sosiaaliset haasteet yhteenvedoissa liittyivät myös lasten ja vanhempien sosiaaliin taitoihin ja niiden puutteeseen. Vanhemmat kuvasivat yhteenvedoissa erityisesti lasten sosiaalisten taitojen haasteita ja niiden vaikutuksia vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseen. Vanhempien mukaan lapsilla oli puutteita tunteiden käsittelytaidoissa ja pettymysten sietokyvyssä, jotka linkitettyinä itsehillinnän puutteeseen tekivät lapsista impulsiivisia ja vaikeuttivat lasten kykyä ylläpitää sosiaalisia suhteita. Lasten sosiaalisen ja emotionaalisen vastavuoroisuuden puute huoletti vanhempia, ja he kuvasivat sen näkyvän lasten vuorovaikutustaidoissa siten, että heidän oli vaikea tunnistaa ja tulkita toisten lasten tunteita. Lapset saattoivat esimerkiksi ikävissä tilanteissa nauraa toiselle tai tulkita neutraaleja tai jopa positiivisia ilmeitä ja eleitä vihaisiksi. Lapsilla oli vanhempien mukaan myös vaikeuksia ilmaista omaa tahtoaan, ja he saattoivat käyttäytyä toisten mielestä arvaamattomasti ja esimerkiksi puhumisen sijaan yhtäkkiä käyttää väkivaltaa vuorovaikutuksen välineenä. Tämä vuorovaikutuksen arvaamattomuus pelotti luokkakavereita ja vaikeutti vertaissuhteiden luomista ja ylläpitämistä.

Osan näistä vuorovaikutuksen haasteista kuvattiin johtuvan lasten neurologisista haasteista ja niiden aiheuttamista vaikutuksista vuorovaikutustaitoihin. Vanhemmat kuvasivat yhteenvedoissa lapsilla olevan neuropsykologisia diagnooseja kuten ADHD, Aspergerin oireyhtymä, oppimisvaikeus tai kielen kehityksen vaikeus, aistiyliherkkyys sekä kehitysvamma. Yhdessä perheessä myös tapaturmasta aiheutunut aivovamma oli aiheuttanut neurologisia haasteita lapselle. Nämä erityistarpeiset lapset omasivat usein enemmän haasteita sosiaalisessa kanssakäymisessä kuin muut lapset, ja ne saattoivat olla osatekijöinä myös edellisessä kappaleessa mainituissa vuorovaikutuksen haasteissa. Lisäksi nämä neuropsykiatriset haasteet aiheuttivat vanhempien mukaan lapsissa

muistikapasiteetin kapenemista, motorista yliaktiivisuutta, vaikeutta kiinnittyä yksityiskohtiin, kaavamaisuutta ja rajoittunutta kiinnostusta, kykenemättömyyttä omaan toiminnanohjaukseen sekä haasteita sopeutua siirtymiin ja muuttuviin tilanteisiin. Näiden tekijöiden kuvattiin vaikeuttavan kommunikointia muiden ihmisten kanssa. Vanhemmat ja lähipiiri kertoivat neuropsykologisesti oireilevilla lapsilla olevan vuorovaikutuksen tukena esimerkiksi avustaja koulussa tai päiväkodissa, joka pyrki toimimaan tunteiden ja toimintojen tulkkina lapsen ja vuorovaikutuksen toisen osapuolen välillä.

Neuropsykologisten haasteiden lisäksi myös muilla tekijöillä oli yhteenvedojen perusteella vaikutusta sosiaaliseen kanssakäymiseen ja siihen sisältyviin haasteisiin. Esimerkiksi erilaiset aggressiiviset vuorovaikutuksen keinot, kuten haukkuminen, kiroileminen ja henkisen väkivallan käyttäminen aiheuttivat stressiä ja ahdistusta vuorovaikutuksen toiselle osapuolelle. Yhteenvedoissa tuotiin esiin myös vanhemman epäsosiaalisen käytöksen, kuten väkivaltaisuuden ja rikollisen toiminnan aiheuttavan ahdistusta ja pelkoa perheessä, minkä vuoksi toinen vanhempi ei välttämättä kokenut perheen voivan asua yhdessä. Myös lasten aggressiivisella käytöksellä oli negatiivinen vaikutus vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta, sillä väkivaltaisuus sai vanhemmat väsymään jatkuviin väkivaltaisiksi äityviin konfliktitilanteisiin sekä ikätoverit pelkäämään heitä ja karttamaan vuorovaikutusta heidän kanssaan. Lisäksi päihdeongelmat toivat omat haasteensa vuorovaikutussuhteisiin, ja erityisesti lapset kuvasivat vanhempien päihteidenkäytön vaikuttavan vanhempien tapaan olla vuorovaikutuksessa. Lapset kuvasivat, ettei vanhempien kanssa voi keskustella heidän ollessa päihtyneenä, sillä vanhemmat suuttuivat herkästi tai olivat liian passiivisia ja väsyneitä keskustellakseen lasten kanssa. Vanhemmat taas kokivat toisen vanhemman päihteidenkäytön vaikuttavan vanhempien välisiin riitoihin sekä perheväkivallan esiintymiseen. Päihteidenkäytön ja väkivallan lisäksi myös muut tekijät, kuten työttömyys, taloudelliset haasteet, asunnottomuus sekä huolestuttavat sairaudet aiheuttivat perheenjäsenten välisiä vuorovaikutuksen haasteita ja riitelyä.

Vanhemmat kuvasivat yhteenvedoissa myös mielenterveysongelmien vaikutusta sosiaalisiin suhteisiin; esimerkiksi masennus, ahdistuneisuushäiriö ja paniikkihäiriö vaikeuttivat vanhemman tai lapsen hakeutumista sosiaaliseen kanssakäymiseen. Lasten psyykkinen oireilu ja itsetuhoisuus aiheuttivat myös pelkoa ikätovereissa, mikäli lapset puhuivat siitä rehellisesti ääneen. Yhtenä suurimpia haasteita aiheuttavana mielenterveysongelmana kuvattiin olevan lapsivuodemasennus, jonka myötä vanhempi ei pystynyt luomaan minkäänlaista tunnesidettä tai kiintymyssuhdetta vastasyntyneeseen vauvaan. Lapsivuodemasennuksen myötä vanhempi ei pystynyt ottamaan

vastuuta vauvan hoidosta ja huolenpidosta, sillä negatiiviset tunteet vauvaa kohtaan saivat vanhemmat ajattelemaan jopa vauvan vahingoittamista.

Yhteenvedona vuorovaikutukseen liittyvistä haasteista erityisesti tunteiden tulkitsemisen, käsittelyn ja ilmaisun taitoihin liittyvät puutteet koettiin perheissä kuormittavina. Näihin haasteisiin saattoivat vaikuttaa erilaiset neuropsykologiset oireyhtymät, kuten ADHD tai Aspergerin syndrooma. Yhteenvedoissa mainittiin myös erilaisia vuorovaikutusta vaikeuttavia tekijöitä, kuten aggressiivinen käyttäytyminen sekä päihteidenkäyttö. Myös mielenterveysongelmat, erityisesti lapsivuodemasennus, koettiin vuorovaikutuksen kannalta hankalina, sillä ne saattoivat estää vuorovaikutussuhteen muodostumisen ja ylläpitämisen.

5.1.3 Yhteisön ja lähipiirin tuen puute

”Äidillä oli erityisesti huolta Aleksin (nimi muutettu) sosiaalisten suhteiden puuttumisesta.”

”Aavalla (nimi muutettu) ei ole isovanhempia, jotka voisivat olla tukena.”

Sosiaaliin taitoihin liittyvien haasteiden lisäksi yhteenvedoissa nousivat esiin myös yhteisön ja lähipiirin tuen puutteeseen liittyviä sosiaalisia haasteita. Perheelle tärkeitä sosiaalisia kontakteja kuvattiin löytyvän kaveripiiristä, lähipiiristä sekä yhteiskunnan tarjoamasta tuesta. Ystäväpiirin rooli korostui erityisesti lasten kohdalla, sillä vanhemmilla ja perheen läheisillä oli suuri huoli lapsista, jolla ei ollut ollenkaan ystäviä. Sosiaalisten kontaktien puute vapaa-ajalla aiheutti vanhempien mukaan passiivisuutta, kotiin eristäytymistä sekä huonotuulisuutta lapsissa. Lapset myös kokivat itse yksinäisyyttä ja ihmettelivät, miksi heidän kanssaan ei haluta olla ystäviä. Joidenkin lasten ystävyysuhteet sijaitsivat internetissä, minkä vanhemmat kokivat negatiivisena asiana sen suhteen, ettei kasvokkaista sosiaalista kontaktia ollut ollenkaan. Jatkuva tietokoneella ja älylaitteilla olo myös eristi lapsia kotiin ja aiheutti lapsissa levottomuutta ja unettomuutta. Osalla lapsista kuvattiin olleen aiemmin kavereita, mutta heidän kadonneen konfliktitilanteiden myötä. Lapsia saatettiin myös kiusata koulussa tai harrastuksissa esimerkiksi haukkumalla tai jättämällä ulkopuolelle, mikä vaikutti lasten itsetuntoon sitä heikentävästi. Myös asuinpaikka näytteli kaverisuhteiden osalta suurta roolia, sillä osalla kaverit olivat jääneet vanhalle asuinseudulle ja olivat liian kaukana kasvokkain tapahtuvan yhteydenpidon kannalta. Lisäksi uudella asuinalueella

ei välttämättä ollut lähiympäristössä samanikäisiä lapsia, joihin tutustua esimerkiksi pihalla leikkimällä.

Vanhempien huolta lasten sosiaalisista suhteista ei aina helpottanut edes kaverisuhteiden olemassaolo. Osa vanhemmista koki kaveripiirin aiheuttavan lapsille ongelmia ja lasten kavereiden vaikuttavan negatiivisesti lasten käyttäytymiseen. Kaverit saattoivat vanhempien mukaan houkutella lasta käyttämään päihteitä, lintsaamaan koulusta, varastelemaan kaupasta tai olemaan tottelematta omia vanhempiaan. Tämä aiheutti riitoja vanhempien ja lasten välille. Vanhempien huolta lisäsi myös, mikäli vanhemmilla ei ollut tietoa lasten sosiaalisista kontakteista ja siitä, keiden kanssa lapsi vapaa-aikansa vietti. Usein vanhempien tietämättömyys lapsensa tekemisistä linkittyi myös vanhemman ja lapsen vuorovaikutussuhteen haasteisiin. Myös mielenterveysongelmien osalta kaveripiirin vaikutus ei aina ollut positiivinen, sillä erityisesti tyttöjen kohdalla psyykinen huonovointisuus vaikutti pahenevan porukassa, ja joissain tyttöporukoissa oltiin esimerkiksi viillelty yhdessä.

Läheisverkoston rooli oli yhteenvedojen perusteella sekä vanhemmille että lapsille tärkeä, ja läheisverkostoon kuvailtiin useimmiten kuuluvan isovanhemmat, lasten kummitädit ja –sedät, vanhempien sisarukset ja muut läheiset sukulaiset sekä ystävät. Kaikilla perheillä ei kuitenkaan ollut mahdollista saada läheisverkostolta tukea esimerkiksi läheisverkoston puutteen tai kaukana asumisen takia. Joissain perheissä vanhempien välit heidän omiin vanhempiinsa olivat huonot, eivätkä he halunneet omien vanhempiensa osallistuvan perheen elämään. Läheisverkoston puute aiheutti perheissä vanhempien uupumista heidän ollessaan taukoamatta yksin vastuussa lapsista. Tällöin vanhemmat saattoivat jakaa esimerkiksi pienten lasten hoitovastuuta isompien lasten kanssa. Useampi lapsi kuvasi omaa hoitovastuutaan arkea kuormittamattomana tekijänä ja kertoi olevansa mielellään apuna vanhemmalle, mutta erityisesti ilta-aikaan sisaruksista vastuussa olo hieman pelotti ja toisaalta ärsytti lapsia. Vaikka perheellä olisi läheisverkostoa, sen vaikutus ei välttämättä aina ollut perheessä positiivinen. Läheisverkostoon kuuluvat henkilöt saattoivat esimerkiksi huolehtia liikaa perheen tilanteesta ja aiheuttaa sen vuoksi ahdistusta ja lisätaakkaa vanhemmille. Vanhemmilla saattoi olla huolta myös lähipiiristä, jolloin huoli kuormitti vanhempien jaksamista toimia johdonmukaisena vanhempana omille lapsilleen. Lapset tunnistivat näitä tilanteita hyvin ja kuvasivat yrittävänsä olla häiritsemättä vanhempia siitä syystä, että vanhemmilla oli huolta lähipiirin pärjäämisestä.

Jossain tilanteissa lähipiirin tuki ei kuitenkaan ollut riittävää, ja perheet tarvitsivat arjen tueksi viranomaisten tarjoamia palveluita. Viranomaisten tuella pystyttiin järjestämään lapsille esimerkiksi tukihenkilöitä tai tukiperheitä, jotka laajensivat lasten sosiaalisia verkostoja ja mahdollistivat lapsille suhteen turvalliseen aikuiseen. Lapset kuvasivat yhteenvedoissa näitä suhteita heille tärkeinä ja merkityksellisinä, eikä lasten puheista käynyt suoraan ilmi, että kyseessä oli suhde viranomaisen kanssa. Myös vanhemmat kuvasivat lasten tukipalveluja arkea helpottavina tekijöinä. Perheet, joilla oli positiivisia kokemuksia viranomaisten tarjoamasta tuesta, kokivat hyötynensä eniten palveluista, jotka olivat oikea-aikaisia ja kohdistuivat siihen sosiaaliseen haasteeseen, jota vanhemmat pitivät perheen tilanteen kannalta vakavimpana haasteena. Kuormitusta lisäävänä tekijänä perheet kokivat toivomansa viranomaistuen hankkimisen haasteellisuuden esimerkiksi pitkien jonotusaikojen takia.

Yhteisön ja lähipiirin puutteeseen liittyvät sosiaaliset haasteet koskivat siis yhteenvedoissa sosiaalisten kontaktien puutetta tai niiden negatiivisia vaikutuksia perheiden elämään. Suurena riskitekijänä näyttäytyi lasten sosiaalisten kontaktien puute, mutta myös negatiivisesti lapsen käytökseen vaikuttavasta kaveripiiristä kannettiin huolta. Arkea kuormittavaksi tekijäksi perheet nimesivät läheisverkoston puutteen, mutta myös sen liiallisen puuttumisen perheiden elämään. Viranomaisten tuella nähtiin yhteenvedoissa olevan positiivisia vaikutuksia perheiden arkeen erityisesti lasten kohdalla, mutta palveluiden hankkimisen hankaluuksien koettiin kuormittavan perheitä.

5.2 Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuus ja sen käsittely yhteenvedoissa

Kuten edellisessä alaluvussa kävi ilmi, perheiden elämässä esiintyi monenlaisia sosiaalisia haasteita, jotka vaikuttivat perheiden elämään ja perheenjäsenten välisiin sosiaalisiin suhteisiin.

Tutkielmassani olin kiinnostunut myös siitä, millä lailla palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoissa käsiteltiin sosiaalisten haasteiden mahdollista ylisukupolvisuutta. Kuten olen aiemmin tutkielmassani tuonut esiin, perheen haasteiden ylisukupolvisuuden paikantaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa työskentelyä ehkäisee haasteiden siirtymistä seuraavalle sukupolvelle. Seuraavaksi esittelen analyysini tuloksia koskien sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden käsittelyä, perheiden kokemuksia ja tuntemuksia liittyen sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuteen sekä sen vaikutuksia sosiaalityöntekijän tekemään arvioon perheiden tilanteista ja lastensuojelun asiakkuuden tarpeesta.

5.2.1 Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuus yhteenvedoissa

”Isä kertoi, että häntä itseään on kuritettu lapsuudessa, eikä halua jatkaa tätä kasvatuserinnettä.”

”Kalle (nimi muutettu) kertoi, että äidin vanhemmat ovat olleet väkivaltaisista äitiä kohtaan ja Kalle huomaa itsestään, että hänkin on ollut vähän väkivaltainen.”

Analyysin perusteella mainintoja ylisukupolvisesti perheiden elämään vaikuttavista sosiaalisista haasteista löytyi 11 yhteenvedosta. Näistä arvioinneista neljä johti lastensuojelun asiakkuuteen, kun taas seitsemässä ei katsottu perheen hyötyvän asiakkuudesta. Lasten ikähaarukka ei näyttäytynyt ylisukupolvisuuden esiin nostamiseen vaikuttavana tekijänä, sillä sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuus tuli esiin perheissä, joissa lasten ikähaarukka oli 0–17 -vuotta. Yhteenvedoissa esiintyneet ylisukupolviset sosiaalisen kanssakäymisen haasteet koskivat sosiaalisten kontaktien puutetta, vakavia vuorovaikutuksen haasteita, henkisen ja fyysisen väkivallan käyttöä vuorovaikutussuhteen välineenä, varhaisen kiintymyssuhteen puuttumista vastasyntyneeseen vauvaan sekä vuorovaikutukseen ja sosiaalisiin suhteisiin negatiivisesti vaikuttavia muita tekijöitä, kuten päihde- ja mielenterveysongelmia sekä rikollista käyttäytymistä.

Vanhempien lapsuudessaan kohtaamista sosiaalisista haasteista ja niiden vaikutuksista nykypäivään kertoivat yhteenvedojen perusteella perheet itse: vanhemmat, heidän puolisonsa sekä osassa yhteenvedoissa myös lapset. Perheenjäsenet ottivat sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden puheeksi omasta aloitteestaan, eikä palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoista käynyt ilmi, että sosiaalityöntekijät olisivat siitä kysyneet. Yhteenvedojen perusteella sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuudesta ei kuitenkaan lähdetty keskustelemaan enempää; usein yhteenvetotekstiin oltiin kirjoitettu lähinnä vanhemman tai lapsen kommentti tietyn sosiaalisen haasteen ylisukupolvisuudesta, minkä jälkeen keskustelu jatkui eteenpäin toiseen aiheeseen. Ylisukupolvisiin haasteisiin saatettiin palata perheen toimesta vielä uudemman kerran, mutta yhteenvedojen perusteella sosiaalityöntekijät eivät lähteneet kysymään aiheesta enempää. Toki on mahdollista, ettei keskusteluja aiheesta olla kirjattu tilanpuutteen vuoksi tai siitä syystä, että ne ovat koskeneet vanhemman omaa lapsuutta ja tästä syystä aiheuttaneet sosiaalityöntekijöissä pohdintaa siitä, kuuluuko niitä kirjata lapsen asiakirjoihin.

Yhteenvedoissa sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta kuvattiin useimmiten kahden sukupolven välillä koskien joko isovanhempien ja vanhempien tai vanhempien ja lasten välistä vuorovaikutussuhdetta ja siinä ilmenneitä sosiaalisia haasteita. Vanhempien omassa lapsuudessa

koetut sosiaaliset haasteet koskivat useimmiten kaltoinkohtelua, omien vanhempien väkivaltaisuutta tai päihteidenkäyttöä sekä nöyryyttävinä koettujen kasvatusmenetelmien käyttöä. Nämä varhaislapsuuden kokemukset vaikuttivat yhteenvetojen perusteella vanhempien omaan käytökseen ja vanhemmuuteen. Ylisukupolviset sosiaaliset haasteet vanhemman ja lapsen välillä taas liittyivät useimmiten epäasialliseen käyttäytymiseen ja asenteisiin auktoriteetteja kohtaan, sekä päihteidenkäyttöön ja siihen suhtautumiseen. Yhdessä yhteenvedossa ylisukupolvisia sosiaalisia haasteita kuvattiin kolmessa sukupolvessa. Yhteenvedossa lapsen kasvun ja kehityksen riskitekijänä oli väkivallan käyttäminen vuorovaikutuksen välineenä, jonka sekä lapsi että vanhempi kuvasivat siirtyneen isovanhemmalta vanhemman vanhemmuuteen ja sitä kautta myös lapsen käyttäytymiseen.

5.2.2 Ylisukupolvisten sosiaalisten haasteiden vaikutukset perheiden arjessa

”Äiti kertoo, että mies on itse ollut lapsena huostaanotettuna ja kokee sen vuoksi voimakasta inhoa sosiaalityöntekijöitä kohtaan.”

”Timon (nimi muutettu) lapsuudessa on tapahtunut jotain traumaattista, joka nyt jostain syystä vaikuttaa Timon käytökseen.”

Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta käsiteltiin yhteenvedoissa sekä arjen haasteiden jatkumisen, että niiden ennaltaehkäisyyn näkökulmasta. Suurimmassa osassa yhteenvetoja haasteiden ylisukupolvisuus nousi esiin negatiivisessa valossa. Yhteenvetojen perusteella vanhemmat kokivat erityisesti väkivallan käytön vuorovaikutussuhteen välineenä aiheuttavan monenlaisia yli sukupolvien jatkuvia haasteita perheiden elämään. Vanhempien lapsuudessaan kokeman lähisuhdeväkivallan ja kaltoinkohtelun koettiin vaikuttavan vanhempien omaan vanhemmuuteen ja kasvatusmalleihin siten, että vanhemmat saattoivat käyttää väkivaltaa vuorovaikutuksen välineenä suhteessa lapsiinsa tai kumppaniinsa. Myös vanhemman oma lastensuojelun asiakkuus ja sen aiheuttamat negatiiviset kokemukset ja epäluottamus sosiaalityöntekijöihin vaikuttivat kykyyn työskennellä lastensuojelun kanssa myös oman lapsen asioissa. Epäluottamuksen kuvattiin ilmenevän epäasiallisena käytöksenä ja haluttomuutena osallistua lastensuojelun työskentelyyn, mikä lisäsi sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan huolta perheen tilanteesta.

Päihteidenkäytön ylisukupolvisuus ja sen vaikutus sosiaalisiin suhteisiin korostui yhteenvedoissa siten, että useammassa yhteenvedossa päihteidenkäyttäjien lapset ajautuivat muodostamaan parisuhteen toisen päihteidenkäyttäjän kanssa. Vanhemmat kuvasivat näissä tilanteissa toisen

vanhemman päihteidenkäytön aiheuttavan ahdistusta ja stressiä nimenomaan heidän oman taustansa ja lapsuuden kokemustensa vuoksi. Usein päihteitä käyttävät kumppanit tiesivät toisen vanhemman taustasta, mutta eivät kyenneet muuttamaan käytöstään siitä huolimatta. Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuus nostettiin esiin myös koskien vanhemman ja vastasyntyneen vuorovaikutussuhteen ja kiintymyssuhteen luomista. Varhaisen vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen luomisen koettiin olevan vaikeaa, mikäli vanhempi oli omassa lapsuudessaan kokenut vakavaa kaltoinkohtelua. Tämä johtui vanhempien mukaan siitä, että lapsuuden kaltoinkohtelun myötä vanhemmille oli muodostunut haasteita asioiden sanoittamisessa ja tunteiden käsittelyssä, mitkä vaikuttivat kiintymyssuhteen muodostamiseen vauvan kanssa negatiivisella tavalla.

Myös lapset tunnistivat ylisukupolvisia sosiaalisia haasteita ja niiden negatiivisia vaikutuksia omassa perheessään. Yhteenvedojen perusteella lapset tiesivät paljon asioita vanhempien ja vanhempien uusien kumppaneiden menneisyydestä, ja lapset osasivat nimetä aikuisten omassa lapsuudessa tapahtuneita traumaattisia tapahtumia, kuten lähisuhdeväkivaltaa ja rikollista käyttäytymistä, jotka vaikuttivat vanhemman käyttäytymiseen kyseisessä hetkessä. Lapset osasivat myös kuvata vanhempien sosiaalisten haasteiden vaikutusta omaan käytökseensä. Osassa yhteenvedoissa lapset tiesivät vanhemman lapsuudessa olevan jotain, joka vaikutti hänen käyttäytymiseensä nykypäivänä, mutta he eivät osanneet nimetä sitä. Vanhempien haasteiden ylisukupolvisuus vaikutti huolettavan lapsia kahdella tavalla: lapset kuvasivat olevansa huolissaan vanhemmistaan, mutta myös siitä, siirtyvätkö haitalliset käytösmallit nyt lopullisesti myös heihin.

Omassa lapsuudenperheessä koettuja sosiaalisia haasteita pyrittiin myös tietoisesti välttämään siirtämästä omaan vanhemmuuteen. Vanhemmat kuvasivat yhteenvedoissa, etteivät halua omien lastensa kokevan samanlaista fyysistä kaltoinkohtelua, nöyryyttäviä rangaistuksia ja vanhempien päihteidenkäyttöä, mitä he itse ovat kokeneet omassa lapsuudessaan. Vanhemmat olivat tästä syystä tehneet erinäisiä ratkaisuja elämässään ehkäistäkseen näiden sosiaalisen haasteiden ylisukupolvistumista. Esimerkiksi alkoholisperheessä kasvaneet vanhemmat tekivät ratkaisuja parisuhteen päättämiseksi tilanteissa, joissa heidän puolisonsa alkoholinkäyttö ei ollut hallinnassa. Vanhemmat kuvasivat olevansa ylpeitä siitä, että ovat kasvattaneet lapsensa avoimiksi myös vaikeiden asioiden suhteen siitä huolimatta, että heidän lapsuudessaan heitä oli pahoinpitelyn uhalla pakotettu olemaan kertomatta omista kotioloistaan tai lastensuojelun kontaktistaan kenellekään. Vanhemmat ottivat lapsuudenperheensä puheeksi ajoittain myös positiivisessa mielessä ja kertoivat aikovansa toimia kuten omat vanhempansa. Alkoholinkäytöstä keskusteltaessa eräässä

yhteenvedossa vanhempi kertoi, että hänen lapsuudenperheessään ei juotu ollenkaan alkoholia, minkä hän koki turvallisena ja vakautta lisäävänä asiana omassa lapsuudessaan, eikä tästä syystä itsekkään käyttänyt ollenkaan alkoholia.

5.2.3 Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden vaikutus sosiaalityöntekijän arvioon

Olin tutkimussuunnitelmaa tehdessäni kiinnostunut myös siitä, näkyykö mahdollinen sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuus sosiaalityöntekijän tekemässä arviossa perheen tilanteesta sekä suosituksessa lastensuojelun asiakkuuden tarpeesta. Yhteenvedojen perusteella vaikutti siltä, että ylisukupolvisuus liittyi usein suurimpana kasvun ja kehityksen riskitekijänä olevaan sosiaaliseen haasteeseen perheessä, mistä syystä sosiaalityöntekijät käsittelivät usein näitä samoja sosiaalisia haasteita omassa arviossaan. Sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan nostaneet arviossaan esiin perheiden kertomaa sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta. Täten aineiston perusteella ei voida tulkita, että sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden esiin nostaminen perheiden toimesta olisi vaikuttanut sosiaalityöntekijän arvioon lastensuojelun asiakkuuden tarpeesta.

Haasteiden mahdolliseen ylisukupolvistumiseen tulevaisuudessa sosiaalityöntekijät viittasivat kuitenkin useampaan otteeseen. Nämä viittaukset koskivat erityisesti fyysistä ja henkistä väkivaltaa kohdanneita perheitä. Sosiaalityöntekijät kirjoittivat arvioissaan muun muassa siitä, että lapsuudenperheessä koettu fyysinen ja henkinen väkivalta tai väkivallan uhka vaikuttavat vahvasti lasten tulevaisuuteen ja siihen, millaisia selviytymiskeinoja lapsi oppii tulevaisuutta varten. Sosiaalityöntekijät kehottivat arvioissaan vanhempia kiinnittämään huomiota siihen, millä lailla vanhemmat kohtelevat itselleen läheisiä ihmisiä ja millaista mallia he tarjoavat lapsille myös omien haastavien tunteiden käsittelyä varten.

5.3 Sosiaalityöntekijän näkemys sosiaalisen pääoman roolista tuen tarpeen arvioinnissa sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta kohdanneissa perheissä

Olin kiinnostunut tutkielmassani sosiaalityöntekijöiden arvioista myös siitä näkökulmasta, millä lailla niissä kuvataan ylisukupolvisia sosiaalisia haasteita kohdanneiden perheiden voimavaroja ja sitä kautta perheissä olevaa sosiaalista pääomaa. Tarkoitukseni oli tutkia, miten ne vaikuttavat sosiaalityöntekijän näkemykseen perheen tilanteesta ja lastensuojelun asiakkuuden tarpeesta. Analyysin tuloksena kävi ilmi, että sosiaalityöntekijät nojasivat päätöksenteossaan vahvasti sosiaalista pääomaa lisääviin tekijöihin, jotka jaottelin aineiston analyysissä sosiaalisiin taitoihin

sekä yhteisön tukeen. Seuraavaksi esittelen näiden sosiaalisten taitojen ja yhteisön tuen roolia sosiaalityöntekijän arvioissa.

5.3.1 Sosiaaliset taidot

”Eliaksen (nimi muutettu) hoitoon ja huolenpitoon liittyen isä vaikutti hyvin välittävältä ja lämpimältä vanhemmalta, joka pyrkii toimimaan Eliaksen parhaaksi.”

”Äiti puhui lempeästi ja rakastavasti lapsistaan. Hän on keskittänyt kaikki voimavaransa arjen pyörittämiseen ja on onnistunut siinä kiitettävästi. Äidillä on vankat arvot, jotka ohjaavat häntä kasvattajana. Äidille on kasvattajana tärkeää huomioda kukin lapsi yksilönä ja kohdata heidät heidän tarpeistaan käsin.”

Sosiaalityöntekijöiden tekemät arvioinnit perheiden tilanteista rakentuivat yhteenvedoissa usein saman kaavan mukaisesti. Sosiaalityöntekijät kertoivat aluksi lastensuojeluilmoituksessa ilmaistun huolen perheen tilanteesta, jonka jälkeen he kuvasivat tapaamisilla käytyä keskustelua sekä perheen omaa kuvausta omasta tilanteestaan. Arvioinnin loppupuolella sosiaalityöntekijät usein nostivat esiin perheen tilanteeseen vaikuttavia riskitekijöitä, jonka jälkeen he kuvasivat perheessä olevia voimavaroja ja positiivisia asioita. Arvion lopussa sosiaalityöntekijät toivat ilmi, minkälaisista palveluista perhe heidän näkemyksensä mukaan hyötyisi, ja edellyttääkö näiden palveluiden saaminen lastensuojelun asiakkuutta. Tutkimuksen tuloksista kävi ilmi, että sosiaalityöntekijät kuvasivat monipuolisesti perheissä esiintyviä sosiaalisia taitoja ja voimavaroja, sekä hyödyntävät niitä myös arvionsa perustana.

Sosiaalityöntekijät mainitsivat lähes jokaisessa arviossaan vanhemmuuteen liittyviä sosiaalisia taitoja ja voimavaroja, jotka mahdollistavat sosiaalisen pääoman vahvistamisen. Pienten lasten kohdalla sosiaalityöntekijät nostivat esiin vanhemmuuden taitoja suhteessa välittömän hoivan tarjoamiseen ja perustarpeisiin vastaamiseen. Sosiaalityöntekijät kuvasivat vanhempien hoitokyvyn olevan vahvasti lastensuojelun asiakkuuden tarpeeseen vaikuttava tekijä erityisesti vastasyntyneiden vauvojen kohdalla. Perushoitoon liittyviä vanhemmuuden taitoja sosiaalityöntekijät nostivat esiin olevan kyky vastata vauvan tarpeisiin, pitää huolta kodin siisteydestä ja turvallisuudesta sekä lasten välttämättömästä hygieniasta. Omassa arviossaan sosiaalityöntekijät kuvasivat vanhemmuuden voimavarana myös kykyä pitää yllä lapsen ikätasoista vuorokausirytmää sekä tarvittavia rajoja. Sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä, että vanhemmat ovat yhdessä luoneet lapsille ikä- ja kehitystasoiset säännöt. Myöskään yksinhuoltajuutta ei nähty riskitekijänä, sillä yhteenvedoissa

esiintyneiden yksinhuoltajien perheissä sosiaalityöntekijät kuvasivat vanhempien pystyvän hienosti suoriutumaan lasten hyvinvoinnin turvaamisesta myös yksin.

Sosiaalityöntekijät näkivät suurena voimavarana sen, että haastavista tilanteista huolimatta vanhemmat kykenivät pyörittämään arkea, hoitamaan käytännön asioita perheessä sekä tarvittaessa tekemään suuriakin ratkaisuja, kuten turvakotiin menemistä tai paikkakunnalta pois muuttamista turvatakseen perheensä. Sosiaalityöntekijät arvostivat vanhempien pyrkimystä tukea lapsia kaikin mahdollisin keinoin, huomioida lapset yksilöinä ja kohdata heidät heidän omista tarpeista käsin. Vankka arvomaailma nähtiin vanhemmuutta tukevana voimavarana, jonka myötä vanhemmista koettiin jäävän vastuullisen ja tasapainoisen vanhemman tunne. Sosiaalityöntekijöiden mukaan vastuulliseen vanhemmuuteen kuului myös, että vanhemmat kykenivät näkemään tilanteissa lasten näkökulman ja omien haasteidensa vaikutuksen lapsiin, ja olivat halukkaita muuttamaan tilannetta. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan vanhemmuuden haasteet eivät välttämättä olleet lapsen kasvun ja kehityksen kannalta kovin huolestuttavia, mikäli vanhemmat olivat valmiita ottamaan tukea vastaan niiden työstämiseksi.

Sosiaalityöntekijät kuvasivat arvioissaan lastensuojelun asiakkuuden tarpeeseen vaikuttavina tekijöinä myös vuorovaikutukseen ja sosiaalisiin suhteisiin liittyviä voimavaroja, jotka osaltaan vahvistavat perheiden sosiaalista pääomaa. Sosiaalityöntekijät nostivat arvioissaan esiin vanhemman ja lapsen välisen suhteen ja sen tärkeyden sosiaalisten haasteiden työstämisen kannalta. Sosiaalityöntekijät kuvasivat useassa perheessä vanhempien selkeästi välittävän lapsista, mikä tuli ilmi esimerkiksi vanhemman puhuessa lempeästi ja rakastavasti lapsestaan, tai vanhemman ollessa kiinnostunut ja aktiivinen lapsensa asioissa. Vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta kuvattiin voimavarana silloin, kun lapsella ja vanhemmalla koettiin olevan avoimet, luottamukselliset ja keskustelevat välit toisiinsa, ja heidän huomattiin puhuvan toisilleen kauniisti. Vuorovaikutukseen liittyvä positiivinen tekijä perheessä oli sosiaalityöntekijöiden mielestä myös perheenjäsenten kyky toimia vuorovaikutuksessa sosiaalityöntekijän ja muiden toimijoiden kanssa.

Sosiaalityöntekijät arvottivat myös vanhemman ja lapsen persoonallisuuteen liittyviä piirteitä, jotka heidän näkemyksensä mukaan toimivat voimavaroina perheissä ja auttoivat käsittelemään haastavia tilanteita. Tällaisia persoonallisuuden piirteitä olivat muun muassa sosiaalisuus, rohkeus, helposti lähestyttävyyys, avoimuus ja aktiivisuus. Myös asioihin positiivisesti suhtautumisen ja elämänmyönteisyyden katsottiin olevan tärkeitä tekijöitä sosiaalisten haasteiden käsittelyn näkökulmasta. Lasten kohdalla voimavarana nähtiin olevan myös tietty kypsyys ja kyky suhtautua

aikuismaisesti haastaviin tilanteisiin. Tämän nähtiin kuitenkin olevan myös negatiivinen piirre, mikäli se vaikutti siihen, että lapsi kantoi liikaa huolta aikuisten asioista.

5.3.2 Yhteisöjen tuki

”Äidin vanhemmat asuvat (paikkakunta) ja ovat olleet konkreettisena apuna arjessa perheelle”

”Äiti on toivonut linalle (nimi muutettu) tukiperhettä, sillä hänellä ei ole läheisverkostoa, joka auttaisi linnan hoidossa.”

Sosiaalityöntekijät nostivat arviossaan esiin myös läheisverkoston, muiden yhteisöjen ja viranomaisten tarjoaman tuen vaikutuksen perheiden sosiaaliseen pääomaan ja lastensuojelun asiakkuuden tarpeeseen. Perheiden tärkeänä voimavarana nähtiin olevan laaja ja aktiivinen läheisverkosto, joka tarjoaa perheille henkisen tuen lisäksi myös käytännön apua arkeen. Läheisverkoston vahva tuki vähensi sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta viranomaisten avun tarvetta. Sosiaalityöntekijät kuvasivat läheisverkoston jäsenten tärkeyttä myös lapsille erityisesti silloin, kun lapsi koki voivansa keskustella lähipiiriin kuuluvan henkilön kanssa omista huolenaiheistaan. Myös positiivisten kaverisuhteiden ja ikätasojen sosiaalisten suhteiden merkitystä korostettiin sosiaalityöntekijän arvioissa. Lisäksi perheiden lähiympäristöön liittyvinä voimavaroina nähtiin olevan mahdollisuudet mielekkäisiin vapaa-ajan aktiviteetteihin sekä harrastuksiin, joita esimerkiksi asuinalueen yhteisöt tarjosivat. Näiden kuvattiin tukevan lapsen kasvua ja kehitystä.

Mikäli vanhemmilla ei syystä tai toisesta ollut mahdollisuutta hyödyntää läheisverkostoa voimavarana, sosiaalityöntekijät näkivät tärkeänä viranomaisten tarjoaman tuen vastaanottamisen. Perheenjäsenten ollessa avoimia tuen suhteen tai jopa pyytäessä sitä nähtiin perhettä koskeva huoli pienempänä kuin tilanteissa, joissa perheenjäsenet eivät suostuneet ottamaan apua vastaan. Tukipalveluilla pystyttiin sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta korvaamaan läheisverkoston puutetta esimerkiksi tukiperheen tai tukihenkilön kautta. Arvioissa kuvattiin tärkeänä jonkun sosiaalisen kontaktin omaamista, jolle voi keskustella omista huolistaan, ja joissain yhteenvedoissa kyseinen henkilö oli jonkin tukipalvelun työntekijä. Tarvittavien viranomaispalveluiden vastaanottaminen myös ehkäisi tarvetta aloittaa lastensuojelun asiakkuus, mikäli sosiaalityöntekijät arvioivat perheen saavan tarvittavan tuen muualta. Tällöin tiivis verkosto esimerkiksi koulun ja perheneuvolan kanssa saattoi riittää tarjoamaan perheelle heidän tarvitsemansa tuen.

Kuten yllä on käynyt ilmi, sosiaalityöntekijöiden arvioissa käytettiin asiakkuuden tarpeen arvioimisen perusteluina useita sosiaaliseen pääomaan liittyviä vahvuuksia, kuten vanhemmuuteen, vuorovaikutukseen, persoonallisuuden piirteisiin sekä yhteisön tukeen liittyviä voimavaroja perheissä. Voimavarat vaikuttivat päätökseen asiakkuuden alkamisesta kuitenkin aina suhteessa perheiden kokemiin haasteisiin, ja mikäli haasteet olivat voimavaroja massiivisemmat, päädyttiin usein lastensuojelun asiakkuuden aloittamiseen. Vaikka asiakkuus oltaisiin päädytty aloittamaan ja sosiaaliset haasteet perheessä olisivat kiistattomasti työstämisen tarpeessa, muistivat sosiaalityöntekijät silti tuoda jokaisessa arvioinnissaan esiin myös positiivisia tekijöitä perheen sosiaalisissa suhteissa ja lähiyhteisöissä.

6 Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkimuksen tarkoituksena oli paikantaa perheiden kokemia sosiaalisia haasteita ja niiden mahdollista ylisukupolvisuutta lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedoista. Tutkimuksen tuloksista kävi ilmi, että yhteenvedoissa kuvatut sosiaaliset haasteet näyttäytyivät perheissä moninaisia, ja niillä oli erilaisia vaikutuksia perheenjäsenten sosiaalisiin suhteisiin. Sosiaaliset haasteet korostuivat erityisesti vanhemmuuden taitojen, vuorovaikutustaitojen sekä lähipiirin ja muiden perheiden sosiaalisten kontaktien osalta. Sosiaalisiin haasteisiin vaikuttivat myös muut tekijät, kuten esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmat sekä epäsosiaalinen käyttäytyminen. Sosiaaliset haasteet aiheuttivat perheenjäsenissä monenlaisia tunteita ahdistuksesta ja pelosta pettymykseen ja huoleen, ja erityisesti vanhemmat kuvasivat yhteenvedoissa keinoja, joilla olivat pyrkineet itse vähentämään sosiaalisia haasteita ja niiden aiheuttamia tunteita.

Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta käsiteltiin yli kolmasosassa yhteenvedoja, ja sen otti aina puheeksi perheenjäsen. Yhteenvedoissa ylisukupolvisuus nousi esiin kolmessa sukupolvessa koskien isovanhempien, vanhempien ja lasten välisiä suhteita. Erityisesti varhaislapsuudessa koetulla lähisuhdeväkivallalla ja kaltoinkohtelulla nähtiin olevan ylisukupolvinen vaikutus vanhemman ja myös lapsen käyttäytymiseen. Muita ylisukupolvisesti vaikuttaneita sosiaalisia haasteita olivat kasvatuskäytänteiden rajuus ja fyysisen kurittamisen käyttäminen rangaistusmenetelmänä, päihteidenkäytön vaikutus vuorovaikutussuhteisiin, aiemman lastensuojelukontaktin aikaisten kokemusten aiheuttama yhteistyökyvyttömyys lastensuojelun kanssa sekä rikollisen toiminnan vaikutus läheissuhteisiin. Sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuus

ei kuitenkaan näkynyt sosiaalityöntekijän arvioissa perheiden tilanteesta tai lastensuojelun asiakkuuden tarpeesta.

Sen sijaan sosiaaliseen pääomaan liittyvät ja sitä kasvattavat voimavarat näyttäytyivät runsaina sosiaalityöntekijöiden kirjoittamissa arvioissa perheiden tilanteista ja lastensuojelun asiakkuuden tarpeesta. Sosiaalityöntekijät olivat paikantaneet tapaamisilla perheessä esiintyviä voimavaroja, joita he käyttivät päätöksentekonsa pohjana omassa arviossaan. Nämä sosiaalista pääomaa vahvistavat voimavarat jaoin tuloksissani sosiaalisiin taitoihin sekä yhteisöihin kuulumiseen liittyviin tekijöihin. Lastensuojelun asiakkuuden tarvetta arvioitiin tutkimuksen mukaan voimavarojen ja perheiden kokemien sosiaalisten haasteiden vakavuuden kautta, ja mikäli voimavarat saivat enemmän painoarvoa kuin perheiden haasteet, ei lastensuojelun asiakkuutta päädytty aloittamaan.

Tutkimustulokset olivat mielestäni linjassa myös muun aiheista tehdyn aiemman tutkimuksen kanssa. Esimerkiksi sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuutta koskevissa aiemmissa tutkimuksissa korostettiin vanhemmuuden taitojen ja vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutussuhteen tärkeyttä sosiaalisten haasteiden ehkäisemisessä tulevaisuudessa. Myös oman tutkimukseni tulosten mukaan perheet kuvasivat eniten juuri vanhemmuuteen ja vuorovaikutukseen liittyviä sosiaalisia haasteita sekä niiden ylisukupolvisia vaikutuksia perheiden tilanteisiin, mistä syystä tutkimuksen tuloksista voidaan päätellä, että vanhemmuuden taitoja ja positiivista vuorovaikutusta vanhemman ja lapsen välillä lisäämällä voitaisiin ehkäistä suuri osa perheen kohtaamista sosiaalisista haasteista. Lisäksi aiemmassa lastensuojelun asiakkuuden alkamisen arvioinnista tehdyissä pro gradu – tutkielmissa huomattiin tapaamisella esiin nousseiden, sosiaaliseen pääomaan liittyvien voimavarojen ja riskitekijöiden vaikuttavan vahvasti sosiaalityöntekijän arvioon asiakkuuden tarpeesta, ja tutkielmissa sosiaalityöntekijöiden nähtiin korostavan erityisesti sosiaalisiin taitoihin liittyvien voimavarojen merkitystä asiakkuuden tarpeen arvioimisessa. Tämä piti paikkansa myös tutkimusteni tulosten perusteella.

Koen, että sosiaalista pääomaa lisäävien tekijöiden tunnistaminen ja niiden hyödyntäminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa on erittäin tärkeää sosiaalisten haasteiden ylisukupolvistumisen ehkäisemiseksi. Myös Nousiainen ym. (2016, s. 3) korostavat preventiivisten toimien sekä sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuudelta suojaavien tekijöiden vahvistamisen ja lisäämisen olevan tärkeitä tekijöitä ylisukupolvisen huono-osaisuuden ehkäisyssä. Tutkimustulokset olivat rohkaisevia siinä mielessä, että ne nostivat esiin palvelutarpeen arvioinnin voimavarakeskeisyyden ja sen, että perheiden haasteita pyritään suhteuttamaan perheen sisäisiin

voimavaroihin. Lisäksi tutkimustulokset korostivat vuorovaikutuksen merkitystä sosiaalisten haasteiden syntymisen ja ylisukupolvisuuden kannalta, mikä mielestäni tuki suhdeperustaisen ja systeemisen sosiaalityön työmenetelmien tarpeellisuutta myös tulevaisuudessa.

Tutkimustulokset toivat kuitenkin esiin, etteivät sosiaalityöntekijät ottaneet haasteiden ylisukupolvisuuden mahdollisuutta puheeksi omasta aloitteestaan ollenkaan, eikä sen esiin nostaminen perheen toimesta vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden tekemiin arvioihin perheiden tuen tarpeesta. Tulokset herättivät kysymyksiä siitä, olisivatko sosiaalityöntekijät ottaneet puheeksi haasteiden ylisukupolvisuuden mahdollisuutta tilanteessa, jossa perheet eivät olisi itse tuoneet niitä esiin. Aiemmin tutkielmassa olen tuonut esiin palvelutarpeen arviointiin liittyviä institutionaalisia tekijöitä, joita ovat esimerkiksi palvelutarpeen arvioinnin lyhyt kesto ja sosiaalityöntekijöiden paine tehdä kustannustehokasta työtä ja keskittyä siten vain olennaisiin asioihin. Jäin miettimään, voisiko näillä tekijöillä olla vaikutusta siihen, ettei ylisukupolvisuutta lähdetty käsittelemään yhteenvedoissa enempää. Haasteiden ylisukupolvisuuden esiin nostaminen perheiden toimesta ei kuitenkaan vaikuttanut saavan merkittävää roolia sosiaalityöntekijöiden näkemyksessä asiakkaiden tilanteista ja asiakkuuden tarpeesta. Tämä herättää kysymyksiä siitä, pidetäänkö haasteiden ylisukupolvisuutta lopulta kovin relevanttina tekijänä asiakkuuden tarpeen arvioimisessa. Itselleni jäi aineiston perusteella sellainen käsitys, että haasteiden ylisukupolvisuuden huomioimisen ja pohtimisen sijaan sosiaalityöntekijän arviossa keskityttiin akuutteihin ongelmiin ja niiden ratkaisemiseksi tarjottuihin palveluihin.

Tutkijana minua yllätti asiakkaiden avoimuus ja halu kertoa perheen tilanteesta myös koskien aiempia sukupolvia. Perheet toivat vaikeitakin lapsuuden kokemuksia ja traumaattisia tapahtumia esiin jo ensimmäisillä tapaamisilla sosiaalityöntekijän kanssa, eikä yhteenvedossa kuvailtu ylisukupolvisista haasteista kertomisen aiheuttaneen sen suurempia tunnereaktioita asiakkaissa. Tämä voi mielestäni kertoa siitä, että ihmiset tiedostavat oman menneisyytensä tapahtumien vaikutuksen nykypäivään ja ovat käsitelleet sitä ainakin siltä osin, ettei tapahtumista kertominen aiheuta heissä ylitsevuotavia tunteita nykypäivänä. Jäin pohtimaan, mahtoiko tämä vaikuttaa siihen, etteivät sosiaalityöntekijät antaneet enempää painoarvoa ylisukupolvisuudelle arvioissaan koskien perheiden tilanteita ja lastensuojeluasiakkuuden tarvetta, sillä näkemykseni mukaan perheissä haasteiden ylisukupolvisuuteen on vaikeampi puuttua sellaisissa perheissä, joissa varhaislapsuuden kokemuksia ei olla käsitelty eikä niiden vaikutusta nykyiseen käyttäytymiseen tiedostettu.

Tutkielman valmistuessa on tärkeää myös pohtia jatkotutkimuksen tarvetta. Tutkielmani aihepiiri mahdollistaa monenlaisia tulevaisuuden tutkimuskohteita, joita olisi mielenkiintoista lähteä

tutkimaan. Mielestäni voisi olla relevanttia esimerkiksi haastatella palvelutarpeen arvioinnissa työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä heidän kokemuksistaan sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden käsittelystä, tai perehtyä enemmän niihin käytänteisiin ja keinoihin, joiden avulla sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden mahdollisuus voitaisiin paremmin tunnistaa ja ottaa huomioon jo palvelutarpeen arvioinneissa.

Ylisukupolvinen huono-osaisuus sosiaalisten haasteiden näkökulmasta on haastava ilmiö lastensuojelussa ja kaikkialla sosiaalityössä. Mikäli tästä maisterintutkielmasta jää lukijalle yksi ajatus mieleen, se voisi olla vaikkapa seuraavanlainen: sosiaalisten haasteiden puheeksi ottaminen ja perheen sosiaalista pääomaa kerryttävien voimavarojen vahvistaminen ovat tärkeitä tekijöitä sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden ehkäisemisen kannalta jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa lastensuojelun asiakkuutta. Tutkimukseni perusteella sosiaalista pääomaa vahvistavien voimavarojen paikantaminen perheen elämästä on palvelutarpeen arviointia tekevillä sosiaalityöntekijöillä jo hyvin hallussa, mutta sosiaalisten haasteiden ylisukupolvisuuden käsittelyä olisi tärkeä juurruttaa myös palvelutarpeen arviointiin. Tällä tavoin voidaan pyrkiä kohti tulevaisuutta, jossa yhä useampi lapsi pystyisi elämään turvallista arkea ilman sosiaalisten haasteiden siirtymistä sukupolvelta toiselle.

Kirjallisuus

- Aaltio, E. & Isokuortti, N. (2019). *Systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit – Kuvaus asiakastason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista*. Työpaperi 33/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus. (10.2.2016). Asunnottomat 2015. Haettu osoitteesta <http://www.ara.fi/download/noname/{C003A167-BBC7-4282-A2A0-3F0061B9F6E9}/116308>.
- Bardy, M. & Heino, T. (2012). Lastensuojelun ytimessä: osattomuudesta osallisuuteen. Teoksessa A. Söderholm & S. Kiviti-Kallio (toim.), *Lapsen kaltoinkohtelu* (s. 62–65). Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Bares, C., Delva, J., Grogan-Kaylor, A. & Andrade, F. (2011). Personality and Parenting Processes Associated with Problem Behaviors: A Study of Adolescents in Santiago, Chile. *Social Work Research*, 35(4), 227–240.
- Belsky, J., Conger, R & Capaldi, D. (2009). The Intergenerational Transmission of Parenting: Introduction to the Special Section. *Developmental Psychology*, 45(5), 1201–1204.
- Berlin, L., Appleyard, K. & Dodge, K. (2011). Intergenerational Continuity in Child Maltreatment: Mediating Mechanisms and Implications for Prevention. *Child Development*, 82(1), 162–176.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction – A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1968). The Forms of Capital. Teoksessa J. G. Richardson (toim.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (s. 241–258). New York: Greenwood Press.
- Broadhurst, K., Wastell, D., White, S., Hall, C., Peckover, S., Thompson, K., Pithouse, A. & Davey, D. (2010). Performing ‘Initial Assessment’: Identifying the Latent Conditions for Error at the Front-Door of Local Authority Children's Services. *The British Journal of Social Work*, 40(2), 352–370.
- Brubaker, T. & Brubaker, E. (1999). The Four Rs of Intergenerational Relationships: Implications for Practice. *Michigan Family Review*, 4(1), 5–15.
- Burke, T., Wosidlo, A. & Segrin, C. (2013). The Intergenerational Transmission of Social Skills and Psychosocial Problems among Parents and their Young Adult Children. *Journal of Family Communication*, 13(2), 77–91.
- Coleman, J. (1988). Social capital in creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
- Eriksson, E. & Arnkil T. (2005). *Huoli puheeksi: Opas varhaisista dialogeista*. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy.
- Eskola, J. (2001). Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat: Laadullisen tutkimuksen analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II: Näkökulmia*

aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin (s. 133–157). Jyväskylä: PS-kustannus.

Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eskonen, I., Korpinen, J. & Raitakari, S. (2006). Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoa ja kokemuksia. Teoksessa H. Forsberg & A. Ritala-Koskinen & M. Törrönen (toim.), *Lapset ja sosiaalityö: Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia* (s. 21–44). Juva: Ps-kustannus.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (2016/679). Haettu osoitteesta http://publications.europa.eu/resource/cellar/3e485e15-11bd-11e6-ba9a-01aa75ed71a1.0008.01/DOC_1

Fagerström, K. (2016). *Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu. Hackneyn malli ja systeeminen käytäntö lastensuojelussa*. Työpaperi 42. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Gillingham, P. & Humphreys, C. (2009). Child Protection Practitioners and Decision-Making Tools: Observations and Reflections from the Front Line. *The British Journal of Social Work*, 40(8), 2598–2616.

Heino, T. (1997). *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa: Sosiaalityöntekijän tuottama määritys lastensuojelun asiakkaaksi*. Helsinki: Stakes.

Heino, T. (2007). *Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? : Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Heino, T. & Säkkinen, S. (2011). Mitä näkyy lastensuojelun ikkunasta? Teoksessa J. Moring, A. Martins, A. Partanen, V. Bergman, E. Nordling & V. Nevalainen (toim.), *Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015 - Toimeenpanosta käytäntöön 2010* (s. 30–41). Tampere: Juvenes Print.

Hietamäki, J. (2015). *Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta* (lisansiaatintyö, Jyväskylän yliopisto). Haettu osoitteesta https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/46576/978-951-39-6257-9_vaitos_220812014.pdf?sequence=1

Hughes, R. & Rycus, J. (2007). Issues in Risk Assessment in Child Protective Services. *Journal of Public Child Welfare*, 1(1), 85–116.

Hyypä, M. (2004). Kertyykö sosiaalisesta pääomasta kansanterveyttä? Yhteiskuntapolitiikka, 69 (2004):4, s. 380–386.

Hänninen, K. & Poikela, R. (2016). Toimintalähtöinen, dialoginen ja kohtaava vuorovaikutus. Teoksessa M. Törrönen, K. Hänninen, P. Jouttimäki, T. Lehto-Lundén, P. Salovaara & M. Veistilä (toim.), *Vastavuoroinen sosiaalityö* (s. 148–164). Helsinki: Gaudeamus.

Jaakkola, O. (2016). *Sosiaalityöntekijöiden tiedot ja taidot lastensuojelutarpeen arvioinnissa* (lisansiaatintyö, Jyväskylän yliopisto). Haettu osoitteesta

http://www.socca.fi/files/5657/Sosiaalityontekijan_tiedot_ja_taidot_lastensuojelutarpeen_arvioinnissa_Outi_Jaakkola_19.9.2016.pdf

Jokinen, L. (2017). *Argumentointi lasten palvelutarpeen arvioinnin asiakirjoissa* (pro gradu – tutkielma, Helsingin yliopisto). Haettu osoitteesta https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/229567/Jokinen_Sosiaalityo.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Kainulainen, S. & Saari, J. (2013). Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa M. Niemelä & J. Saari (toim.), *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa* (s. 22–43). Tampere: Juvenes Print.

Kauppinen, T. & Saikku, P. & Kokko, R-L. (2010). Työttömyys ja huono-osaisuuden kasautuminen. Teoksessa M. Vaarama, P. Moisio & S. Karvonen (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2010* (s. 234–251). Helsinki: Yliopistopaino.

Korhonen, E-M. (2013). *Sosiaalisten ongelmien ylisukupolvinen siirtyminen – Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulma* (pro gradu –tutkielma, Tampereen yliopisto). Haettu osoitteesta <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/84349/gradu06549.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Kärkkäinen, T. (2004). *Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviytymiseen: Sosiaalinen perimä ja koulutus-kulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvesta toiseen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kääriäinen, A. (2006). Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa H. Forsberg, A. Ritala-Koskinen & M. Törrönen (toim.), *Lapset ja sosiaalityö - Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia* (s. 45–67). Juva: Ps-kustannus.

Kääriäinen, A., Leinonen, A. & Metsäranta, H. (2006). *Lastensuojelutyön dokumentointi: opastusta ja ideoita käytäntöön*. Helsinki: Yliopistopaino.

Laaksonen, M., Kääriäinen, A., Penttilä, M., Tapola-Haapala, M., Sahala, H., Kärki, J. & Jäppinen, A. (2011). *Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa: Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen*. Tampere: Juvenes Print.

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä (817/2015). Haettu osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150817>

Lastensuojelulaki (417/2007). Haettu osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Lastensuojelun keskusliitto. (2016). *Lastensuojelu.info: Tietoa lastensuojelusta*. Haettu osoitteesta <https://www.lastensuojelu.info>

Munro, E. (2002). *Effective Child Protection*. London: Sage Publications.

Mustonen, U., Huurre, T., Kiviruusu, O., Berg, N., Aro, H. & Marttunen, M. (2013). *Elämänkulku, mielenterveys ja hyvinvointi: Seurantatutkimus 16-vuotiaista tamperelaisnuorista 22-, 32- ja 42-vuotiaina (TAM-projekti)*. Tampere: Juvenes Print.

- Mönkkönen, K. (2018). *Vuorovaikutus asiakastyössä: Asiakkaan kohtaaminen sosiaali- ja terveysalalla*. [Helsinki]: Gaudeamus.
- Nousiainen, K., Petrelius, P. & Yliruka, L. (toim.). (2016). *Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa*. Työpaperi 20/2016. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Pelkonen, I., Tanskanen, A. & Danielsbacka, M. (2015). Huono-osaiset nuoret aikuiset ja epävirallinen apu. Väestöliiton väestötutkimuksen työpaperi (7).
- Pulkkinen, L. (1977). *Kotikasvatuksen psykologia*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pulkkinen, L. (2003). Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. *Futura* 3/03, s. 33–45.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Putnam, R., Leonardi, R. & Nanetti, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rajavaara, M. (1992). *Tavallisesta perheestä tapaukseksi: Sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena*. [Lahti]: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Ruch, G., Turney, D. & Ward, A. (2010). *Relationship-Based Social Work: Getting to the Heart of Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Ruuskanen, P. (toim.). (2002). *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi: Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: Ps-kustannus.
- Rönkä, A. (1999). Sosiaalinen selviytyminen lapsuudesta aikuisuuteen: Ongelmien kasautumisen kolme väylää. *Psykologia*, 34(3), 181–185.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2006). *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietovarasto. Haettu osoitteesta <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>
- Savisalo, O. (2018). *Uhka vai mahdollisuus? – Lastensuojelun ylisukupolvisuuteen vaikuttavia tekijöitä vanhempien kuvaamina* (pro gradu –tutkielma, Lapin yliopisto). Haettu osoitteesta <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63306/Savisalo.Oskari.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Sos-Lapsikylä. (2018). *Ylitse-hanke*. Haettu osoitteesta <https://www.sos-lapsikyla.fi/tyommesuomessa/kehittamishankkeet/ylitse/>
- Sosiaalihuoltolaki (1301/2014). Haettu osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>
- Mielenterveysseura. (2007). *Sosiaalinen perimä: Ylisukupolviset kohtalot tutkimuskirjallisuuden valossa*. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Suurpää, L. (toim.). (2009). *Nuoria koskeva syrjäytymistieto: Avauksia tietämisen politiikkaan*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura.

Talvio, M. & Klemola, U. (2017). *Toimiva vuorovaikutus*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. (2016). *Huono-osaisuuden ylisukupolvisuus*. Haettu osoitteesta https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/nuorten-syrjailyminen/huono-osaisuuden-ylisukupolvisuus

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. (2019). *Lastensuojelun käsikirja*. Haettu osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2009). *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi*. Haettu osoitteesta <http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2012). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Haettu osoitteesta http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Törrönen, M. (2012). *Onni on joka päivä: Lapsiperheen arki ja hyvinvointi*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Valtioneuvosto. (2019). *Hallituksen reformi: Maakunta- ja sote-uudistus*. Haettu osoitteesta <https://alueuudistus.fi/mika-on-sote-uudistus>

Vanhanen, J., Jaakkola, O., Selänniemi, M. & Saurama, E. (2016). Miten ylisukupolvista huono-osaisuutta voi jäsentää osana sosiaalityön tiimin työskentelyä? Teoksessa K. Nousiainen, P. Petrelius & L. Yliruka (toim.), *Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa* (s. 61–70). Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Vauhkonen, T., Kallio, J., & Erola, J. (2017). Sosiaalisen huono-osaisuuden ylisukupolvisuus Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 82(5), 501-512.

Vähäkylä, L. (2011). *Suomalaisrekisterit osoittavat köyhyyden ja huono-osaisuuden periytyvän ylisukupolvisesti*. Haettu osoitteesta <https://www.aka.fi/fi/akatemia/media/Tiedotteet1/2011/Suomalaisrekisterit-osoittavat-kuinka-koyhyys-huono-osaisuus-periytyvat/>

Väärälä, R. (2003). Voidaanko sosiaalisia ongelmia ehkäistä? Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.), *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut* (s. 75–85). Jyväskylä: PS-kustannus.

Wuorio, H. (2018). *Asiakkaan valikoinnin kriteerit palvelutarpeen arvioinnissa – Sosiaalisten ongelmien tulkintatyön ja rajatyön näkökulmia perhepalveluihin ja lastensuojeluun* (pro gradu – tutkielma, Tampereen yliopisto). Haettu osoitteesta <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/102856/1518165073.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Östberg, F. (2014). Using 'Consensual Ideology': A Way to Sift Reports in Child Welfare. *The British Journal of Social Work*, 44(1), 63–80.